

Runoilija raamatunsuomentajana
Lassi Nummen varhaiset muistiot käännöstyön perustana

Suomen kielen sivuainetutkielma
Jyväskylän yliopiston kielten laitoksessa
syksyllä 2005
Tuulia Toivanen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department KIELTEN LAITOS
Tekijä – Author Tuulia Toivanen	
Työn nimi – Title Runoilija raamatunsuomentajana. Lassi Nummen varhaiset muistiot käännöstyön perustana.	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Sivuainetutkielma
Aika – Month and year Lokakuu 2005	Sivumäärä – Number of pages 69 sivua
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkimukseni kohteena on runoilija Lassi Nummen (s. 1928) raamatunkäännöstyö. Nummi toimi raamatunkäännöskomiteassa kaikkiaan 17 vuotta. Hänen moniportaisesta työstään komitean jäsenenä, käännösyksiköissä ja tarkastusjaostoissa rajaudun tutkimaan nimenomaan alkuvaihetta, erityisesti vuotta 1976. Analyysini kohteena on Aamoksen kirjan käännösprosessi ja erityisesti Nummen komitealle laatimat raamatunkäännöstyötä koskevat muistiot ja muut varhaiset huomiot.</p> <p>Aineistoni muodostaa Nummen alkuperäinen materiaali Aamoksen kirjan käännöstyön ajalta eli vuosilta 1976–1977. Siihen sisältyvät muun muassa Nummen monikymmensivuiset muistiot. Samoin materiaali käsittää lukuisia Aamoksen kirjan käännösyksikössä työskennelleiden kääntäjien, suomen kieltä edustaneen Nummen sekä alkukielenasiantuntijoina toimineiden, Jussi Aron ja Timo Veijolan, suomennosehdotuksia. Nummen vaikutuksen ja hänen kokemustensa kartoittamisessa käytän myös vuonna 2002 tekemääni Nummen haastattelua. Lisäksi rakennan kuvaa Nummen kokemuksista ja merkityksestä käännösprosessin alkuvaiheessa hänen omien artikkeliansa ja lehtihaastattelujen pohjalta.</p> <p>Varhaisissa näkemyksissään Nummi ottaa kantaa muun muassa Jumalan nimiin ja kommentoi keskeisimpien välimerkkien käyttöä raamatunsuomennoksessa. Välimerkeistä hän sivuaa laajimmin pilkkua. Muista kielen ilmiöistä nousevat esiin muun muassa rytmi ja toisto. Nummen roolin käännöstyössä osoitan myös esittämällä muutamien käännöskohtien kehityksen yksittäisten kääntäjien versioista läpi suomennosprosessin aina vuonna 1992 käyttöön otettuun Raamatun saakka. Tutkimukseni on ennen muuta kuvaileva ja metodinani on vertailu. Siinä asettuvat rinnakkain sekä eri kääntäjät että uusi dynaamisella periaatteella käännetty raamatunsuomennos ja formaalista käännösperinnettä noudatteleva vuoden 1938 kirkkoraamattu.</p> <p>Muistioissa yhdistyvät Nummen omat ja komitean yleisemmät periaatteet: niissä näkyy Nummen työnkuvan keskeinen merkitys suomen kielen rajojen kokeilijana, samoin kuin useat raamatunsuomennosprosessin linjaukset. Nummen muistioiden ja ensimmäisenä suomennetun Aamoksen kirjan käännösprosessin tutkimuksesta avautuu mahdollisuus kartoittaa vuoden 1992 Raamatun suomennosprosessia sekä Nummen vaikutusta sen kieleen myös laajemmin.</p>	
Asiasanat – Keywords raamatunkääntäminen, dynaaminen käännösperiaate, Lassi Nummi	
Säilytyspaikka – Depository Fennicum	

SISÄLLYS

KIITOKSET

1 JOHDANNOKSI	1
1.1 TUTKIMUSKOHTENA RUNOILIJAN RAAMATUNKÄÄNNÖSTYÖ.....	1
1.2 SUOMALAINEN RAAMATUNKÄÄNTÄMISPROJEKTI	3
1.3 NUMMEN TYÖNKUVA JA KÄÄNNÖSTYÖN ANTI.....	8
2 NUMMEN VARHAISET KANNANOTOT	12
2.1 EHDOTUKSISTA MUISTIOIHIN	12
2.2 JUMALAN NIMIEN KÄYTTÖ RAAMATUNKÄÄNNÖKSESSÄ	14
3 NUMMEN MUISTIOIDEN ENSIMMÄINEN OSA: KÄÄNNÖSMATERIAALIN JÄRJESTÄMINEN JA TEKSTIN YMMÄRRETTÄVYYS.....	20
3.1 KÄÄNNÖSTYÖSSÄ TARVITTAVAT LYHENTEET.....	20
3.2 KAKSIMERKITYKSISYYS JA OIKOSULKU	22
4 NUMMEN MUISTIOIDEN TOINEN OSA: KÄÄNNÖKSEN MEKAANISET KIELENILMIÖT	28
4.1 SÄKEESTÄ PILKKUUN.....	28
4.2 ESIMERKKI 1: PILKKU SÄKEENRAJALLA	30
4.3 ESIMERKKI 2: PILKKU SÄKEENRAJALLA	33
4.4 MUIDEN VÄLIMERKKIEN KÄYTTÖ	37
5 NUMMEN MUISTIOIDEN KOLMAS OSA: RAAMATUNKÄÄNNÖKSEN POETIIKKA I-II	41
5.1 HEPREASTA SUOMEN KIELEEN, KULTTUURIIN JA SOINTIIN	41
5.2 RYTMİ, TOISTO JA RAAMATULLISUUS	43
5.3 TOISTON ONGELMA KÄÄNNÖSTYÖSSÄ	47
6 NUMMEN MUISTIOIDEN KOLMAS OSA: RAAMATUNKÄÄNNÖKSEN POETIIKKA III	50
6.1 HEPREALLE JA SUOMELLE OMINAISET ILMAUKSET	50
6.2 VERBINVALINNAN ONGELMA ERÄISSÄ SÄEPAREISSA	53
7 LOPUKSI.....	59

LÄHTEET **64**

LIITTEET **67**

LIITE 1: ESIMERKKISIVU LASSI NUMMEN KÄSIN KIRJOITETUSTA KÄÄNNÖSVERSIOSTA
(AAM. 1:13) (LN 1976)..... 67

LIITE 2: NÄIN UUSI SUOMENNOS SYNTYY (AARNE TOIVANEN 1985: 16). 68

LIITE 3: VERBIEN PARIVALINTA MUUTAMISSA KÄÄNNÖKSISSÄ (LN 1976). 69

KIITOKSET

Kiitän lämpimästi Lassi Nummea, runoilijaa ja ystävää, myönteisestä suhtautumisesta tutkimukseeni. Hänen suostumuksensa yhteistyöhön aina proseminarityöstäni alkaen, haastattelun järjestäminen ja käännösmateriaalien luovuttaminen käyttöön ovat luonnollisesti mahdollistaneet tämän tutkimuksen toteuttamisen. Kiitän häntä myös suureksi avuksi olleista kielellisistä kommentteista ja muista täydennyksistä vielä työni viimeistelyvaiheessa. Lisäksi osoitan sydämelliset kiitokseni materiaalin koonnin ja haastattelun käytännön järjestelyissä avustaneelle Pirkko Nummelle.

1 JOHDANNOKSI

1.1 Tutkimuskohteena runoilijan raamatunkäännöstyö

”[R]aamatunkäännöskomiteassa tunnen usein itseni äärimmäiseksi maallikoksi, kun en osaa hepreaa enkä edes kreikkaa, ja vähän joskus hämmästelen, että näin yksinkertaisia, syvien kansanrivien edustajia voi joutua tähän arvovaltaiseen komiteaan.” Näin runoilija Lassi Nummi (s. 1928) totesi vuonna 1989, muutamaa vuotta ennen kuin uusi raamatunsuomennos hyväksyttiin käyttöön. Hän viittaa näin kaikkiaan seitsemäntoista vuoden mittaiseen työhönsä raamatunkääntäjänä sekä asemaansa käännöskomiteassa nimenomaan suomen kielen ja kirjallisuuden edustajana Raamatun ammattilaisten, kuten filologien, eksegeettien ja teologien, rinnalla.

Modernistisena runoilijana tunnettu Lassi Nummi toimi vuosina 1973–1991 raamatunkäännöskomiteassa, jonka työn tuloksena syntyi vuonna 1992 käyttöön otettu kirkkoraamattu. Pro gradutyössäni tutkin Nummea raamatunkääntäjänä. Kiinnostukseni kohteena on vuoden 1992 kirkkoraamatun käännösprosessi ja erityisesti Nummen panos siinä. Aktiivisesti Nummi oli kääntämässä kolmea Vanhan testamentin kirjaa, *Aamoksen*, *Jesajan* ja *Jobin kirjaa*. Lisäksi hän oli mukana neljän Raamatun kirjan tarkastustyössä ja seurasi käännöstyötä kaiken aikaa komitean varsinaisena jäsenenä. Koska Nummen tehtävänä oli toimia lähinnä tyylytaidon edustajana (ks. Räisänen 1985: 67), hänen voi olettaa vaikuttaneen suomennoksen kielellisiin ratkaisuihin.

Kartoitan tutkimuksessani Nummen työnkuvaa ja pyrin selvittämään, millainen vaikutus hänellä on ollut suomennokseen. Tutkimusongelmaani lähestyn etsimällä vastauksia muun muassa seuraaviin kysymyksiin: Millaista Nummen työ raamatunsuomentajana käytännössä on ollut ja millaisia tehtäviä sekä vaikutusmahdollisuuksia hänellä on ylipäätään ollut? Entä miten Nummi itse on raamatunkäännöstyön kokenut? Olennaista on myös pohtia, millaisiin seikkoihin hän runoilijana on halunnut suomennoksessa vaikuttaa ja millaisia asioita hän on nostanut kokouksissa käsiteltäviksi tai millaisia ehdotuksia hänellä on ollut. Entä onko Nummi ehkä suosinut joitakin kielenpiirteitä, lauserakenteita tai sanavalintoja?

Rajaudun työssäni erittelemään lähinnä Vanhan testamentin *Aamoksen kirjan* käännösratkaisuja ja seuraan niiden kehitystä käännöstyön eri vaiheista lopulliseen raamatunsuomenokseen saakka. Esimerkkien kautta pyrin osoittamaan niitä kielellisiä valintoja, joihin Nummi on ollut vaikuttamassa tai joita hän on ollut tukemassa toimiessaan *Aamoksen kirjaa* suomentaneessa käännösyksikössä. Yksittäisen raamatunkääntäjän työnkuvan ja vaikutuksen tutkimiseen kuuluvat myös sellaisten kielellisten ratkaisujen kartoitukset, joita hän on ehdottanut, mutta jotka eivät ole päätyneet lopulliseen suomennokseen.

Poimin huomion kohteeksi sellaista kielenainesta, johon Nummi näyttää käännöstyöstä syntyneen materiaalin perusteella ottaneen kantaa. Keskityn näin ollen analyysissäni erityisesti syntaktisiin ja rytmiä koskeviin kielen piirteisiin. Niihin käsitän laveasti välimerkkien käytön ja sanajärjestyksen mutta myös erilaiset äänteellisen toiston ja vaihtelun muodot, kuten alku- ja loppusoinnut. Nummi ottaa paikoin kantaa myös muihin kielenilmiöihin, kuten sanastoon ja kielikuviin. Kun kielen ilmiöt luonnollisesti ovat yhteydessä toisiinsa ja nousevat vaikuttaviksi erityisesti rytmillisesti, ulotan tarkasteluni tarvittaessa myös syntaksin ja rytmin ulkopuolelle.

Aamoksen kirjan kielellisen analyysin ohella teen varovaisia päätelmiä Nummen vaikutuksesta raamatunsuomenokseen laajemmin. Vuoden 1992 Raamatun rinnalla seuraan niin ikään muutoksia suhteessa vuoden 1938 kirkkoraamattuun ja viittaan paikoin myös erikielisiin raamatunkäännöksiin sekä alkutekstiä selittävään eksegeesiin ja alkutekstin filologiseen analyysiin. Niistä esittämäni havainnot ovat peräisin Nummen kanssa *Aamoksen kirjan* käännöstyössä toimineilta alkukielten asiantuntijajäseniltä, Jussi Arolta ja Timo Veijolalta. Tutkittavan Raamatun aineksen – sekä varsinaiset Raamatun jakeet, painettujen käännösehdotusten versiot että eri kääntäjien varhaiset suomennosehdotukset – kursivoin tekstissä. Kaikki esiin poimimani yksittäisten eri kääntäjien käännösversiot ja niiden selitykset ovat peräisin Nummen käännöstyömateriaaleista (LN 1976), ellei toisin mainita.

Analyysiaineistona käytän Nummen alkuperäistä, käännöstyön aikana kertynyttä materiaalia. Se koostuu käsin ja koneella kirjoitetusta aineistosta (ks. liite 1, esimerkki Nummen käsin kirjoitetusta materiaalista). Siihen sisältyy muun muassa Nummen omia käännösehdotuksia sekä hänen komitealle laatimansa käännöstyömuistiot. Lisäksi aineistoon kuuluu toisten kääntäjien versioita ja selityksiä, eksegeesiä ja filologista analyysia. Oman kokonaisuutensa muodostavat erilaiset kokouspöytäkirjat sekä erikielisten käännösten valokopioitu vertailuaineisto. Sen tarkasteluun ei tässä tutkimuksessa ole mahdollisuutta. Joukossa on myös materiaalia yleisöltä saadusta palautteesta sekä poimintoja käännöksen sanomalehdissä saamasta

vastaanotosta, joka niin ikään vaatisi oman tutkimuksensa. Tämän monipuolisen materiaalin ohella aineistonani toimivat Nummen omat artikkelit, joissa hän on selvittänyt kokemuksiaan raamatunkäännöstyöstä, sekä vuonna 2002 tekemäni Nummen haastattelu. Lisäksi käytän muutamia muita Nummesta tehtyjä lehtihaastatteluja ja artikkeleita.

Raamatunkäännöstyö on ollut luonteeltaan kollektiivinen ja moniportainen prosessi. Onkin myönnettävä, että lopulliseen suomennokseen valittujen kielellisten ratkaisujen alkupe-
rää ei välttämättä ole kirjattu mihinkään, se saattaa käydä ilmi vain epätarkasti tai jopa jäädä tutkijalta tavoittamatta. Lopulliseen suomennokseen päätyneet kielelliset valinnat ovat joka tapauksessa aina kollektiivisten päätösten tuloksia, ja niihin ovat useimmiten vaikuttaneet monet kääntäjät. Metodini onkin vertailu, ja tutkimukseni on luonteeltaan lähinnä deskriptiivinen.

Ennen kuin Nummen vaikutusta Aamoksen kirjan kielellisiin valintoihin voidaan arvioida, on eriteltävä laajemmin hänen työtään ja käsityksiään käännösprosessista. Esittelenkin aluksi Nummen erilaisia tehtäviä raamatunkäännösprosessissa sekä hänen käsityksiään niistä. Sen jälkeen esittelen ja analysoin Nummen käännöstyöhön liittyviä periaatteita ja pohdintoja hänen komitealle laatimiensa muistioiden pohjalta. Näin ollen pyrin tutkimuksessani osoittamaan, miten Nummi on vaikuttanut Aamoksen kirjan suomennokseen sekä millainen on ollut hänen merkityksensä laajemmin raamatunkäännöstyön alkuvaiheessa. Lähtökohtanani ovat Nummen itsensä esiin nostamat näkökohdat.

1.2 Suomalainen raamatunkääntämisprojekti

Termikysymyksissä suomen kielen edustaja lähinnä kuunnellen kommentoi. Rakennekysymyksissä minulla oli alussa selkeä näkemys: lähden vartioimaan, etteivät kirkonmiehet tee kovin pahaa käytös-sämme olevalle *Raamatulle* [1938]. Lähdin puolustamaan arkaismeja ja toivoin, että mahdollisimman vähän tehtäisiin muutoksia. Olisiko nyt sitten oikein sanoa, että minut aivopestiin kuudessa viikossa. Ensimmäisten keskustelujen ja saamani materiaalin perusteella minulle alkoi valjeta, että jo 70-luvun alussa tämä *Raamattu* oli tullut nuorisolle liian vaikeaksi, se oli kielellisesti ylivoimainen. (Nummi 1989: 63; vrt. LN 2002.)¹

¹ Uuden raamatun suomennoksen tarpeellisuutta Nummi on kommentoinut myös muutamissa muissa artikkelissaan (ks. esim. Nummi 1979: 198–200; Nummi 1982: 16–19).

Nummen lausuma kuvaa hänen varhaisia kokemuksiaan komiteatyöskentelystä. Samalla se ottaa laajemmin kantaa uuden raamatunsuomennoksen tarpeellisuuteen, sillä aiemman eli uuden kirkkoraamatun (1938) käyttöönotosta oli kulunut vasta hieman yli 30 vuotta.²

Kokonaan Raamattu on suomennettu kolme kertaa. Mikael Agricola aloitti kääntämisen ensimmäisenä: hän suomensi kokonaan Uuden testamentin ja myös osan Vanhaa testamenttia. Ensimmäisen kerran koko Raamattu saatiin suomeksi kuitenkin vasta Agricolan kuoleman jälkeen vuonna 1642. Tästä suomennoksesta julkaistiin paranneltuja laitoksia muun muassa vuosina 1685, 1758 ja 1776. (Ikola 1993: 302.) Näistä vuoden 1776 painosta on totuttu nimitämään vanhaksi kirkkoraamatuksi (ks. esim. Puukko 1946: 180). Uutta kirkkoraamatun ja samalla toista kokonaan uutta raamatunsuomennosta alettiin työstää 1800-luvun puolivälissä, mutta se valmistui kirkolliskokouksen hylkäyksen ja komitean vaihdon jälkeen vasta 1930-luvulla. Uuden kirkkoraamatun rinnalla oli hyväksyttyä edelleen käyttää myös vanhaa kirkkoraamatun. Vanhan testamentin suomennos hyväksyttiin 1933 ja Uuden testamentin sekä apokryfikirjojen suomennos 1938. Raamattutiede oli kuitenkin edistynyt ja suomen kieli muuttunut, joten kirkolliskokous katsoi jo 1970-luvun alkupuolella tarpeelliseksi uuden suomennostyön aloittamisen. (Ikola 1993: 302–303; Puukko 1946: 180; tutkimuksen edistymisestä ks. myös RKK 1990: 8–11.)

Kun kirkolliskokous vuonna 1973 kutsui kokoon kymmenjäsenisen raamatunkäännöskomitean, kirjailija Lassi Nummi oli yksi kutsutuista. Komitean tehtäväksi annettiin kahden vuoden kuluessa neuvotella Raamatun suomentamishankkeelle rahoitus yhteistyössä valtiovallan kanssa, esittää laajempi käännöstyön suunnitelma kirkolliskokoukselle sekä tiedottaa hankkeesta eri tahoille. (RKK 1975: 5; Nummi 1982: 17.) Komitean piti niin ikään laatia käännösnäytteitä kirkolliskokoukselle. Tätä tarkoitusta varten perustettiin Vanhan ja Uuden testamentin työryhmät. Nummi valittiin mukaan Vanhan testamentin työryhmään. (RKK 1989: 6, 8.)³

² Uuden raamatunsuomennoksen tarpeellisuudesta ks. esim. Ikola 1974: 423, 426; Räisänen 1985: 67; Ikola 1993: 302.

³ Vanhan testamentin työryhmään kuuluivat Nummen ohella professorit Jussi Aro ja Ilmari Soisalon-Soininen. Uuden testamentin ryhmän muodostivat professori Osmo Ikola ja tohtori Jukka Thurén sekä vt. professori Esko Haapa. (RKK 1989: 8.)

Sittemmin raamatunkäännöskomitea täydentyi kaksitoistajäseniseksi ja siihen valittiin edustajia kirkon, tulkintatieteen, kreikan ja heprean sekä suomen kielen aloilta.⁴ Suostuessaan 1970-luvulla käännöstyöhön Nummi oletti sitoutuvansa siihen korkeintaan muutamaksi vuodeksi, mutta työskentelikin suomennosprojektissa raamatunkäännöksen valmistumiseen saakka. (LN 2002; Ikola 1993: 303; RKK 1990: 7.) Varsinainen Raamatun kirjojen kääntäminen aloitettiin lokakuussa 1976 vanhimman profeettakirjan, Aamoksen kirjan suomentamisella. Nummi tuli valituksi Aamoksen kirjan käännösyksikköön yhdessä filologi Jussi Aron ja eksegeetti Timo Veijolan kanssa. Yksikön sihteerinä toimi teologian tohtori Aarne Toivanen. (LN 2002.)

1970-luvulla aloittaneella raamatunkäännöskomitealla oli jo alkuaan erilaiset tavoitteet, käännösperiaatteet ja työtavat kuin edeltäjällään, vuoden 1938 kirkkoraamatun suomentajilla (ks. esim. Ikola 1993: 302; RKK 1989: 13). Uusi komitea nimesi heti alussa jäsenikseen kaksi suomen kielen edustajaa. Nummen lisäksi valittiin erityiseksi kielentutkimuksen ja kielenhuollon asiantuntijaksi professori Osmo Ikola. Uuden komitean suomen kielen edustajien työnkuvaa ei voi suoraan verrata aiemman raamatunkäännöskomitean suomen kielen edustajina toimineiden kirjailijoiden, Juhani Ahon ja Otto Mannisen, sekä kielentutkijoiden, Arvid Genetzin ja K. F. Karjalaisen, työtehtäviin. (Ikola 1993: 303.)

Toisin kuin edeltäjänsä Nummi ja Ikola olivat molemmat komitean täysvaltaisia jäseniä. Edellisessä komiteassa kaikki neljä suomen kielen edustajaa toimivat varsinaisen komitean ulkopuolella lähinnä kielentarkastajina. Vaikka Nummi kokikin raamatunkäännöstyönsä alkuvaiheessa Ahon ja Mannisen vaativiksi vertauskohdiksi, hän on nähnyt myös eron edeltäjiinsä: Työnjako käännösyksiköiden sisällä oli toisenlainen eikä Nummella omien sanojensa

⁴ Komitean puheenjohtajaksi valittiin piispa Aimo T. Nikolainen, varapuheenjohtajaksi piispa Aarre Lauha (k. 1988). Lauhan erottua varapuheenjohtajana toimi vuodesta 1983 lähtien professori Ilmari Soisalon-Soininen. Komitean sihteereiksi nimettiin teologian lisensiaatti, sittemmin tohtori, dosentti Aarne Toivanen sekä Suomen Piiphiaseuran pääsihteeri, pastori Esko Rintala. Rintalan erottua ja Toivasen toimittua jonkin aikaa ainoana sihteerinä toiseksi sihteeriksi valittiin vuonna 1980 teologian maisteri Jorma Salminen. Hän toimi toisena sihteerinä vuoden 1988 loppuun. Toivasen virkavapauden aikana, vuonna 1978, sihteerin tehtävistä vastasi teologian tohtori Pauli HUUHTANEN. Komitean muina jäseninä toimivat professori Jussi ARO (k. 1983), apulaisprofessori Esko HAAPA (k. 1991), professori Osmo IKOLA, professori Heikki Koskenniemi, Aarre Lauha, Lassi Nummi, Ilmari Soisalon-Soininen, teologian tohtori, sittemmin professori Jukka THURÉN ja apulaisprofessori, sittemmin piispa Kalevi TOIVIAINEN. Toiviainen erosi komiteasta vuonna 1978 tultuaan valituksi Mikkelin hiippakunnan piispaksi. Hänen tilalleen valittiin teologian lisensiaatti, sittemmin dosentti Juha PIHKALA. Aron työtä jatkoi professori Heikki PALVA, Lauhan työtä puolestaan apulaisprofessori, sittemmin professori Timo VEIJOLA. Ortodoksisen kirkon edustajia oli kaikkiaan kolme: Ensin ortodokseja edusti teologian lisensiaatti Johannes SEPPÄLÄ. Hänen työtään jatkoi metropoliitta, sittemmin arkkipiispa Johannes. Vuodesta 1984 ortodoksien edustajana toimi filosofian maisteri, sittemmin lisensiaatti Merja MERRAS. Vapaitten Kristittyjen Neuvoston edustajana ja hänen varamiehenään toimivat Ristin Voiton päätoimittaja, tooimitusjohtaja Valtter LUOTO sekä Suomen Vapaakirkon pastori, rehtori Väinö A. HYVÖNEN. Katolinen kirkko osallistui käännöstyöhön antamalla palautetta. (Ks. esim. RKK 1989: 6–7; Pyhä Raamattu 1993: 437 [Raamatun lukijalle]; vrt. LN 2005.)

mukaan ollut esimerkiksi edeltäjiensä kaltaista runoilijanvapautta. Aiemmassa komiteassa eksegeetit laativat eksaktia pohjakäännöstä, jota stilistit eli juuri suomen kielen edustajat Aho ja sittemmin Manninen muokkasivat melko vapaasti. (LN 2002; vrt. myös Nummi 1982: 17.)⁵ Nummi määrittää näin vaikutusmahdollisuutensa pienemmiksi kuin Aholla ja Mannisella oli.

Aamoksen kirjaa käännettäessä oli uuden komitean työmetodi Nummen mukaan vasta muotoutumassa. Työ oli kaikille uutta eikä selkeitä rooleja muodostunut heti. Esimerkiksi Aamoksen käännösyksikössä laadittiin kolme suomennosta: Timo Veijola teki eksegeettinä oman alkutekstiä mukailevan käännöksensä, josta Nummi sitten muokkasi omansa. Samaan aikaan myös Jussi Aro laati alkukieltä mahdollisimman sanatarkasti noudattelevan käännösversionsa. Lopulta sitten vertailtiin ja luettiin rinnan Nummen ja Aron käännöksiä. Seuraavassa käännösyksikössä, jossa Nummi työskenteli, työnjako oli jo selvä: Jesajaa suomennettaessa filologi tuotti sananmukaisesti käännetyn pohjatekstin, eksegeetti valmisti oman ehdotuksensa ja lopulta runoilija esitti ”runollisia ehdotuksia”. Nämä vaiheet olivat sitten pohjana yhteiselle keskustelulle. Käännöstyöhön osallistuneilla oli erilaisia taustoja, kuten herännäisyyttä, lestadiolaisuutta ja evankelisuutta, mutta siitä huolimatta Nummi katsoo, että yhteinen tavoitealue löydettiin. Hänen mukaansa työskentelyssä korostuikin alusta alkaen monitasoinen ja jatkuva vuorovaikutus. (LN 2002; LN 2005; vrt. Jaatinen 1992: 20–21.)

Toinen keskeinen vanhan ja uuden komitean välinen ero ilmenee käännösperiaatteessa. Vanhaa käännöstä on luonnehdittu formaaliksi, uutta dynaamiseksi (Räisänen 1985: 67).⁶ Formaalisessa käännöksessä noudatettavalla sanakonkordanssilla tarkoitetaan pyrkimystä sananmukaiseen käännökseen. Toisin sanoen alkutekstin sanat pyritään aina kääntämään samoilla kohdekielen vastineilla. Tällöin esimerkiksi substantiivia vastaa aina substantiivi, verbiä verbi. Myös käännöksen syntaksi ja laajemmin tekstin muoto mukailevat alkutekstin vastaavia. Sananmukaisen kääntämisen kritiikiksi on huomautettu, että sanakonkordanssin ihanetta toteutetaan usein merkityksen kustannuksella. (RKK 1975: 17; Ikola 1993: 303.)

Dynaamisen käännösperiaatteen eli dynaamisen ekvivalenssin (*dynamic equivalence*) taustalla ovat Eugene A. Nidan teoksessaan *Toward a Science of Translating* (1964) esittämät käsitykset kääntämisen alkuperäisen sanoman välittämisestä käännöksen lukijalle. Dynaamisen käännösметodin etuna on pidetty sitä, että sanakonkordanssista luovuttaessa kulloinkin käsillä olevan tekstin ymmärtäminen kokonaisuutena helpottuu. Myös dynaamisella kääntä-

⁵ Vrt. Marja Itonen-Kailan artikkeli Juhani Ahon ja Otto Mannisen työstä raamatunkäännöksen kielentarkastajina. Itonen-Kailan artikkelin käsikirjoitus sisältyy Nummen käännöstyömateriaaleihin (LN 1976). Se on julkaistu myös Parnassossa (ks. Itonen-Kaila 1976: 213–225).

⁶ Formaalinen ja dynaamisen käännösметodin vertailusta ks. esim. Rintala 1969.

misellä on huonot puolensa: jos jokin kuva rikotaan vaihtamalla jokin sana toiseksi, kuvaa ei enää voi verrata muihin vastaaviin Raamatun kuviin, jolloin tekstiyhteys katkeaa. Esimerkki tällaisesta ongelmasta on muun muassa kuva *sydämiin vuodattamisesta* (Room. 5:5), joka on paikoin Vanhassa testamentissa eri asussa. (Ks. Räisänen 1985: 74–75.) Komitean sihteerinä toiminut Aarne Toivanen (1985: 25) viittaa raamatunkäännöstyötä käsittelevässä kirjassaan Nidan lisäksi myös Katharina Reissin tekstityyppiteorian sovellukseen osana komitean käännösperiaatteiden muotoutumista.⁷

Uuden käännöksen tehtäväksi tuli ”välittää suomalaisille lukijoille mahdollisimman tarkoin alkutekstin asiasisältö ja sen emotionaalinen sisältö” (RKK 1975: 20; ks. myös Toivanen 1985: 12–13). Osamietinnössään vuonna 1975 komitea ilmaisi käännöstavoitteensa, joka poikkesi aiemmasta raamattutyylillä säilyttämään pyrkineestä kirkkoraamatun käännöksestä: ”Käännöksen kielelliseksi tavoitteeksi asetettiin *selkeä, luonteva ja nykyaikainen suomen yleiskieli*.” (RKK 1975: 21, kursivointi RKK:n.) Aiempi komitea sen sijaan oli ”tietoisesti tavoitellut vanhanaikaisempaa - - raamattukieltä” (Ikola 1993: 302).

Komitean kielellisiä käännöstavoitteita selventää myös osamietinnössä esiteltyjen erilaisten raamatunkäännöstyyppien vertailu. Näihin viiteen tyyppiin kuuluvat 1) perinnettä säilyttävä käännös, 2) sananmukainen käännös, 3) alkutekstin sisältöä ja tyyliä noudattava nykykielinen käännös, 4) populaarikäännös ja 5) modernisoiva käännös. Näistä toisistaan poikkeavista malleista uusi komitea omaksui ohjenuorakseen lähinnä alkutekstin sisältöä ja tyyliä noudattavan nykykielisen käännöksen. Uuden käännöksen tuli lisäksi sopia mahdollisimman moniin eri käyttöyhteyksiin. (RKK 1975: 17–18; ks. myös Ikola 1993: 303; Nummi 1991: 297.)

Olennaista uuden komitean käännösperiaatteessa oli pyrkiä huomioimaan sekä tekstin merkityssisältö että sen tyyli, toisin sanoen välittää alkuperäisten kirjoittajien tarkoittamat merkitykset (Ikola 1993: 303). Dynaamisen käännösperiaatteen toteutumiseen Nummi on ottanut varovasti kantaa alkutekstien käyttöä kommentoimalla: Komitean Vanhan testamentin käännöstyön pohjana on ollut ns. masoreettinen teksti, jonka vaikeaselkoisten kohtien ymmärtämiseksi on tukeuduttu paikoin muun muassa septuagintaan.⁸ Nummen mielestä dynaamisen vastaavuuden periaate olisi voinut toteutua vielä paremmin, mikäli näihin toisiin alkukielen

⁷ Tyypiteoriasta ks. Reiss ja Vermeer 1984.

⁸ Masoreettisella tekstillä tarkoitetaan juutalaisessa perinteessä vakiintunutta vokaaleilla ja muilla lukumerkeillä täydennettyä hepreankielistä tekstiä. Parhaimpana sen toisintona mainitaan vuodelta 1008 jKr. peräisin oleva käsikirjoitus. Septuaginta on Vanhan testamentin tärkein kreikankielinen käännös. Sen vanhimmat osat ovat peräisin 200-luvulta ennen ajanlaskumme alkua. (RKK 1975: 12–13; Pyhä Raamattu 1993: 437 [Raamatun lukijalle].)

lähteisiin olisi uskallettu tukeutua useammin. Toisaalta Nummi tiedostaa, että yksi selvä pohjateksti on myös ohjannut työtä paremmin. Hän onkin esittänyt mielipiteensä vain arvauksena, koska ei ole kokenut itseään päteväksi arvioimaan asiaa. (Nummi 1991: 297.)

1.3 Nummen työnkuva ja käännöstyön anti

Työskentely käännösyksikössä on ollut suomennokseen vaikuttamisen kannalta Nummelle aitiopaikka: siinä hän on voinut ilmaista mielipiteensä ja tehnyt myös omia käännösehdotuksiaan. Kaikkiaan Nummi työskenteli kolmen Raamatun kirjan käännösyksikössä: Aamoksen jälkeen hän oli mukana *Jesajan* sekä *Jobin kirjan* käännöstyön valmistelussa kääntäjäryhmissä. (LN 2002; Nummi 1992a: 8.) *Jesajan* kirjan käännösyksikössä työskentelivät vuosina 1978–79 Nummen lisäksi Jussi Aro ja Tapani Harviainen. *Jobin* kirjaa Nummi käänsi vuosina 1988–89 yhdessä Ilmari Soisalon-Soinisen kanssa. (RKK 1990: 7.)

Toinen suomennokseen vaikuttamisen kannalta olennainen paikka on Nummelle ollut niin sanotuissa tarkastusjaostoissa toimiminen. Komitea asetti jokaiselle käännösyksikölle oman tarkastusjaostonsa, jonka tehtävänä oli antaa palautetta käännösyksikölle (LN 2002). Käännösyksikkö otti aina kantaa jaoston ehdotuksiin eli ”jaoston ehdotukset palasivat käännösyksikköön, joka hyväksyi ne tai tuotti niiden pohjalta uuden ehdotuksen”. Mikäli käännösyksikön ja jaoston ehdotukset erosivat toisistaan, komitealle toimitettiin molemmat. (LN 2005). Nummi oli mukana kaikkiaan neljässä tarkastusjaostossa. Hän oli muokkaamassa *Psalmien*, *Saarnaajan* ja *Hesekielin kirjan* sekä Uuden testamentin puolelta *Apostolien tekojen* käännösyksiköiden ehdotuksia. (LN 2002.)

Koostumukseltaan käännösyksiköt ja jaostot olivat samanlaisia. Usein niissä työskenteli kolme henkilöä sekä aktiivisesti keskusteluun osallistunut sihteeri. Alussa yksikössä oli paitsi alkukielen myös Vanhan tai Uuden testamentin eksegetiikan sekä suomen kielen edustaja. Koska suomennostyön valmistumista pyrittiin nopeuttamaan sekä vähentämään kustannuksia, osassa käännösyksiköistä ja jaostoista työskenteli sihteerin ohella vain kaksi kääntäjää. Osa kääntäjistä oli komitean ulkopuolelta, mutta jokaiseen käännösyksikköön pyrittiin kuitenkin sijoittamaan ainakin yksi varsinainen komitean jäsen. (Nummi 1991: 298; RKK 1989: 10.)

Jokaisen Raamatun tekstin käännösprosessi voidaan kokonaisuudessaan esittää kaaviona, jossa käännösehdotus on edennyt käännösyksiköstä tarkastusjaostoon, sieltä takaisin käännösyksikköön ja sieltä edelleen komitean käsittelyyn. Komitean hyväksynnän jälkeen ehdotus on annettu palauteryhmän nähtäväksi. Palauteryhmä on koostunut alkukielen asiantuntijoista, käytännön kirkollisen elämän edustajista, koululaitoksesta ja tiedotusvälineistä sekä hengellisistä liikkeistä ja katolisesta kirkosta. Palauteryhmät ovat luovuttaneet ehdotuksensa palautteentarkistusryhmälle, minkä jälkeen ehdotus on palannut vielä kerran varsinaisen komitean hyväksyttäväksi. Vasta tämän jälkeen käännösehdotus on luovutettu lopullisena kirkolliskokoukselle. (Toivanen 1985: 16, ks. liite 2.)

Toimiessaan käännösyksiköiden ja jaostojen ohella varsinaisessa komiteassa, joka käsiteli kaikki ehdotukset, Nummi oli mukana istunnoissa ja käännösprosessin eri vaiheissa hyvin tiiviisti. Kaikkiaan hänen työtään käännösprosessissa voidaan luonnehtia kolmiportaiseksi: komitean jäsenenä hän oli muiden komitean jäsenten tavoin vastuussa kaikesta julkaistavasta, käännösyksikössä hän vaikutti suorimmin suomennoksen kielelliseen asuun ja tarkastusjaostossa hänellä oli mahdollisuus osallistua yhteiseen palautekeskusteluun. (LN 2002.)

Suomen kielen edustajana Nummi piti itseään raamatunkäännöstyön alussa ”kielitaidottomana ja läpikotaisin sivistymättömänä, hebraistien, gresistien ja eksegeettien armoilla” olevana, joskin koki myös oppivansa näiltä paljon ja iloitsevana vuorovaikutuksesta (1991: 297). Jälkeenpäin raamatunkäännöstyön merkitystä kysyttäessä Nummi on todennut saaneensa sen kuluessa ennen muuta valtavan määrän lisää tietoa. Niin ikään hän on kokenut työn rikastaneen sikälikin, että se on tuottanut hänelle näkemyksen Raamatun alkukielten erilaisuudesta, niiden sijainnista ja ajallisesta etäisyydestä nykykieleen nähden. (Nummi 1991: 297; LN 2002.)

Raamatunkäännöstyö on vaikuttanut myös Nummen runoilijakuvaan: useissa hänen koelmissaan on runoja, jotka palautuvat syntyhistorialtaan, ajatussisällöltään tai vain muistumina käännöstyöhön. Nummi on kirjoittanut runoja muun muassa komitean raamatullisiin maihin tekemän matkan innoittamana. Näitä runoja ovat esimerkiksi *Tell Es-sultan*, *Mooses Nebolla* ja *Genesaret*. Osa runoista taas on syntynyt käännösprosessin yhteydessä, kun jokin käsillä ollut kuva tai teema aktivoitui ja on vähitellen eriytynyt runoksi. Esimerkkeinä Nummi mainitsee sellaiset runot kuin *Agnosis I–IV* tai sikermä *Reunakirjoitusta Jobin kirjan marginaaliin*. Kaikki Raamatun ainesta hyödyntävät Nummen runot eivät kuitenkaan liity käännöstyöhön. (LN 2002.)⁹

⁹ Mainitut runot ks. Nummi 1989: 407–410, 415–425; Nummi 1998: 360–363, 380–383, 387.)

Työprosessi tarjosi erilaisia symboleja, vertauksia ja aiheita, jotka saattoivat sitten tuottaa runoja. Erilaisten käännösvaihtoehtojen punnitseminen tuotti sekin Nummelle runoainesta. (LN 2002; Nummi 1992a: 7.) Käännöstyön ja runoilijan ammatin yhdistymistä ja lomittumista havainnollistavat esimerkiksi seuraavat Jobin kirjan jakeet sekä niiden pohjalta muotoutunut Nummen runo (Nummi 1992a: 18–19):

Vain korvakuulolta sinut tunsin
nyt ovat silmäni nähneet sinut.
Sen tähden minä häpeän puheitani
ja kadun niitä
tomussa ja tuhkassa.
(Job 42: 5–6, Raamattu 1992)

Minun silmäni ovat nähneet

Ja täällä, viimeisen kauhun ja raivon rajalla,
nöyrytymys ja armo.
”Minun silmäni ovat nähneet sinut.”
Mitkä silmät? Kenet?
Välähdys halki avaruuden,
syvyyden katse ja viidakon peto
ja kaiken moninkertaisuuden lävitse
äärimmäinen pelkistys:
pisara,
jano
(28.–29.9.89)¹⁰

Nummi on todennut, että mitä enemmän hän työn edetessä tuotti erilaisia käännösvariaatioita, sitä enemmän jäi käyttämättömiä säeryhmiä, ”jotka kasvoivat omaksi runokseen”. (Nummi 1992a: 9, 18–19.) Toisinpäin voi todeta, että Nummen suhde kieleen, kuten välimerkkeihin ja Raamattuun kirjallisen tradition moninaisena virikkeenantajana, ei ole erillinen hänen runoilijantaustastaan.

Nummi on kuvannut raamatunkäännöstyön merkinneen hänelle ”liikkumista tutun ja tuntemattoman rajamaastossa” (Nummi 1992a: 7). Tehtäviään raamatunkäännösprosessissa hän on selvittänyt muun muassa seuraavalla yleisellä luonnehdinnalla:

Suomenkielisen tekstin produsentin rooli on kahtalainen. Ensinnäkin me kaikki komitean jäsenet tietysti kritisoimme toistemme ehdotuksia, kuuntelemme, esitämme huomautuksia ja sitten siltä pohjalta etsimme vielä parempia vaihtoehtoja. - - Mutta se toinen, aktiivinen rooli on –

¹⁰ Runo *Minun silmäni ovat nähneet* on julkaistu Nummen runokokoelmassa *Portaikko pilvissä* 1992 nimellä *Reunakirjoitusta IX* (ks. Nummi 1992b: 208). Artikkelissaan (1992a) Nummi on kirjannut näkyviin runonsa tarkan kirjoitusajankohdan 28.–29.9.89. Ajankohta liittyy runon kiinteästi Jobin kirjan käännösoseksiin.

positiivisimmillaan – tuottaa alkutekstistä tehdyn kirjaimellisen tulkin-
nan pohjalta ehdotuksia ja variaatioita. (Nummi 1989: 60.)

Keskeisimmäksi tehtäväkseen Nummi koki hajottaa kulloinkin käsillä olevan käännöskuvion. Hän pyrki siis luomaan mahdollisimman monta erilaista suomenkielistä versiota, joista osa oli vain likimääräisiä tai selvästi puhekielisiä. Näiden versioiden pohjalta Nummi toivoi eksegeettien ja filologien ”saavan kiinni oikeasta rytmistä” ja pystyvän hahmottelemaan sopivimman suomennosasun. (LN 2002.)

Kaiken kaikkiaan työ raamatunkäännöskomiteassa oli hänelle ”valtavan innostava kokemus”. Erityisesti käännöstyön alkuvaiheet eli Aamoksen kirjan kääntämisprosessin 1970-luvun lopulla Nummi muistaa antoisana työ kautena. Alussa Nummi tunnustaa työskentelyn tuntuneen jopa ”hirveän juhlalliselta”, mutta ”juhlallisuus oli sitten vähitellen vain voitettava”. (LN 2002.) Tämä käy ilmi myös hänen komitealle laatimiensa muistioden ”esisanasta”. Siinä hän viittaa muistiodensa journalistiseen tapaan käsitellä raamatunkäännöstyön problematiikkaa: ”[M]ielestäni asia itsessään on kyllin juhlava ilman että sitä otsanrypistyksillämme lisäjuhlavoisimme.” (LN 1976.)

Muun muassa juhlallisuutta, erityisesti raamatullisuutta, Nummi sivuaa muistioissaan enemmänkin. Tarkastelenkin seuraavaksi lähemmin näiden muistioden sisältöä. Työssäni analysoin Nummen muistioden sekä niihin rinnastettavan ”pyyntöjä, toivomuksia, ehdotuksia” -kokonaisuuden pohjalta Nummen vaikutusta käännöstyön alkuvaiheessa. Noudatan materiaalin käsittelyssäni Nummen omaa käsittelyjärjestystä, sikäli kuin se tutkimuksen loogisuuden huomioon ottaen on mahdollista.

2 NUMMEN VARHAISET KANNANOTOT

2.1 Ehdotuksista muistioihin

Raamatunkäännöstyö aloitettiin varsinaisesti syksyllä 1976. Ensimmäisestä käännösrupemasta, Vanhan testamentin profeettakirja Aamoksen suomentamisesta, vastasivat Aro, Veijola ja Nummi. Aamoksen suomennostyön alkuvaiheessa Nummi laati raamatunkäännöstyötä käsittelevät kirjalliset muistiot, jotka hän tarkoitti käännösyksikön silloisen ”suomennosluonnoksen ratkaisujen perusteluksi ja/tai sen arvostelun ja myös periaatekeskustelun pohjaksi”. Niiden oli niin ikään määrä toimia myös laajemman periaatekeskustelun pohjana käännösprosessissa. Nummi viittaa lisäksi muistioiden mahdolliseen myöhempään käyttöön raamatunkääntäjän ”käsikirjan osamateriaalina”. Muistionsa hän osoittaa paitsi Aamoksen käännösyksikön jäsenille myös tarkastusjaoston sekä komitean jäsenille, joilla toivoo olevan ”aikaa vilkaista läpi nämä muistiot”. (LN 1976.)

Muistioihin Nummi on koonnut erilaisia Aamoksen kirjan suomentamisen edetessä kertyneitä havaintoja. Toisin sanoen hän esittelee käännösyksikössä esiin nousseita ongelmia, omia näkemyksiään sekä laajemmin komiteassa pohdittuja ja hyväksytyjä periaatteita. Tarkkaa rajaa Nummen omien käsitysten ja yleisempien periaatteiden välillä onkin mahdoton osoittaa, koska komitean jäsenenä Nummi luonnollisesti on hyväksynyt myös omia näkemyksiään yleisemmät, yhdessä päätetyt periaatteet (vrt. LN 2002). Nummen konekirjoitetut muistiot jakautuvat kaikkiaan 34 tekstisivulle. Niihin rinnastettava on yhteensä kuusi sivua käsittävä kokonaisuus, joka on otsikoitu väljästi ”Pyyntöjä, toivomuksia, ehdotuksia”. Molemmat kokonaisuudet on päivätty marraskuun alkupäivinä, 2.11.–8.11.1976.¹¹ Esittelen seuraavassa ensin Nummen kapeamman ”Pyyntöjä, toivomuksia, ehdotuksia” -kokonaisuuden ja sen jälkeen varsinaiset muistiot.

¹¹ Varsinaisten muistioiden eri versiot (valokopiot, hiilikopiot) on aseteltu hieman toisistaan poikkeavilla tavoilla, joten myös tarkka sivumäärä vaihtelee sen mukaan. Otan työssäni huomioon kaiken selvästi muistioihin kuuluvaksi tarkoitetun materiaalin samoin kuin väljemmän pyyntöjä, toivomuksia ja ehdotuksia käsittelevän kokonaisuuden. (LN 1976.)

Ennen varsinaisia muistioita Nummi on siis toimittanut käännösyksikön kokoukseen kirjallisesti omia käsityksiään muutamista suomennostyön ongelmakohdista. Ne hän on otsikoinut pyynnöiksi, toivomuksiksi ja ehdotuksiksi, jotka jakautuvat kolmeen osaan (A–C). A-kohdassa Nummi pyytää yksikön alkukielen asiantuntijajäseniltä, Arolta ja Veijolalta, ”eksegeesiä ja analyysia”. Hän nostaa pohdittavaksi kysymyksen runon ja proosan osuudesta Aamoksessa. Erityisesti hän haluaa selvittää, mitkä osat tekstistä ladotaan runomuotoisesti, mitkä proosaksi. Huomionarvoiseksi tekstityypin ja kysymyksen ladonnasta tekevät vaihtelevat käytännöt erikielisissä raamatunkäännöksissä, joita Nummella on ollut tuolloin vertailumateriaalinaan. Esimerkiksi *Today’s English Version* -käännöksen suorasanaista asua Nummi kommentoikin ehkä hieman kriittisesti verrattuna runomuotoa hyödyntäviin käännöksiin: ”TEV:lle [= *Today’s English Version*] melkein koko juttu näyttää olevan silkkaa proosaa, Jahven sanatkin pelkkiä proosarepliikejä. Useimmat taas ottavat johtolauseenkin mukaan runoon.” (LN 1976.)¹²

Esittelen pyyntöjen, toivomusten ja ehdotusten B-kohdassa Nummen käsittelemät Jumalan nimet erikseen seuraavassa alaluvussa (ks. 2.2). C-kohdassa Nummi tekee ”teknisiä ehdotuksia”. Ne voi tulkita varsinaisten muistioiden ennakoinniksi sikäli, että niissä Nummi muotoilee muun muassa tarpeen jonkinlaisen lyhenneapparaatin luomiseksi käännöstyön ja siitä syntyvän materiaalin järjestämisen helpottamiseksi. Hän ehdottaa muun muassa käännösyksikön tuottamien käännösversioiden koodaamista esimerkiksi kirjainlyhentein (a, b, c jne.). Lisäksi Nummi esittää kunkin käännösversion päiväyksen ja laatijan merkitsemistä ehdotuksiin, joiden hän toivoo helpottavan tarkastusjaoston työtä sekä tarvittaessa nopeuttavan muokkaustyötä, jos aiempiin ehdotuksiin täytyy palata.

Osin Nummi on antamassa vastuuta teknisistä merkintäseikoista sihteerille, osin hän pyytää hyväksymistä ja tarkennusta omille esityksilleen, jotka esittää lopullisessa muodossaan varsinaisissa muistioissa. Muistioihinsa viitaten Nummi kirjoittaaakin seuraavaa: ”Esitän seuraavassa ’välipäätöstä’ varten harkittavaksi myös eräitä kysymyksiä, mm. välimerkkeihin liit-tyviä, sekä eräitä kommentteja, jotka voivat joko muodostaa pohjan yksikön kannanotolle tai (jos niiden tutkimiseen ei tässä ole aikaa) jäädä LN:n [Lassi Nummen] vastuulle.” (LN 1976.)

¹² Nummen alkuperäinen käännösmateriaali sisältää muun muassa valokopioidun *Today’s English Versionin* käännöksen Aamoksen kirjasta (1974). Niin ikään siihen sisältyvät kopiot *Scofield Bible* (1917), *Revised Standard Versionin* (1952), *The New English Bible* (1970) ja *The Jerusalem Bible* (1971) Aamoksen kirjasta. Ranskalaisia käännöksiä edustaa *Traduction Oecuménique de la Bible* (1975), ruotsalaiset käännökset ovat vuosilta 1917 ja 1976, norjalaiset 1930 ja 1973. Materiaaleissa on myös kopio Lutherin Raamatusta sekä hepreankielisestä alkutekstistä. Suomalaiset Raamatut ovat nekin kaikki edustettuina, myös Ingmanin käännös sisältyy materiaaleihin (1642, 1776, 1859 ja 1938). Käytän nimenomaan näitä käännöksiä vertailumateriaalina, koska ne ovat olleet myös Nummen erikielisinä vertailukappaleina. (Ks. LN 1976.)

2.2 Jumalan nimien käyttö raamatunkäännöksessä

Pyyntöjen, toivomusten ja ehdotusten B-kohdassa Nummi selvittelee oman luokittelunsa mukaan pienempää käsitteellistä detaljia. Pohdinnan kohteena ovat Jumalan nimet eli Nummen sanoin Jahve-Elohim-Adonai-nimitykset. Nummi pohtiikin, pitäisikö käännösyksikön heti raamatunsuomennostyön ollessa vielä alkuvaiheessa esittää jonkinlainen alustava ja perusteltu käsitys niistä Jumalan nimistä, jotka käännöksessä valitaan käyttöön. Nummi kommentoi kaikkiaan seitsemää Jumalan nimeä. *Jumala*-nimityksen hän näkee olevan käsiteryhmän ”perusnimike ja voimakkain kiintopiste”. Hän tunnistaa *Jumala*-nimityksen moninaiset käyttöyhteydet uskonnollisissa ja filosofisissa merkityksissä ja toteaa, että ”soinniltaan se on kiinteä ja juhlava”. Perustaen näkemyksensä suomalaisen raamatuntulkinnan traditioon Nummi ehdottaa nimityksistä *Jumalaa* korkeimmaksi. Se on ”pyhyiden sfäärin ympäröimä nimitys, jota käytettäisiin painokkaasti ja tuhlailua (’turhaan lausumista’) välttäen”. (LN 1976.)

Seuraavaksi Nummi erittelee Jumalan nimenä *Herran*. Se on hänestä sopiva kutsuma- ja puhuttelunimi, jota voitaisiin käyttää myös silloin, kun *Herra* itse puhuu. Nummi muistuttaa kuitenkin *Herra*-sanana monista historiallisista rasitteista: ”Sanalla on kyllä rasitteenaan jos jonkinlaista herravihaa ja -kerskaa, kaikenlaisten pikkuerrojen pahat työt feodalismien ja kapitalismin pimennoista aina sosialististen valtioiden ’uusien herrojen’ rötöksiin”. Neutralisoivana vastapainona kielteisille konnotaatioille hän näkee *herra*-sanana yleiskielisen käytön, esimerkiksi puhutteluissa ja kirjeissä. Näin ”Herra isolla kirjaimella todella voi pysyä Herrana”. (LN 1976.)

Sebaot-nimityksestä Nummi huomauttaa, että se ”säilytettiin RKK:n mietinnön näytteissä – ja lienee syytä säilyttää edelleenkin, tyylisävyä luovana erikoisterminä”. Lisäksi hän heittää ilmaan kysymyksen sen suomenkielisestä vastineesta ja varovaisina ehdotuksina seuraavat sotaaisuutta korostavat nimitykset, ilmeisesti tarkoittaen ne isolla alkukirjaimella korostettaviksi: *Sotavaltias*, *Sotajoukkojen Herra*, *Ylipäällikkö* ja *Generalissimus*. (LN 1976.) Ehdotuksillaan hän näyttää hakeutuneen sotaisaan Jumalaan, ilmeisesti siksi koska *sebaot* voidaan kääntää ’sotajoukoiksi’ ja sitä käytetään sotaan tai tuhoamiseen liittyvissä Raamatun kohdissa, usein juuri profeettakirjoissa (ks. Kahila 1999). Nummen esittämä *Generalissimus*, joka appellatiivina tarkoittaa ylipäällikköä ja jota voidaan käyttää myös arvonimenä (NS s.v. *generalissimus*), lienee otettu mukaan lähinnä nimitysten rajojen kokeilemiseksi. *Generalis-*

simus rinnastaa Raamatun Jumalan rohkeasti sosialististen maiden henkilökultin kohteina oleviin palvottuihin ja pelättyihin diktaattoreihin, kuten Staliniin.

Jahve-nimitykseen Nummi tekee pidemmän katsauksen. Hän ilmaisee suoraan, ettei kannata sen käyttöönottoa raamatunsuomennoksessa. Nimitystä koskevan mielipiteen kirjaamisen komitean pöytäkirjoihin hän näkee kuitenkin tärkeänä ja perustelee sitä paitsi testihenkilönsä myös Jehovan todistajien asiaa koskevilla kyselyillä. Esimerkiksi Nummi poimii *The Jerusalem Biblen*, jonka hän toteaa suosivan *Jahve*-nimitystä (*Yahweh*). Kiinnostava on lisäksi Nummen maininta *Jahven* käytön mahdollisuuksista sekä runoilijan näkökulmasta että kulttuurihistoriallisesti. Luonnehdinta sisältää samalla yhden nimitykseen nojaavan jumalakuvan selitysyhteyden:

Kirjailijan näkökulmasta *Jahve*-nimityksellä olisi kyllä houkuttelevat puolensa. Kulttuurihistoriallisesti (ja oikeastaan myös uskonnollis-filosofisesti) se liittäisi vanhatestamentillisen jumala-kuvan tiettyyn aikakauteen ja ympäristöön. Tämä leijonan tavoin ärjyvä, ukkosena jyrisevä *Jahve* myönnettäisiin näin, tälläkin tavoin, vaillinaisesti tarkennetuksi, antropomorfiseksi hahmoksi, joka – inhimillisen tajunnan kuviona – edustaa erästä kristillisen jumalakuvan esiasetta. (LN 1976.)

Nummi toteaa kuitenkin, että *Jahven* käyttö voisi aiheuttaa paitsi teologisia ristiriitoja myös ”koomisia rasitteita”. Hän perustaa käsityksensä ajallisen etäisyyden tuomaan muutokseen: Nummi selvittää, että Aamoksen *Jahve* käsitti ”koko maanpiirin” ja ”koko tajunnan piirin”, mutta käsitys molemmista on sittemmin laajentunut. Ainoana suomen kielen kyllin laajana vastineena hän pitää *Jumala*-nimitystä.

Nummi viittaa seuraavaksi erikseen käsittelemiinsä Jumalan nimiin *Kaikkivaltias*, *Korkein* ja *Ikuinen* ja toteaa niihinkin verrattuna *Jahven* merkitystä kaventavaksi:

Kaikkiin näihin verrattuna *Jahve* tuntuu pienentävältä, mitätöivältä: ei vain ’kielteiseltä’ teologiselta kannanotolta, vaan myös kokemis- ja eläytymismahdollisuuksia heikentävältä kirjalliselta ratkaisulta. Selväpiirteiseltä päätökseltä, että koko teksti kuuluu folkloreen ja kertoo primitiivisen kansanheimon yksityisjumalasta – eikä primitiivisen tajunnan lävitse hahmottuvasta maailmankaikkeuden valtiaasta. (LN 1976.)

Näin ollen *Jahve*-nimitys ja sen käyttö käännöksessä antaisivat Nummen mukaan olennaisesti kapeamman suunnan Raamatun sisällön ja merkityksen, erityisesti sen tarkoittaman Jumalan aseman, tulkinnoille.

Nimityksen *Kaikkivaltias* Nummi kiteyttää seuraavasti: ”Jänteväntuntuinen, soinniltaan kiinteä, merkitykseltään selkeä ja siksi asiaankuuluvissa yhteyksissä yhä käyttökelpoinen”. Hän menee kielenaineksen tulkinnassa vielä pidemmälle eritellessään *kaikki*-sanan ja *valtias*-sanon merkitykseen tuomat vivahteet. *Kaikki*-sanalle hän löytää tueksi *maailmankaikkeus*-käsitteen. *Valtiaan* Nummi arvelee olevan vanhentumassa, mutta näkee sen taustalla ratkaisevan *valta*-käsitteen: *valta* on Nummen mukaan ”dynaaminen ja täysin moderni kantasana ja -käsite”. Nimenomaan tämän moderniuden hän uskoo vaikuttavan siihen, että *Kaikkivaltias* pysyy tuoreena ilmaisuna. (LN 1976.)

Nimityksistä viimeisinä Nummi käsittelee *Korkeinta* ja *Ikuista*. *Korkeimmasta* hän toteaa hieman kriittisesti, että se kuulostaa ”vähän sievistelevältä, sivistyneistökäyttöön siistityltä Jumalan nimitykseltä”. Nummi perääkin filologista selvitystä, jonka turvin nimitystä voisi korkeintaan käyttää. Sen sijaan nimitys *Ikuinen* on kiinnostanut Nummea. Hän toteaaakin suoraan, että *Ikuinen* ”on mielestäni ainoa käsitejohdannainen, joka ehkä saattaisi joissakin yhteyksissä kilpailla Jumala-nimityksen kanssa”. Nummi viittaa esimerkiksi *Ikuisen* (*Eternulo*) käyttöön esperantonkielisessä raamatunkäännöksessä silloin, kun raamatun suomennoksessa on *Jumala*. (LN 1976, alleviivaus LN:n.)

Nummi toivoo *Jahve*-nimitystä käsitellessään, ettei sitä käyttämällä rajattaisi Raamatun Jumalaa yksittäisen kansan jumalaksi¹³, mutta hän toivoo myös, ettei Jumalaa rajoittaisi yksinomaan teologinen *Jumala*-käsitteään. Nummi esittää näkemyksensä nojautuen avoimesti emotionaaliseen eläytymiseen ja mielikuvituksen käyttöön olennaisena osana Raamatun lukemista: ”Kirjalliselta kannalta – tarkoitan tässä: emotionaalisen eläytymisen ja mielikuvituksen kannalta – ’Ikuinen’ saattaisi avata tajuamisen ja oivaltamisen mahdollisuuksia, jotka ’Jumala’, mahtavuudessaankin perin teologisoituneena käsitteenä, kenties sulkee.” Yleisemmin Nummen käsitys Jumalan nimistä osoittautuu varsin väljäksi ja suvaitsevaisiksi: ”Jumalan nimet ja epiteetit saanevat toki olla joissakin tapauksissa hivenen arkaaisia, kunhan eivät ole kummajaisia.” (LN 1976.)

Lopuksi Nummi viittaa vielä käännösyksikössä käytyyn keskusteluun sellaisista Jumalan nimiin liittyvistä ongelmista kuin esimerkiksi siunailuun yhdistyvä *Herra Jumala* -ilmaisu. Niiden huomioimisesta käännöstyössä päätettiin Nummen mukaan erityisesti Jussi Aron ehdotuksesta luopua. Käännösyksikön päätöksestä huolimatta Nummi palaa vielä *Herra Jumala* -ilmaisuun sikäli, että ehdottaa esimerkiksi Aamoksen 1:8 lopun ja vastaavien myö-

¹³ Vrt. esimerkiksi Aamoksen kirjan selityksissä mainittu Aamoksen universalistinen käsitys Jumalasta (Aamos 1977: 10).

hempien kohtien muuttamista pilkulliseen muotoon *Herra, Jumala*. Muutosehdotuksensa tärkeyttä Nummi perustelee paitsi siunailuassosiaation häivyttämisellä myös muilla tehtävillä: ”Paitsi siunailuassosiaation neutralisoinnista, täyttäisi muitakin tehtäviä: jäsentäisi ilmaisua, korottaisi Jumalan korkeammaksi. Muodollisesti appositioattribuuttina se tässä itse asiassa vastaisi lausetta ’Herra, joka on Jumala’.” (LN 1976.)

Nummen ehdotusta voisi kielellisesti pitää perusteltuna eli pilkkua nimitysten välissä *Jumalaa* korostavana, mikäli *Herra* ymmärretään nimenomaan appositioattribuutiksi tai pilkku rinnastusta osoittavaksi. Ehdotus tuntuu kuvaavan myös runoilijan herkkyyttä merkitysvaihteita haettaessa, sillä pilkku luo arvottavan tauon ja toimii siten rytmillisesti merkityksen korostajana.¹⁴ Komitea pysyi kuitenkin kannassaan ja Jumalan nimien ilmaus on ilman pilkkua muodossa *Herra Jumala* sekä komitean painetuissa ehdotuksissa (Aamos 1977; RKK 1991) että Raamatussa (ks. Aam. 1:8; Aam. 3:7, 8, 11, 13; Aam. 4:2, 5; Aam. 5:3, 14, 15, 16; Aam. 6:8, 14; Aam. 7:1, 4, 7; Aam. 8:1, 3, 9, 11; Aam. 9:5, 8).

Kolmessa tapauksessa *Herran* ja *Jumalan* välissä on kuitenkin Aamoksen kirjassa pilkku. Näin on silloin, kun Jumalaa puhutellaan suoraan, kuten ilmaisuissa ”*Herra, Jumala, anna anteeksi!* - -” (Aam. 7:2) ja ”*Herra, Jumala, lakkaa jo!* - -” (Aam. 7:5). Epäselvempi sen sijaan on pilkunkäyttö Jumalan nimen yhteydessä *Herra, Jumala, Sebaot* (Aam. 4:13), koska muissa vastaavissa kolmen Jumalan nimen peräkkäistapauksissa ei pilkkua esiinny. Ilman pilkkua yhdistelmä *Herra Jumala Sebaot* esiintyy siis Aamoksen kirjassa kaikkiaan seitsemän kertaa (Aam. 3:13; Aam. 5:14, 15, 16; Aam. 6:8, 14; Aam. 9:5) ja siitä poiketen samassa ilmauksessa pilkkua käytetään yhden kerran (Aam. 4:13).

Keskeinen ero lienee juuri siinä, mihin Nummi alkuaan on perustanut ehdotuksensa pilkunkäytöstä jakeen lopun *Herra Jumala* -ilmauksessa (Aam. 1:8) sitä jäsentävänä ja Jumalan korkeimmalle korottavana (vrt. LN 1976): Pilkkua on käytetty jakeen loppuun sijoittuvassa säkeessä, joka luonnehtii Jumalan olemusta: *Hänen nimensä on Herra, Jumala, Sebaot*. Pois pilkku taas on jätetty vastaavista ilmauksista silloin, kun ne esiintyvät jakeen tai lauseen keskellä tai sisältyvät johtolauseeseen, esimerkiksi *Ehkä Herra Jumala Sebaot silloin armahtaa / Joosefin heimon jäännöstä tai Mutta nyt, israelilaiset, / näin sanoo Herra Jumala Sebaot: - -*. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vuoden 1938 kirkkoraamatussa *Herra Jumala* -kohdat on käännetty toistamalla *Herra*-nimitys kahdesti ja käyttämällä niiden välissä pilkkua: *Herra, Herra*. Vastaavasti uuden käännökseen yhdistelmä *Herra Jumala Sebaot* on vuoden 1938

¹⁴ Vrt. runokielen suosima pilkunkäyttö. Ks. esim. Nummen runon ”Minun silmäni ovat nähneet” (Nummi 1992: 19) viimeisten säkeiden välinen pilkku (ks. s. 10 tässä tutkielmassa).

Raamatussa muodossa *Herra, Herra Sebaot* tai *Herra, Jumala Sebaot*, muutamissa kohdissa jopa toisteisemmin *Herra, Herra, Jumala Sebaot* (Aam. 3:13) tai *Herra, Jumala Sebaot, Herra* (Aam. 5:16).

Nummen käsityksissä Jumalan nimistä näkyy hyvin se, kuinka hän pyrkii pitämään Raamatussa avoinna useampia Jumalan tulkintoja. Pyrkimyksen taustalla on helppo nähdä yhtäläisyys yleisiin oletuksiin runouden monitulkintaisuudesta. Nummen käsityksiä pyrittiin raamatunkäännöskomiteassa hyödyntämään erityisesti Vanhan testamentin runollisten tekstijaksojen, kuten profeettakirja Aamoksen, kääntämisessä. Koska Nummi on tuonut esiin monia näkökohtia heti käännöstyön alkuvaiheessa, jolloin niistä ei vielä ollut päätetty, hän on voinut ottaa kantaa yksittäisiä Raamatun kirjojen suomennoksia laajempiin kysymyksiin, kuten esimerkiksi juuri läpi Raamatun toistuviin Jumalan nimiin.

Jumalan nimiä koskevia käytäntöjä Nummi ei ole ollut ainoana päättämässä. Raamatun suomennokseen valikoituneissa nimissä näkyy kuitenkin Nummen toiveen mukainen runsas *Herran* käyttö verrattuna Nummen korkeimpana nimityksenä pitämään *Jumalaan*. Verrattuna vuoden 1938 suomennokseen *Herran* osuus on kuitenkin huomattavasti vähentynyt, mihin on johtanut juuri ilmauksien *Herra, Herra* vaihtaminen useissa tapauksissa muotoon *Herra Jumala*. Vuoden 1938 Raamatussa Jumalan nimien variaatiot olivat myös moninaisemmat, joskin perustuvat useissa kohdin toistoon (ks. taulukko 1):

Taulukko 1: Jumalan nimien esiintymät (f) Aamoksen kirjassa vuosien 1933 ja 1992 suomennoksissa.¹⁵

Jumalan nimi	1933	1992
<i>Herra</i>	56	50
<i>Herra Herra</i>	18	0
<i>Herra Jumala</i>	0	19
<i>Jumala</i>	3	3
<i>Jumala Sebaot</i>	1	1
<i>Herra Jumala Sebaot</i>	5	8
<i>Herra Herra Sebaot</i>	1	0
<i>Herra Herra Jumala Sebaot</i>	1	0
<i>Herra Jumala Sebaot Herra</i>	1	0
Yhteensä	86	81

¹⁵ Jumalan nimet on laskettu peräkkäin esiintyvänä yhdistelminä ja näin ollen kukin nimitys huomioitu vain kerran. Esimerkiksi *Herra Herra* -ilmauksien *Herra*-nimet eivät sisälly yksittäin esiintyviin *Herra*-nimityksiin.

Nummen voi siis olettaa käännöstyössä olleen linjauksineen muistuttamassa monitulkintaisemmasta Raamatun lukutavasta silloinkin, kun hän ei ole suoraan käännösyksikössä osallistunut suomennostyöhön. Kyse voi olla pienistä huomioista, joiden vaikutusta lukijoihin ja heidän tulkintoihinsa yksittäisistä Raamatun kohdista on vaikea selvittää, mutta jotka ovat olennaisia tekstin yleisilmeen ja tulkintakehyksen laajuuden luomisessa. Nummi myöntää kuitenkin, että esimerkiksi juuri hänen Jumalan nimistä esittämänsä käsitykset ovat ennen muuta ”psykologista spekulointia ja arvailua” (LN 1976).

3 NUMMEN MUISTIOIDEN ENSIMMÄINEN OSA: KÄÄNNÖSMATERIAALIN JÄRJESTÄMINEN JA TEKSTIN YMMÄRRETTÄVYYS

3.1 Käännöstyössä tarvittavat lyhenteet

Varsinaisten muistioiden alussa Nummi esittää niille jaottelun. Hän erottaa toisistaan **johonkin detaljiin** (D), **käsitteelliseen detaljiin** (Dk), **poetiikkaan** (P) tai **tekniikkaan** (T) keskittyvät muistiot sekä **yhdistelmämuistiot** ja **kuriositeetit**. Jo edellä käsitellyt Nummen pyyntöjen, toivomusten ja ehdotusten osat on jaettu tämän muistioita varten tehdyn jaon mukaan yhdistelmämuistioksi ja tekniikkaa koskevaksi muistioksi. Varsinaisissa muistioissa ei niissäkään esiinny kaikkia tyyppejä, vain poetiikka- ja tekniikkamuistioita. (Ks. LN 1976.) Seuraavassa esittelen varsinaiset muistiot tarkemmin ja jaan ne hieman toisin sisältönsä puolesta. Tällöin ne muodostuvat karkeasti ottaen kolmesta osasta, lyhenteistä, mekaanisista kielenilmiöistä sekä poetiikasta. Nämä pääkohdat jakautuvat edelleen pienempiin alakohtiin.

Ensimmäisessä muistioidensa osassa Nummi luo komitean käyttöön viittausapparaatin lyhenteineen. Alkuperäisen käännöstyömateriaalin perusteella hänen esittämänsä lyhenteet ovat olleet käytössä paitsi muistioissa itsessään myös laajemmin käännöstyön kuluessa, esimerkiksi erilaisissa kokouspöytäkirjoissa ja käännösversioissa. Lyhenteet Nummi jakaa kolmeen ryhmään: a) lausetekniikkaan, b) työelimiin, henkilöihin ja lähteisiin sekä c) sekalaisiin. Kielellisesti kiinnostavin lyhenneryhmä ovat lausetekniikkaa koskevat lyhenteet. Niiden merkitystä Nummi havainnollistaa muistioissaan muutamien Aamoksen kirjasta poimituin esimerkein.

Lausetekniikka-ryhmässä Nummi luo lyhenteet esimerkiksi sellaisia tilanteita varten, joissa on viitattava monimerkityksisiin ilmauksiin (2m! = kaksimerkityksinen kielellinen ilmaus, lause tai sana). Toinen keskeinen huomioitava ongelma Nummen mukaan on ”kirjallisen ilmaisun osien välille syntyvä väärä, lausekokonaisuuteen soveltumaton merkitysyhteys” (Os! = oikosulku). Näiden kahden esiintymistä tekstissä selventävät Nummen täsmentävät määritelmät:

Kun 2m! tarjoaa väärän, ei-toivotun rinnakkaislukutavan muodollisesti virheettömänä (ja usein sisällöllisestikin mielekkäänä) rakenteena, Os! ensin tarjoaa mahdollisuuden lukea virheellisiä yhteyksiä ja sitten

korjaa lukijalle (= osalle lukijoista) ehkä tapahtuneen virheen. - - Pahimmanlaatuinen oikosulku (Osos!), ajo syrjätielle, tapahtuu, jos kirjallinen rakenne heti virkkeen alussa johtaa tulkitsemaan ajatuksen etenemissuunnan väärin ja virhe kenties korjaantuu vasta virkkeen loppupuolella, jolloin on pakko palata alkuun. Lievempi Os! voi syntyä keskellä virkettä vaikkapa tarkoituksettoman 'merkityskipinän' syttymisenä kahden sanan välille. Häiriö voi silloin kestää vain silmänräpäyksen, mutta on häiriö yhtä kaikki - -. (LN 1976.)

Nummi näkee aina tärkeänä pyrkiä välttämään tällaisten oikosulkujen syntymistä, vaikkei hetkellisestä virheellisestä tulkinnan suunnasta hänen mukaansa välttämättä seuraakaan, että lukijalle jäisi lauseesta väärä käsitys (LN 1976). Havainnollistaakseen esitystään Nummi poimii muistioihinsa Aamoksen kirjasta esimerkin sekä kaksimerkityksisestä ilmaisusta että oikosulusta. Nämä muistioiden esimerkit esittelen lähemmin seuraavassa alaluvussa (3.2) ja laajennan tarkasteluni kummassakin tapauksessa kyseisen tekstikohdan ja Nummen vaikutuksen analyysiin.

Monimerkityksisten ilmauksien ja oikosulkujen kaltaisten lyhenteiden ohella Nummi ehdottaa lyhenteitä työelimille, henkilöille ja lähteille. Niitä ovat muun muassa yksiselitteiset lyhenteet käännösprosessin toimijoille (esim. F = filologijäsen; TV = Timo Veijola; T/YAN = testihenkilö Yrjö A. Nummi, rovasti). Samoin hän esittää lyhenteitä erilaisille käännöstyöprosessin vaiheille (esim. KY = käännösyksikkö; J = jaosto). Nummen ehdotusten ohella muistioista näkyy, että esimerkiksi Timo Veijola on ehdottanut käsityksiään tarvittavista lyhenteistä. (LN 1976.) Nummen laatima lyhennelista ei kuitenkaan vielä sisällä kaikkia käännösprosessissa toimineita, koska vaihdokset eivät luonnollisesti työn alkuvaiheessa voineet olla vielä selvillä.

Nummen esittämät listat ja yksityiskohtaisemmat selvitykset tarvittavista lyhenteistä kuvaavat osaltaan sitä, mihin käännöstyössä jo alkuaan on ollut tarkoitus kiinnittää huomiota. Lisäksi niistä käy ilmi, että käännösprosessissa tavalla tai toisella mukana olevien henkilöiden määrä on paljon kulloistakin käännösyksikköä ja tarkastusjaostoa suurempi. Nummi on maininnut ajatukseksen muun muassa koota mukaan laajempi joukko kirjailijoita ja kaunokirjallisuuden kääntäjiä. Käännöstyössä olivatkin vuosien mittaan mukana muun muassa kirjailijakääntäjät Kirsi Kunnas ja Pertti Nieminen sekä tieto- ja kaunokirjallisuudenkääntäjänä tunnettu Marja Itkonen-Kaila (LN 2002; vrt. Nummi 1982: 17–18). Nummen merkittävästä roolista ja innostuneisuudesta on maininnut esimerkiksi Pertti Nieminen (Nieminen 2005). Jo lyhenteiden laatimisessa näkyy Nummen – ja laajemmin komitean – tavoitteiden mukaisesti myös suomennoksen selkeyden tavoite eli pyrkimys hyvään luettavuuteen: ”[oikosulku] on häiriö

yhtä kaikki, koska se kuluttaa itse lukemis- ja mieltämistäpahtumaan varattua energiaa täysin hukkaan” (LN 1976).

3.2 Kaksimerkityksisyys ja oikosulku

Kaksimerkityksisyysesimerkki on aivan Aamoksen kirjan alusta (Aam. 1:1). Siitä Nummi kirjoittaa:

Aamos sai ”sanoman Israelista”. Saiko hän ”Israelista lähetetyn” vai ”Israelia koskevan” sanoman? Asiayhteydessä tietenkin ”Israelia koskevan”; mutta olisi turhaa johdattaa yhtään lukijaa hetkeksikään pohtimaan tällaista käännöksen tuottamaa, hedelmätöntä kysymystä. (KY: ”sanoman Israelille”!) (LN 1976.)

Nummen havainto on pieni, jopa kärjistävä. Se kuvaa kuitenkin hyvin suomen kielen erilaisien lauserakenteiden mahdollistamia vaihtoehtoisia tulkintoja. Kun komitean tavoitteena on ollut käännöksen selkeys eli kieli, joka välittää asiasisällön ja on helposti suomalaisen lukijan omaksuttavissa (ks. RKK 1975: 21), käännöstyössä on jouduttu keskustelemaan hyvinkin pienistä yksityiskohdista. Vastaavasti tulkinnallisiin kysymyksiin on kiinnitetty erityistä huomiota.

Aamoksen kirjan ensisäkeistä on käännöstyön edetessä keskusteltu, mikä käy ilmi erilaisista suomennoskokeiluista:

Tämä on sanoma, jonka Aamos, tekoalainen karjankasvattaja, näki Israelista
(Timo Veijola)

Aamos, eräs Tekoan lampaankasvattajista, sai Herralta nämä Israelia koskevat ilmoitukset
(Jussi Aro)

Aamoksen, joka oli Tekoan paimenia (paimenten keskuudessa?), sanat, joiden hän (näki/) katsoi (ilmoitti / julisti) koskevan / tarkoittavan Israelia
(Lassi Nummi 4.10.1976)

Tämä on sanoma, jonka Aamos, tekoalainen karjankasvattaja, näki (sai) Israelista (Israelille)
(Käännösyksikkö 14.10.1976)

Aamoksen sanat. Hän oli Tekoan seudun karjankasvattajia ja sai tämän sanoman Israelille
(Käännösyksikkö 28.10.1976)

Aamoksen sanat. Hän oli Tekoan seudun karjankasvattajia ja sai tämän sanoman Israelista
(Jaosto 4.11.1976)

Vielä jaoston käsittelyn jälkeen Nummi on koonnut suomennosvariaatioita perusteluineen. Perusteluissa hän selittää seuraavaa: ”Sanajärjestyksen vaihdos on välttämätön, ettei ’sanoma Israelista’ aiheuta väärinkäsitystä”. (LN 1976.) Hänen ehdotuksensa ei kuitenkaan ole yltänyt Aamoksen painettuun suomennosehdotukseen eikä lopulliseen raamatunsuomennokseen (Aam. 1:1, 2).

Nummen vaikutus näkyy kuitenkin Aamoksen kirjan alkusäkeissä toisaalla: Ensimmäisen jakeen lauseiden lyhyys ja luopuminen *hän*-pronominista ovat Nummen ehdotusten mukaisia (Aam. 1:1). Samoin toisen jakeen aloittavan johtolauseen suora sanajärjestys on hänen toivomuksensa mukainen (Aam. 1:2). Nummi toteaa ehdotuksiaan perustellessaan, ettei *hän*-sanaa sovi ”arkisen tuttavallisesti ryhtyä käyttämään näin esityksen alussa”. Hän arvelee, että pronominin käytön myötä kadotetaan ajallinen informatiivisuus ja tekstin kerroksellinen rakentuminen. Kerroksellisuuden säilyttämiseksi Nummi näyttää ehdottavan ”mieluummin melko itsenäisesti informoivia virkkeitä”. Alkutekstin kerroksellisuuteen vedoten hän erottaa-kin jakeen jälkimmäiset lauseet toisistaan pisteellä. (LN 1976.)

Aamoksen nimen tuottaman toiston lieventämiseksi Nummi ehdottaa attribuutilla tarkennettua ilmaisua *Tekoan Aamos* ja johtolauseen käänteistä sanajärjестystä *Näin sanoi Aamos*. Koska Aamos mainitaan nimeltä vain ensimmäisen jakeen alussa, Nummi näkee tarpeelliseksi toistaa nimen uuden jakeen alussa (Aam. 1:2). Johtolauseeseen Nummi laittaisi kuitenkin mieluummin suoran sanajärjестyksen, koska se tuntuu hänestä ”luontevalta ja säästää käänteisen sanajärjестyksen ’näin sanoo -’ Herralle”. (LN 1976.) Lopullinen käännösversio näkyy melkein sellaisenaan jo yhdessä Nummen variaatioista:

Aamoksen sanat. Tekoan Aamos oli karjankasvattaja. Tämän sanoman Israelista hän sai kaksi vuotta ennen maanjärjестystä. Juudan kuninkaana oli silloin Ussija ja Israelin kuninkaana Jerobeam, Joashin poika. Aamos sanoi: - -
(Lassi Nummi 9.11.1976, variaatio 2)

Aamoksen sanat; Tekoan Aamoksen, karjankasvattajan ja näkijän; sanat Israelista, jotka hän sai kaksi vuotta ennen maanjäristystä; kun Juudan kuninkaana oli Ussija ja Israelin kuninkaana Jerobeam, Joashin poika. Aamos sanoi: - -
(Lassi Nummi 9.11.1976, variaatio 4)

Aamoksen sanat. Aamos oli Tekoan karjankasvattaja. Tämän sanoman Israelista hän sai kaksi vuotta ennen maanjäristystä. Juudan kuninkaana oli silloin Ussija ja Israelin kuninkaana Jerobeam, Joashin poika. Näin Aamos sanoi: - -
(Lassi Nummi 9.11.1976, variaatio 5)

Aamoksen sanat. Aamos oli Tekoan seudun karjankasvattajia. Tämän sanoman Israelista hän sai kaksi vuotta ennen maanjäristystä. Silloin oli Juudan kuninkaana Ussia ja Israelin kuninkaan Jerobeam, Joasin poika. Näin Aamos sanoi: - -
(Aamos 1977, Raamattu 1992)¹⁶

Erona Nummen ehdotusten ja lopullisen suomennoksen välillä on ainoastaan ajan adverbi *silloin*, joka lopullisessa käännöksessä on sijoitettu lauseen alkuun viittaamaan menneeseen ajankohtaan. Sen Nummi on toisessa omassa ehdotuksessaan korvannut *kun*-alustuskonjunktiolla ja sivulauserakenteella. Toisessa muotoilussaan hän sijoittaa *silloin*-adverbin keskelle lausetta ja perustelee sitä rytmien ja tekstin sidosteisuuden kautta: ”Silloin-sanan sijainnista huom. nimirytmi, joka nitoo jaetta yhteen yli virkerajojen.” Ehdotuksistaan parhaana Nummi pitää neljättä variaatiotaan ja luonnehtii sitä varsin luovilla määreillä ”pidätellen-rientävä sanapuro, naiivin-hartaan toimittajan tunnollinen ingressi-yhteenvedo”. Lopulliseksi käännökseksi hän tästä huolimatta ehdottaa kuitenkin toista tai viidettä muotoiluaan. (LN 1976.)

Aamoksen kirjan ensimmäisen jakeen ilmaus *sanoma Israelista* edustaa siis Nummen muistioissa esimerkkiä kaksimerkityksisyydestä. Esimerkkinä oikosulusta eli kirjallisen ilmaisun osien välille syntyvästä väärästä merkitysyhteydestä Nummi käyttää Aamoksen kirjan toisen luvun jaetta (Aam. 2:9). Siinä ongelmakohtana on pilkku, jonka Nummi selittää vaikuttavan tulkintaan. Raamattuun säe on päätynyt seuraavanlaisessa muodossa:

¹⁶ Nimien kirjoitusasu vaihtelee eri versioissa, esimerkiksi vuonna 1977 painetussa Aamoksen kirjassa esiintyviä nimien perus- ja taivutusmuotoja on sittemmin muutettu lopulliseen raamatunsuomennokseen. Nummi ei kommentoi nimien kirjoitusasuja, joten ne eivät ole tutkimukseni kannalta olennaisia enkä näin ollen puutu niihin. Nimien oikeinkirjoituksesta ks. esim. Toivanen 1985: 57–59.

*Ja kuitenkin minä hävitin teidän tieltänne amorilaiset,
jotka olivat kookkaita kuin setrit
ja vahvoja kuin tammets.
Heidät minä tuhosin
hedelmistä juuriin saakka.
(Raamattu 1992)*

Lopullisesta versiosta ongelmakohta on kokonaan poistunut. Muistioissaan Nummi kuitenkin ottaa esiin testihenkilönsä version ”Heidät minä tuhosin sukupuuttoon, / latvan hedelmistä juuriin saakka” ja selittää, että ennen säkeen rajaa oleva pilkku voisi johtaa väärän tulkinnan syntyyn:

”Minä tuhosin sukupuuttoon heidät, nimittäin latvan” – ja sitten hämmästynyt kysymys: mikä latva ulottuu hedelmistä juuriin saakka? – ja sitten korjaus: tässähän lähdetäänkin liikkeelle ”latvan hedelmistä” ja tullaan lopulta ”juuriin saakka”, kysymys on siis täydellisestä tuhosta, sukupuuttoon tuhoamisen kuvallisesta ilmaisusta, joka väljästi liittyy säkeen alkupuolen metsä-kuvastoon. (LN 1976.)

Ratkaisuksi Nummi ehdottaa pilkun poistamista, mikä hänen mukaansa yhdistää sukupuuton ja metsän samaan kuvaan. (LN 1976.)

Jälleen voidaan kuitenkin Nummen vaikutusta etsiä muualta. Jakeen kehityskulku kohti lopullista näkyä sen eri versioiden kautta (Aam. 2:9):

*Ja kuitenkin (= Näin siitä huolimatta että) minä tuhosin heidän edestään / tieltään ((heidän edessään / silmiensä edessä // (ennen heitä? / heitä ennen?) Amotin (/Amoriitin!?) / Amorilaisen / amorilaiset...
... jonka joiden korkeus oli kuin setrien / seetrien (korkeus)
...jotka olivat korkeita kuin setrit / seetrit
(...joka oli korkea kuin setrit / seetrit (?))
ja hän / se oli / ja se olivat vahva/ vahvoja kuin tammets. // vahva /
vankkoja / luja / lujia / tukeva / tukevia / kuin tammets. / , (;)
väkevä / väkeviä ja Ja kuitenkin minä hävitin / tuhosin / (murskasin)
hänen hedelmänsä / heidän hedelmänsä / sen / niiden (hedelmät) (yl-
häällä hedelmän ylhäältä
ja hänen / heidän juurensa /sen / niiden juuret / (juuren) (alhaalla.)
alhaalta.
(Lassi Nummi 7.10.1976, 9.10.1976, alleviivaukset LN:n)*

*Ja / vaikka minä hävitin amorilaisen (amorilaiset) heidän edestään
jonka korkeus oli kuin seetripuiden korkeus (jotka olivat pitkiä kuin
seetripuut)
ja vahva oli hän kuin tammets (ja olivat vahvoja kuin tammets
ja hävitin hänen / heidän hedelmänsä ylhäältä ja juurensa alhaalta.
(Jussi Aro 14.10.1976)*

*Kuitenkin minä olin hävittänyt teidän tieltänne amorilaiset,
vaikka he olivat suuria kuin seetrit
ja vahvoja kuin tammets.
Heidät minä tuhossin sukupuuttoon.
(Timo Veijola 21.10.1976)*

*Ja kuitenkin minä hävitin teidän tieltänne amorilaiset,
vaikka he olivat korkeita kuin setrit
ja vahvoja kuin tammets.
Heidät minä tuhossin sukupuuttoon,
hedelmät ylhäältä ja juuret alhaalta.
(hedelmistä juuriin.)
(Käännösyksikkö 21.10.1976)*

*Ja kuitenkin minä hävitin teidän tieltänne amorilaiset,
vaikka he olivat korkeita kuin setrit
ja vahvoja kuin tammets.
Heidät minä tuhossin sukupuuttoon,
hedelmistä juuriin saakka.
(Käännösyksikkö 28.10.1976)*

*Ja kuitenkin minä hävitin teidän tieltänne amorilaiset,
jotka olivat korkeita kuin setrit
ja vahvoja kuin tammets.
Heidät minä tuhossin
hedelmistä juuriin saakka.
(Jaosto 4.11.1976; RKK 15.11.1976; Käännösyksikkö 10.12.1976)*

Versioista huomion kohteeksi nousee Timo Veijolan ehdotus (21.10.1976). Sitä Nummi on käsin korjailnut eli täydentänyt omilla ehdotuksillaan. Hän on esimerkiksi tarjonnut pluskvamperfektimuotoisen verbin (*olin hävittänyt*) tilalle aikamuodoksi perfektiiä *olen hävittänyt* tai imperfektiiä *hävitin*. Niistä imperfektii näkyy lopullisessa raamatunsuomennoksessa ja esiintyy myös Jussi Aron käännösehdotuksessa. Selvemmin nimenomaan Nummen lopulliseen suomennoukseen tuomalta näyttää adjektiivii *kookkaita*. Nummi ehdottaakin Veijolan ehdottaman adjektiivin *suuria* tilalle toista kuvailevaa sanaa, *kookkaita*. (LN 1976.) Tämä Nummen käsin tekemissä korjauksissa käyttämä adjektiivii *kookkaita* on valikoitunut lopulliseen raamatunsuomennoukseen. Sen on täytynyt tapahtua varsin myöhäisessä vaiheessa, koska vielä vuonna 1977 painetussa Aamoksen kirjan suomennosehdotuksessa käytetään adjektiiviiä *korkeita*, joka näkyy useimmissa käsitellyissä käännöstyön aikaisissa ehdotuksissa. (Ks. LN 1976.)

Veijolan ehdotusta Nummi on muokannut myös lisäämällä siihen hedelmien ja juurien tuoman tuhoamisen totaalisuuden. Hänen käsin tekemistään merkinnöistä näkyvät variaatiot *hedelmistä juuriin ja hedelmät ylhäältä ja juuret alhaalta*. *Hedelmät* ja *juuret* palautuvat alkutekstiin, ja Veijola mainitsee ne selityksissään. Suomennokseen hän kuitenkin ehdottaa lyhyemmin vain ilmaisua *tuhosin sukupuuttoon*. Käännösyksikössä toistamiseen käsiteltyyn versioon (28.10.1976) Nummi on ehdottanut hieman täydennettyä ja tarkennettua ilmaisua *latvan hedelmistä juuriin saakka*. Siinä myös sukupuuttoon tuhoaminen on vielä mukana.

Lopullisessa versiossa on päädytty ilmaisuun [h]eidät minä tuhosin / *hedelmistä juuriin saakka*. Sen avulla vältetään Nummen muistioissaan pohtima pilkkunkäytön aiheuttama oikeuslun mahdollisuus: lopullisessa käännöksessä *heidät*-akkusatiivin mahdollisesti tuottama virheellinen lukutapa, jossa myös genetiivimuoto *latvan* ymmärretään akkusatiivimuodoksi, ei tule kysymykseen. Kun jakeesta on lopullisessa suomennoksessa myös jäänyt pois Veijolan, Nummen testihenkilön ja käännösyksikön ehdotuksissa esiintynyt ilmaus *tuhosin sukupuuttoon*, jakeen kuvasto muodostaa kiinteämmän kokonaisuuden, jota hallitsevat puut. *Sukupuuttoon tuhoamista* ei esiinny myöskään vuoden 1938 Raamatussa, jossa jakeen loppu on hyvin samanlaisessa, alkutekstiä noudattelevassa muodossa *minä hävitin niiden hedelmän ylhäältä ja niiden juuret alhaalta*. (Vrt. LN 1976.)

4 NUMMEN MUISTIOIDEN TOINEN OSA: KÄÄNNÖKSEN MEKAANIS- SET KIELENILMIÖT

4.1 Säkeestä pilkkuun

Muistioiden toisessa osassa keskitytään mekaanisempiin kielenilmiöihin. Siinä Nummi ohjeistaa käytäntöjä raamatunkäännöksen a) säejaosta, b) suorasta esityksestä ja sitaateista sekä c) välimerkeistä. Hän toteaa, että niiden yleislinjaus on esitetty jo käännöskomitean vuoden 1975 osamietinnössä. Lisäksi Nummi kehottaa ottamaan huomioon ”sekä yksi- että kaksipalstaisen julkaisutyypin soveltamismahdollisuudet” (LN 1976; vrt. RKK 1975: 21–23). Erityisesti hän toivoo, että ”runo ja proosa riittävän selvästi erottuisivat toisistaan, kaksipalstais-sakin julkaisumuodossa”. Konkreettiseksi ja luonnollisimmaksi erottajaksi Nummi esittää paitsi proosamuodon jälkeistä tyhjää riviä myös runosäkeiden sientämistä proosasäkeisiin verrattuna. (LN 1976.)

Käännöstyön mekaanisia yksityiskohtia eritellessään Nummi käyttää runouden kielen terminologiaa. Esimerkiksi runomuotoon ladottavista Raamatun jakeista puhuttaessa hän ehdottaa käytettäväksi termejä *säe* ja *säkeistö*, vaikka myöntää niiden mahdollisesti tuottamat termisekaannukset: ”Mitallisen runon perusyksikkö on säe, jota voimme käyttää teknisenä terminä, vaikka se laajan lukijakunnan keskuudessa joskus sekoitetaankin jakeeseen. Säkeistö on kokonaisuuden muodostava säkeiden ryhmä, jonka edeltävä ja seuraava tyhjä rivi erottaa omaksi kokonaisuudekseen.” (LN 1976, alleviivaukset LN:n.)

Samoin Nummi pohtii säepituutta, säkeenylityksen eli enjambement'n mahdollisuuksia ja painoasullisten seikkojen vaikutusta. Erityisesti Nummi toivoo proosa- ja runojaksojen tulevan selvästi näkyviin. Hän ehdottaa niin ikään sellaista ladontaa, että lukija tunnistaa säkeenylitykset, koska se on ”halutun rytmikuvion välittämiseksi - - ehdottoman välttämätöntä”. Sisennysten Nummi arvelee mahdollisesti tuottavan ongelmia varsinkin kaksipalstaisissa tyypeissä, mutta korostaa, että ”[s]äkeiden pituudesta ei mielestäni silti ole syytä tinkiä, milloin niiden käyttö lähde- ja kohdekielen ilmeen kannalta on perusteltua”. (LN 1976.)

Säejakoa erittelevässä osassa Nummi nostaa esiin säkeen lopun, joka muodostaa ”oman, tulkinnanvaraisen välimerkkinsä”. Samassa yhteydessä hän viittaa nimenomaan modernin runon muotokieleen, jossa paikoin luovutaan välimerkeistä ja isoista alkukirjaimista.¹⁷ Modernin runon kokeilua Raamatun runouden suomentamiseen hän pitää mahdollisena, mutta toteaa, että ”[k]irkkoraamatun ratkaisuksi se ei soveltune”. (LN 1976.) Näiden käsitysten pohjalta Nummi esittää runo- ja proosamuotoisiin jaksoihin seuraavanlaista välimerkkikäytäntöä:

Ehdotan, että runomuotoisten jaksujen kääntämisessä sovelletaan proosan välimerkkikäytäntöä jonkin verran kevennetyssä muodossa. Säkeen lopusta on mielestäni syytä eräissä tapauksissa poistaa pilkku, jonka proosan pilkkusääntö sinne toisi. (LN 1976.)

Proosan pilkkusäännöillä Nummi ilmeisesti viittaa tässä suomen kieliopin yleisiin pilkkusääntöihin, joita runouden kieli usein rikkoo. Näin ollen Nummi osoittaa tuntevansa kieliopin mukaiset pilkkusäännöt, mutta nostaa niiden rinnalle vapaamman, runouden kielelle ominaisen normista poikkeavan pilkun ja muiden välimerkkien käytön.

Nummi esittää muistioissaan pilkulle kahdesta kolmeen vahvuus- ja välttämättömyysasetta ja toivoo muilta komitean jäseniltä käsityksilleen kommentteja. Pilkun käytön kannalta olennaiset rakenteet hän muotoilee seuraavasti:

Esim. päälauseen ja alistetun sivulauseen välissä (kun päälause on ensimmäinen) pilkku on vain selventäjä, ei merkityksen ymmärtämisen kannalta välttämätön. Jos sivulause on ennen päälausea tai sen sisällä, on sivulauseen jälkeen tuleva pilkku jo paljon välttämättömämpi, ja kahden konjunktioita rinnastetun päälauseen välissä (vrt. Aam. 1:2) kieliopillisesti täysin välttämätön – asiallisesti katsoen jo pisteen luokkaa painokkuudeltaan. (LN 1976.)

Nummen muotoilemat pilkkusäännöt mukailevat pääpiirteiltään suomen kieliopin pilkkusääntöjä. Ne jättävät kuitenkin tilaa juuri hänen kirjaamalleen yleisemmälle periaatteelle, että niin sanottua turhaa pilkutusta on raamatunkäännöksessä vältettävä ja että säkeen vaihtuminen sinänsä riittäisi usein jo välimerkiksi (vrt. LN 1976). Nummen pilkkusäännöt ovat ikään kuin

¹⁷ Kirjoittaessaan muistioissaan ”modernista runosta” Nummi viitanee erityisesti suomalaisen 50-luvun modernistiseen runouteen. Käytän kuitenkin selvyuden vuoksi samaa termiä kuin Nummi. Kirjallisuushistoriallisesti modernin ja modernismin juuret ulottuvat aina 1800-luvulle, vaikka varsinainen modernin vuosisata onkin kirjallisuudessa ja muussa taiteessa ollut 1900-luku. Suomen kirjallisuudenhistoriassa on erotettu useampia modernismin aaltoja. Vuonna 1949 runoilijana aloittanut Nummi kuuluu niin sanottujen 50-luvun modernistien joukkoon. Tämä runokielen konventioita uudistamaan pyrkinyt suuntaus ajoitetaan erityisesti 1940-luvun lopun ja 1950-luvun lyriikkaan. Samaan modernistien moninaiseen ryhmään ovat Nummen ohella kuuluneet myös kaksi muuta raamatunkäännöstyössä mukana ollutta kirjailijaa, Kirsi Kunnas ja Pertti Nieminen. (Ks. modernismista esim. Kunnas 1981; Laitinen 1997; Hökkä 1999; Nummen runoudesta ks. Kajannes 2003.)

kieliopillisia väljemmät sikäli, että esimerkiksi siinä missä kieliopillisesti alisteisen sivulauseen erottaa päälauseesta aina pilkku (vrt. Itkonen 2002: 16), Nummi ei tunnu pitävän sitä kaikissa tilanteissa välttämättömänä.

Nummen käsityksen pilkun käytöstä voi yhdistää kaunokirjallisuuden tietoiseen pilkkusääntöjen rikkomiseen, jolloin pilkku jätetään pois esimerkiksi juuri sivulauseen erottajana (Itkonen 2002: 19). Nummen viimeiseksi mainitsema pilkunkäytön välttämättömyys ”kahden konjunktioita rinnastetun päälauseen välissä” (LN 1976) on sekin suomen kielioppisääntöjen mukainen, joskin ”kahden päälauseen rinnastaminen pelkkää pilkkua käyttäen, ilman rinnastuskonjunktioita, käy verraten harvoin” (Itkonen 2002: 18). Suomen kieliopin ja oikeakieliisyyden vaatimista pilkuista, jotka Nummen mukaan paikoin ovat tavallaan turhia, otan myöhemmin esimerkkejä. Nummen suhdetta pilkkuun välimerkkinä voisi raamatunkäännöstyössä luonnehtia lähinnä käytännölliseksi sikäli, että hän suosisi pilkkua vain siellä, missä se merkityksen ymmärtämisen kannalta on välttämätön.

4.2 Esimerkki 1: Pilkku säkeenrajalla

Nummi käyttää muistioissaan esimerkkinä pilkunkäytöstä muutamia Aamoksen kirjan käännösyksikön suomennoksia lokakuulta 1976 (Aam. 1:2). Niissä näkyy vaihteleva välimerkkien käyttö:

*Herra ärjyy Siionista,
hänen äänensä kaikuu Jerusalemissa
ja paimenten laitumet kulottuvat,
Karmelin harjanne kuivuu.*

*Herra ärjyy Siionista,
hänen äänensä kajahtaa Jerusalemissa.
Niin paimenten laitumet kulottuvat
ja Karmelin harjanne kuivuu.
(Käännösyksikkö 28.10.1976)*

Jakeesta on ollut samalla käännösyksikön kokouskerralla käsittelyssä kaksi rinnakkaista suomennosluonnosta. Jälkimmäisen version Nummi on merkinnyt sulkuihin, koska sitä on pidetty huonompana. Pilkun tai jopa pisteen kokeileminen toisen säkeen loppuun saa tukea Aron ja Veijolan varhaisista käännösluonnoksista, joissa niin ikään on tässä kohdassa pilkku tai piste,

toisin kuin Nummi muistioissaan ehdottaa ja mihin käännösyksikössä lopulta on päädytty (28.10.1976). Jakeen ensimmäisen säkeen lopussa olevaa pilkkua Nummi pitää välttämättömänä ”erottamaan kaksi ilman konjunktioa rinnastettua päälausetta”. (LN 1976.) Myös kielipillisesti välimerkki on tässä päälauseiden erottamiseksi välttämätön. Toinen vaihtoehto olisi erottaa päälauseet pisteellä. Kuitenkin korvatessaan *ja*-rinnastuskonjunktin pilkku asettaa päälauseet pistettä vahvemmin toistensa paralleeleiksi.

Sen sijaan toisen säkeen lopussa ”pilkku taas katkaisisi tarpeettomasti perusteen ja seurausten, syyn ja vaikutuksen ketjun”. Kolmannen säkeen jäljessä Nummi näkee pilkulla sekä rytmisen että kielipillisen tehtävän: se ”jälleen patoaa runon liikettä” ja toisaalta se erottaa toisistaan tässäkin konjunktin sijasta kaksi rinnasteista päälausetta. (LN 1976.) Käännösyksikön eri ajankohtana päivätyistä versioista näkee, että ainakin ensimmäisen säkeen lopussa olevan pilkun tarpeellisuutta on pohdittu, koska aiemmassa versiossa se on jätetty sulkeisiin: *Herra ärjyy Siionista* (,) (Käännösyksikkö 14.10.1976). Vastaavasti muiden käännösyksikön jäsenten, Veijolan ja Aron, suorasanaisten ja muokatuista käännöksistä pilkku joko puuttuu tai se on korvattu konjunktilla *ja*, joka on lisäksi voitu sijoittaa seuraavan säkeen alkuun. Kielipillisesti pilkku tarvittaisiin myös *ja*-konjunktin edelle, koska lauseilla ei ole yhteistä lauseenjäsentä.

Tarkastusjaoston versiossa on kaikkien kolmen ensimmäisen säkeen lopussa pilkku. Nummen käsin tekemät merkinnät ilmaisevat hänen kommentoineen, että pilkku toisen säkeen lopussa on ”yltiölyyrinen”, ja ehdottaneen tilalle pistettä tai jopa kaksoispistettä (LN 1976):

Herra ärjyy Siionista,
hänen äänensä jylisee Jerusalemissa,
paimenten laitumet kulottuvat,
Karmelin harjanne kuivuu.
(Jaosto 4.11.1976)

Nummi toteaa, että ”jos ’ja’ jätetään pois kolmannen runosäkeen alusta, kuuluu edellisen säkeen loppuun mielestäni pilkkua vahvempi välimerkki: piste, puolipiste tai kaksoispiste” (LN 1976).

Nummi viittaa muistioissaan useasti samaan jakeeseen (Aam. 1:2). Hän käyttää sitä esimerkkinä myös muotoillessaan seuraavanlaisen yleisperiaatteen välimerkkien käytöstä: ”Älköön samassa virkkeessä, kuitenkin, käytettävä samaa välimerkkiä kahdessa eriasteisessa, keskenään ristiriitaisessa tehtävässä.” Nummi erottaa jakeen lauseiden keskinäisistä suh-

teista ”parallellisen rinnastussidoksen”. Toinen hänen nimeämänsä suhde on ”konsekutiivinen, syystä seuraukseen etenevä” (LN 1976). Hän toteaa esimerkkijakeen jakautuvan kahteen säepariin: säkeet *Herra ärjyy Siionista* ja *hänen äänensä jylisee Jerusalemissa* ovat rinnakkaisia. Keskenään rinnakkaisiksi hän asettaa myös säkeet *paimenten laitumet kulottuvat* ja *Karmelin harjanne kuivuu*. Sen sijaan näiden kahden säeparin välillä on Nummen mukaan konsekutiivinen suhde, joten niiden väliin ei paralleelisen rinnastuksen tehtävää ilmaisevana väli-merkkinä sovi pilkku. Hänen mielestään vaadittaisiin siis vahvempaa välimerkkiä, kuten puolipistettä, kaksoispistettä tai klassista pistettä. (LN 1976.)

Nummen alkuperäinen ehdotus luopua välimerkistä, jotta rytmi ei katkeaisi, huomioitiin sikäli, että vuonna 1977 painetussa Aamoksen kirjan käännösehdotuksessa pilkutus on hänen näkemystensä mukainen. Toisin sanoen siinä ei toisen säkeen lopussa ole välimerkkiä katkaisemassa syyn ja seurauksen ketjua, jonka rikkomisella Nummi muistioissaan on perustellut pilkun poisjättämistä. Lopulliseen vuoden 1992 suomennokseen pilkku on kuitenkin vastoin Nummen näkemystä lisätty myös kyseiselle säerajalle. (Ks. LN 1976.) Vertailukohdaksi sopii vuoden 1938 Raamattu, jossa siinäkin kaikkien kolmen ensimmäisen säkeen lopussa on pilkku ja viimeiset säkeet alkavat rinnastuskonjunktioilla *ja*. Pilkutusta voidaan molemmissa lopullisissa suomennoksissa pitää suomen kielioppisääntöjen mukaisena:

– *Herra ärjyy Siionista,
hänen äänensä jylisee Jerusalemissa
ja paimenten laitumet kulottuvat,
Karmelin harjanne kuivuu.*
(Aamos 1977)

*Herra ärjyy Siionista,
hän jylisee Jerusalemissa,
ja paimenten laitumet lakastuvat,
ja Karmelin laki kuivuu.*
(Raamattu 1938)

– *Herra ärjyy Siionista,
hänen äänensä jylisee Jerusalemissa,
ja paimenten laitumet kulottuvat,
Karmelin harjanne kuivuu.*
(Raamattu 1992)

Nummi on siis esimerkkikohdassa ollut sekä pilkkua vastaan että kannattanut mahdollisesti jonkin sitä vahvemman välimerkin käyttöä. Tämä Nummen näkemysten eroavaisuus kuvaa käännösprosessin hidasta etenemistä. Kun välimerkin käyttöä kyseisessä kohdassa on

pohdittu kokouksissa useita kertoja, Nummi on joutunut tarkistamaan ja monipuolistamaan ehdotuksiaan. Näin kokeiltujen välimerkkien käytön konventiot ulottuvat kieliopillisista käytännöistä aina modernin runon välimerkittömyyteen.

Välimerkkejä muistioissa käsitellessään Nummi viittaakin toistamiseen suoraan modernin runon eli hänen mukaansa nykyrunotyylin välimerkittömään mahdollisuuteen. Hän tarkentaa näkemystään siten, että vaikka moderni runoilmaisuun olisikin Raamatun runollisissa teksteissä mahdollisuus, niin siirtymä niistä proosaan olisi liian suuri: välimerkittömyys olisi ”proosajaksojen osalta mahdoton, ja pelkästään runomuotoisissa jaksoissa toteutettuna olisi liian jyrkän vastakohtan runo- ja proosajaksojen välille”. (LN 1976.)

4.3 Esimerkki 2: Pilkku säkeenrajalla

Toisen pilkkukäyttöä kuvaavan esimerkin Nummi poimii niin ikään Aamoksen kirjan ensimmäisestä luvusta (Aam. 1:14):

*Sen tähden minä sytytän tuleen Ammanin muurit.
Tuli tuhoaa kaupungin palatsin,
sotahuudon kaikuessa taistelun päivänä,
tuulispään (tuulen pyörteen / pyörretuulen) riehuessa myrskyn päivänä.*
(Käännösyksikkö 14.10.1976)

*Sen tähden minä sytytän tuleen Ammanin muurit.
Tuli tuhoaa kaupungin palatsin,
sotahuudon kaikuessa taistelun päivänä,
pyörretuulen riehuessa myrskyn päivänä.*
(Käännösyksikkö 28.10.1976)

*Sen tähden minä sytytän tuleen Ammanin muurit.
Tuli syö kaupungin palatsin
sotahuudon raikuessa taistelun päivänä,
myrskyn riehuessa rajuilman päivänä.*
(Tarkastusjaosto 4.11.1976)

Muistioissaan Nummi kirjoittaa, että toisen säkeen lopusta pilkku on käännösyksikössä poistettu. Molemmissa käännösyksikön versioissa pilkku kuitenkin vielä näkyy ja sen poistamiseen viittaavat lähinnä Nummen tekstiin käsin tekemät lisämerkinnät. Niissä pilkku on ylivi-

vattu ja Nummen ehdotus hyväksyty. Pilkku on poistettu myös tarkastusjaoston versiosta. Toisen säkeen lopun pilkun poistamista ja seuraavan säkeen jälkeisen pilkun tarpeellisuutta Nummi perustelee seuraavasti:

[K]ieliopillisesti sitä [toisen säkeen lopussa] ei tarvita - - päälauseen ja lauseenvastikkeen välissä, rytmisesti se tarpeettomasti hidastaa liikettä, joka sen sijaan saa hidastua III säkeen lopussa, jossa pilkkua perustellee myös kieliopillisesti kahden lauseenvastikkeen rinnasteinen asema. (LN 1976.)

Nummi ei suoraan viittaa Ikolaan lähteenä ilmeisesti siksi, että Ikolan *Suomen kielen käsikirjassa* ei ole yksityiskohtaista esimerkkiä lauseenvastikkeiden välisestä pilkusta, vaan sääntö sisältyy laajempaan lauseen osien välistä pilkutusta koskevaan ryhmään (vrt. Ikola 1968: 250). Myöskään Aron ja Veijolan suorasanaissa käännöksissä ei esiinny toisen säkeen lopussa pilkkua, mutta vertaaminen on ongelmallista sikäli, että niissä säejako on toteutettu hieman toisin. Käännösyksikön versiossa alussa mukana olleen pilkun poisjättö, jota Nummi ehdotti, näkyy lopullisessa vuoden 1992 Raamatussa, jossa kyseisessä kohdassa ei pilkkua ole. (LN 1976.) Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vuoden 1938 Raamatussa vastaavassa kohdassa oli pilkku. Myös seuraavan jakeen (Aam. 1:15) loppua on mitä ilmeisimmin käännösyksikössä pohdittu, sillä Nummi mainitsee muistioissaan, että ”ennen ’sanoo Herra’-säettä - - pilkku tuntuu mielestäni luonnolliselta ja tarpeelliselta” (LN 1976). Kaikissa käännösehdotuksissa kyseisessä kohdassa on käytetty pilkkua, kuten lopullisessa raamatunsuomennoksessakin. Jälleen vain Nummen käsin lisäämät merkinnät, kysymysmerkki ja oikeinmerkki, paljastavat pohdinnan kohteen (ks. LN 1976):

Ja heidän kuninkaansa joutuu vangituksi, / vankeuteen / menemään/vaeltamaan/astelemaan/alistetuksi vankeuteen, / orjuuteen, hän ja hänen prinssinsä / ruhtinaansa ?? yhdessä, sanoo / sanoi HERRA. (Lassi Nummi 5.10.1976)

Heidän kuninkaansa viedään maanpakoon yhdessä ministeriensä (virkamiestensä / päällikköjensä) / hallitusmiestensä kanssa (hän ja hänen ministerinsä), sanoo Herra.

(Aro 8.10.1976; Veijola; Käännösyksikkö 14.10.1976; 28.10.1976; Jaosto 4.11.1976)

Lopuksi Nummi viittaa vielä kahden Aamoksen kirjan jakeen pilkunkäyttöön. Ensiksi hän toteaa tilanteen, jossa pelkkä säerajan osuminen pää- ja sivulauseen rajalle riittää korvaamaan välimerkin eikä pilkkua siten hänen mielestään tarvita: *he juovat temppeleissään viiniä / jonka ovat velallisiltaan korkoina kiristäneet* (Aam. 2:8). Käännösyksikön versiossa relatiivilauseeseen edellä on kuitenkin suomen kielen kieliopin mukaisesti pilkku:

*Pantiksi otetuilla vaatteilla heitä lojuu
jokaisen alttarin ympärillä,
he juovat temppeleissään viiniä,
jonka ovat velallisiltaan korkoina kiristäneet.*
(Käännösyksikkö 28.10.1976.)

Nummen käsin lisäämistä merkinnöistä näkyy, että hän on ehdottanut pilkun poistamista. Pilkku onkin jätetty pois tarkastusjaoston versiosta, joka on muuten paljolti samanlainen. (Ks. LN 1976.) Painettuun Aamoksen kirjaan (1977) pilkku on jälleen palautettu, ja relatiivilause erotetaan pilkulla myös lopullisessa vuoden 1992 raamatunsuomennoksessa. Vuoden 1938 Raamatussa vastaavaa ongelmaa ei ole syntynyt, koska siinä ilmaisun rakenne on toisenlainen: - - *ja juovat sakotettujen viiniä jumalansa huoneessa.*

Nummen ehdotuksissa yleisistä kielioppisäännöistä poikkeavan pilkunkäytön voi nähdä liittyvän hänen runoilijantaustaansa: runokielessä säejako ja säeraja toimivat usein riittävinä tehokeinoina eikä pilkunkäyttö välttämättä noudata kieliopillisia suosituksia, paikoin jopa tarkoituksellisesti rikkoo niitä (vrt. esim. modernin runouden välimerkittömyys). Säkeenylityksen keinoin merkityksiä voidaan taas tietoisesti lukea kahteen suuntaan ja näin ollen myös yli säerajojen. Tällöin voidaan saada aikaan esimerkiksi modernille runokielelle ominaista monihahmotteisuutta, jota säkeenloppuisen pilkun voi joissakin tapauksissa nähdä kaventavan. Pilkunkäytöllä voi siis olla vaikutusta myös säkeiden merkityssisältöihin, ei vain niiden rytmiseen asuun.

Esimerkki yksittäisen pilkun tarpeellisuuden pohdinnasta johtaa myös laajempaan problematiikkaan. Käännöskomitea on toisaalta ilmaissut haluavansa säilyttää alkuaan runollisen profeettakirjan runomuotoisuuden, ja toisaalta käännöksessä on pyritty myös saavuttamaan mahdollisimman selkeä ja ymmärrettävä suomenkielinen ilmaisumuoto. Nämä tavoitteet eivät aina sovi yhteen, koska runollinen kielenkäyttö jättää aina jossain määrin tilaa vaihtoehtoisille lukutavoille. Pilkun kieliopinmukaista käyttöä käännöksessä voitaneen perustella esimerkiksi sillä, ettei sen poisjättäminen ainakaan kohdassa Aam. 2:8 tuo tekstiin runollisesti uusia vaihteita. Rytmien kannalta sen voidaan tosin nähdä vahvistavan säerajan tuottamaa taukoa,

jolla Nummi juuri muistioissaan pilkun poisjättöä perustelee. Siinä missä Nummi on laajem-
minkin kokenut tehtäväkseen erilaisten runollisten vivahteiden löytämisen suomennosehdo-
tuksissaan, on esimerkiksi juuri pilkun poisjättäminen paikoin toiminut uusien vivahteiden
tuottamisen keinona (LN 2005).

Säe- ja lauserajan yhteen käymisen lisäksi Nummi viittaa vielä tilanteeseen (Aam.
1:13), jossa ”molemmat säkeet muodostavat oman kokonaisuutensa, säeraja erottaa ne riittä-
västi”. Pilkkua ei siis Nummen mukaan tarvita: pilkku nimenomaan ”katkaisisi toteavassa
lakonisuudessaan järkyttävän maininnan raakalaisteosta ja sen syistä”. (LN 1976.) Kään-
nösyksikön versiossa kuitenkin on pilkku, kun taas jaoston versiosta se on – Nummen toiveen
mukaisesti – jätetty pois (4.11.1976):

*He viilsivät auki raskaana olevat naiset,
kun tahtoivat laajentaa aluettaan Gileadiin.*
(Käännösyksikkö 28.10.1976)

Jakeen alisteinen *kun*-konjunktioilause on erotettu pilkulla sekä painetussa käännösehdotuk-
sessa (1977) että lopullisessa raamatunsuomennoksessa (1992). Vuoden 1938 Raamatun vas-
taava säepari on kieliopillisesti vielä ongelmallisempi. Se ei sisällä päälausetta, vaan alisteista
lausetta seuraa pilkulla irralliseksi lisäksi erotettu finaalin lauseenvastike: *Koska he ovat
halkaisseet Gileadin raskaat vaimot, laajentaakseen aluettansa.*

Pilkkua Nummi sivuaa sen keskeisen aseman vuoksi muistioissaan useissa yhteyksissä.
Hän esittää oletuksen, että uuden käännöksen virkkeet ovat hieman vuoden 1938 kirkkoraa-
matun virkkeitä lyhyempiä. Tällöin ”pilkku joutuu paikoin väistymään pisteen tieltä” uudessa
käännöksessä. Omana mielipiteenään Nummi tuo julki sen, että ”kaikkea tarpeetonta pilkutus-
ta on vältettävä”. Samalla hän muistuttaa toistamiseen runosäkeen vaihtumisesta usein riittä-
vänä välimerkkinä ja ehdottaa, että ”vain painokkaimmat pilkut (esim. kahden konjunktioita
rinnastetun lauseen väliset) on syytä säilyttää säkeen lopussakin”. (LN 1976.)¹⁸

¹⁸ Säkeeseen, säkeenylitykseen, säeparin- ja säkeenrajaan sekä rytmiin liittyviä tekijöitä runokielessä käsittelee
esim. Leino 1982: 83, 90, 104–107.

4.4 Muiden välimerkkien käyttö

Muistiossaan Nummi ottaa kantaa kaikkiin keskeisiin välimerkkeihin. Pilkun ohella hän sivuaa pisteen, kysymysmerkin, kaksoispisteen, puolipisteen, lainausmerkkien, huutomerkin, ajatusviivan ja yhdysmerkin käyttöä. Kaikki huomautuksensa Nummi asettaa ”raamatunkäännöstyön näkökulmasta tulkitseviksi ja täydentäviksi kommentteiksi tai kysymyksiksi, keskustelun lähtökohdiksi”. (LN 1976.) Hän pohtii esimerkiksi **pisteen** käyttöä ja olettaa laajemmin Raamatun pisteen käytön ja virkerakentelun pyrkivän olemaan ”klassista ja kohtuullista”. Yleiseksi linjaksi Nummi olettaa runollisissa kirjoissa pyrkimyksen edellistä kirkkoraamattua lyhyempiin virkkeisiin. Pisteen käytöstä hän huomauttaakin, että ”joskus voi virkkeitä lyhentämällä tai pidentämällä tehokkaasti säädellä rytmiä, tekstin hengitystä”. (LN 1976.)

Nummi ottaa esimerkkitapaukseksi rytmin säätelystä pisteen avulla ja ylipäättään pisteen käyttömahdollisuuksista eksegeetti Timo Veijolan ehdotuksen Aamoksen kirjan jakeesta Aam. 3:8 (LN 1976):

*Leijona ärjyy,
Kuka ei pelkäisi?
Herra Jumala puhuu,
Kuka ei julistaisi?
(Timo Veijola)*

Aamoksen käännösyksikön muut jäsenet, Nummi ja Jussi Aro, ovat kuitenkin palauttaneet ”pilkut ’ärjyy’- ja ’puhuu’-sanojen jälkeen, koska JA ja LN katsoivat sen siinä muodossa luontevammin liittyvän edellisten - - [jakeiden] samantapaisiin kysymyslauseisiin”. Pisteen käyttö tuottaisi niin ikään jakeeseen jyrkän ja töksähtävän rytmin. (LN 1976.)

Nummen muistioissa eri välimerkit ovat saaneet vaihtelevasti tilaa. Esimerkiksi **kysymysmerkin** Nummi sivuuttaa pelkällä maininnalla, koska pitää sitä lähes ongelmattomana välimerkkinä. **Kaksoispiste** taas saa suuremman huomion. Sen keskeinen merkitys näkyy helposti, sillä sitä joudutaan käyttämään runsaasti ”sitaattia edeltävissä johtolauseissa ja lueteloiden edellä”. Nämä käyttöyhteydet Nummi nimeää kaksoispisteelle totunnaisiksi. Ikolan *Suomen kielen käsikirjaan* hän viittaa puolestaan kuvatessaan kaksoispisteen jotenkin ”modernilta” tuntuvaan käyttöön¹⁹. Ikolalta Nummi nostaa esiin seuraavan tapauksen: kaksoispistettä käytetään ”viittaamassa seuraavaan lauseeseen joka sisältää perustelun, päätelmän, seurauk-

¹⁹ Nummi ei muistioissaan tässä yhteydessä selvitä *modernin* käsitettä tarkemmin. Hän käyttää ilmaisua ”jotenkin modernilta”, jossa modernilta esiintyy yksinkertaisissa lainausmerkeissä (ks. LN 1976).

sen tai selityksen ja jonka alussa ei ole konjunktia”. Tällaista käyttöä Nummi pitää modernin vuoksi jopa Vanhaan testamenttiin sopimattomana. (LN 1976; vrt. Ikola 1968: 246.)

Kaksoispisteen modernin käytön rajoituksia pohtiessaan Nummi viittaa jälleen aiemmin esillä olleeseen esimerkkijakeeseen (Aam. 1:2). Nummi ehdottaa, että asiaa pohdittaessa olisi huomioitava myös heprean lauserakenteet. Kaksoispisteen käytön erikoistapaukseksi Nummi nostaa lopuksi vielä Vanhan testamentin kirjojen alkulauseet, joita hän luonnehtii paikoin otsikkoluonteisiksi ja ajallisesti kerrostuneiksi. Niissä Nummi pitää rakenteen jäsentämisen vuoksi perusteltuna myös kaksoispisteen ja puolipisteen käyttöä. (LN 1976.)

Seuraavaksi Nummi erittelee **puolipisteen** käyttöä raamatunsuomennoksessa. Hän viittaa siihen sofistikoivana, älyllisenä ja kirjallisena välimerkinä, soveliaana lähinnä snobien käyttöön, joka toisaalta on ”harkitusti käytettynä, kieltämättä kätevä esityksen jäsentäjä ja rytmittäjä”. Nummi epäilee sen välimerkinä olevan useille lukijoille jokseenkin tuntematon, ”jota ei kenties edes selvästi jäsennetä erilleen kaksoispisteestä ja pilkusta”. Välimerkinä Nummi ei pidä sitä välttämättömänä, koska se on aina ”pisteeksi korotettavissa tai pilkkuksi alennettavissa”. Laajemman kantansa puolipisteen käytöstä Nummi muotoilee seuraavasti: ”Silti luulen, että meidän on pyrittävä puolipisteestä irti, ainakin VT:ssa.” Tämä kommentti myötäilee toisaalla muistioissa esiin tulevaa käännöskomitean yleistä pyrkimystä. Käännöstyössä on ollut tarkoitus sanoutua irti edellisestä raamatunsuomennoksesta eli vuoden 1938 kirkkoraamatusta, jonka Nummi toteaa olevan ”tällä hetkellä huomattavin ja laajimmalle levinnyt puolipisteen manifestaatio kirjallisuudessamme”. (LN 1976.)

Muistioiden kirjoitusajankohtaa eli käännösprosessin alkuvaihetta, jolloin käytännön käännöstyön antamaa kokemusta ei vielä voinut juurikaan hyödyntää periaatteiden määrittelyssä, kuvaa hyvin Nummen sulkuihin lisäämä huomautus:

Sen sijaan esim. Paavalin kirjetyylin jäsentämisestä en tähän hätään uskalla mennä väittämään mitään varmaa; kuvittelen kuitenkin, että pyrkimys kohden piste-pilku-jäsenystä sielläkin olisi omiaan luomaan ryhtiä ja selkeyttä. Kaksoispisteen vivahteikas käyttö saattaa Paavalia tulkittaessa hyvinkin osoittautua perustelluksi. (LN 1976.)

Samoin kuin Nummi ehdottaa kaksoispisteen käyttöä kirjojen ja lukujen otsikkojakeissa, hän pitää mahdollisena niissä myös puolipistettä. Hänen mukaansa puolipisteellä voisi olla ”modernien restaurointiperiaatteiden mukainen ’erottavan muurilaastin’ tehtävä”, sikäli kuin sitä käytettäisiin tulkinnallisesti ongelmallisissa tai eri versioita yhdistelevissä ja sekoittavissa kohdissa. Pohdintaansa Nummi liittää myös itsekriittisen vivahteen ja etsii jälleen perustaa välimerkin käytölle myös alkukielestä: ”Olenko liian ennakkoluuloinen puolipistettä kohtaan?”

Onko heprean lauseopin alueella mitään asiaa valaisevaa – lauseiden keskinäisen niveltymisen eri vivahteita?” (LN 1976.)

Muistioissaan Nummi pohtii paitsi välimerkkejä myös laajempia ilmaisun muotoja, kuten **suoraa esitystä**. Sen käytöstä hänellä on selkeä mielipide: ”Yleensä vastustan suoran esitystavan muuttamista epäsuoraksi.” Poikkeukseksi Nummi mainitsee vain alkutekstin vaikutuksesta suhteettomasti painottuvat sanonnat, kuten Aamoksen kirjassa ilmaisun *älkää profetoiko* (Aam. 2:12). Useimmiten sitaatit eli suoran esityksen säilyttäminen ja korostaminen lainausmerkein hänen mielestään lisäävät tekstin ”eloisuutta ja vaihtelevuutta”. (LN 1976.) Proosaa ongelmallisemmiksi Nummi mainitsee runolliset monologit. Hän esittää tiivistetysti erikielisten raamatunkäännösten linjauksia sitaattien käytöstä ja huomauttaa lopuksi vielä ajatusviivan käytöstä repliikin merkinä. Nummi pitää ajatusviivaa paitsi suosittuna myös visuaalisesti tehokkaana ja erottavana merkinä. Vaikka sitaatin päättyminen on vaikeampi osoittaa ns. repliikkiviivaa käytettäessä, Nummi toteaa tyhjän rivin riittävän sen merkiksi. Tapauksissa, joissa esiintyy lopussa tarkentava ilmaisu *sanoo Herra*, hän näkee ajatusviivan käytön mahdollisena ja perustelee tämän käsityksensä ranskalaisesta raamatunkäännöksen käytännöstä käsin. (LN 1976.)

Lainausmerkkien ja puolilainausmerkkien käyttöä Nummi kommentoi jo suoran esityksen säilyttämistä puoltaessaan. Siinä yhteydessä hän näkee niiden tehtäväksi repliikkien korostamisen ja pohtii vaihtoehtoisena sitaatin ilmaisijana myös ajatusviivaa. Käsitellessään välimerkkejä Nummi lisääkin lähinnä vain huomautuksen, että ”yksityisen sanan ympäröimistä sitaateilla on syytä käyttää perin harkiten” ja hakee käsitykselleen tukea Osmo Ikolan maininnasta *Suomen kielen käsikirjassa* (LN 1976; vrt. Ikola 1968: 253). Nummi ehdottaa puolilainausmerkkien käyttämistä yksittäisten sanojen ympäröimisessä, koska ne ”erottuvat vähemmän ja silti riittävästi; jättävät elegantimman vaikutelman” (LN 1976). Kielenhuollon näkökulmasta tällaista puolilainausmerkkien käyttöä ei nykyään suositella (ks. esim. Itkonen 2002: 24).

Huutomerkkin Nummi sijoittaa ”sävyä luoviin, ’maalauksellisiin’ välimerkkeihin” eikä pidä sitä, kuten ei puolipistettäkään, välttämättömänä raamatunsuomennoksessa (LN 1976). Hän noudattaa tässä väljästi ottaen modernille runoudelle tyypillistä välimerkkien niukkaa käyttöä ja merkitysten tuottamista kielen oikeinkirjoitussääntöjen sijaan korostetusti muilla merkitystä luovilla tekijöillä. Nummi toteaaakin, että esimerkiksi todella painokas käsky ”tuo aina painokkuutensa esiin ilman huutomerkkiäkin”. Hän hakee käsitykselleen tukea 1950-luvulla modernistien puolestapuhujana, kriitikkona ja aforismien kirjoittajana tunnetun Jouko

Tyyrin toteamuksesta. Nummen mukaan huutomerkkin niukkaan käyttöön ohjeisti jo nuori Jouko Tyyri Nokivalkea-kokoelmassaan: ”Salakuljeta huuto tekstiin, merkin voit jättää pois” (Tyyri 1954: 10; ks. LN 1976).

Nummen mielipide huutomerkkin käytöstä on muistioiden kirjoitusajankohtana ollut vasta kehkeytyvässä. Hän toteaa siitä seuraavaa: ”Olen - - ollut taipuvainen kannattamaan klassisen pidättyväistä suhtautumista huutomerkkiin RK-työssä [RK = Raamatunkäännös]. Nyt olen alkanut epäillä tätä kantaani.” Käsityksensä muuttumisen perusteeksi Nummi mainitsee löytäneensä kirkkoraamatusta useita ”luontevantuntuja huutomerkkejä” esimerkiksi Psalmeista ja Jobin kirjasta. Tukea uudelle näkemykselleen hän on saanut myös eksegeetti Timo Veijolan Aamoksen kirjan käännösluonnoksesta, jossa huutomerkkiä käytetään kehotus- ja kieltolauseiden erottajana. Huutomerkillä Nummi näkee merkityksen myös sävyttävänä, värittävä, jäsentävänä ja luettavuutta parantavana välimerkkinä. Lopuksi hän viittaa kahteen keskeiseen Raamatun kohtaan, jotka itse jättäisi ilman huutomerkkiä. Nämä kohdat, *älä tapa* ja *tulkoon valo*, ovat hänestä jo itsessään kyllin painokkaat. (LN 1976.) Näin Nummi osoittaa myös pitävänsä kiinni aiemmin kannattamastaan huutomerkkin pidättyväisestä käytöstä.

Ajatusviivan mahdollisuutta repliikin ilmaisijana Nummi pohtii muistioissaan sitaattien kohdalla. Hän viittaa seuraaviin Ikolan (ks. Ikola 1968: 252) mainitsemiin ajatusviivan käytötapoihin: virkkeiden väliseen, sulkumerkit korvaavaan ja esityksen katkeamiseen viittaavaan ajatusviivaan. Värikkäimpänä ajatusviivan käyttötappana Nummi mainitsee sen odottamattoman käytön kesken lauseen, mutta ei usko sen soveltuvan Raamattuun. Sen sijaan kahden lauseen välisenä ”mielteliäänä ajatustaukuna” hän pitää sitä käyttökelpoisena. Nummi kuitenkin muistuttaa merkin kirjallisesta epämuodikkuudesta ja olettaa lukijoiden liittävän ajatusviivan lähinnä kaunokirjallisuuteen ja sen edustavan siten jopa ”kaunomaalailevaa, runollista tyyliä sanan pahimmassa merkityksessä”. Tätä käsitystä hän pitää harmillisena, koska ”merkki on optisesti selkeä, hyvin erottuva ja vahvasti jäsentävä ja olisi sellaisena varsin käyttökelpoinen”. (LN 1976.)

Katsauksensa välimerkkikäytäntöihin Nummi päättää **yhdysmerkkiin**. Sen hän sivuuttaa lyhyesti toteamalla, että sitä ”tuskin mielellään käytetään (ainakaan profettojen runollisen-juhlavassa tyyliässä) korvaamaan toistamatta jätettyä yhdyssanan alku- tai jälkiosaa”. Esimerkkinä hän mainitsee Aamoksen kirjan jakeen *minä lyön hajalle niin talviasunnot kuin ke-säasunnotkin* (Aam. 3:15). (LN 1976.) Ilmauksen *asunnot*-osa onkin toistettu Nummen oletuksen mukaisesti ehdotusluonnoksissa sekä lopullisessa raamatunsuomennoksessa, aivan kuten aiemmassa Raamatussa.

5 NUMMEN MUISTIOIDEN KOLMAS OSA: RAAMATUNKÄÄNNÖKSEN POETIIKKAA I–II

5.1 *Hepreasta suomen kieleen, kulttuuriin ja sointiin*

Muistioidensa laajimmassa osassa Nummi erittelee raamatunkäännöksen poetiikkaa eli tyyliin, lyyriisiin ja eepisiin ilmaisukeinoihin liittyviä ongelmia sekä kirjallisia ydinkysymyksiä. Poetiikkamuistionsa hän jakaa kaikkiaan kolmeen osaan. Niistä ensimmäinen jakautuu vielä kahteen alalukuun, joista ensimmäisessä hän käsittelee lyhyesti replikointia, naivismeja, silottelun vaaroja sekä heprealaista fraseologiaa, jälkimmäisessä puolestaan auditiivista ilmaisua. Ensimmäisessä osassa (I A) Nummi tuo antamiensa esimerkkien pohjalta näkyviin puhekielen fraasien sanatarkasta kääntämisestä juontuvan problematiikan. (LN 1976.) Ongelmana ovat mahdollisesti syntyvät eriskummallisuudet ja liiallinen kuva-aineuksen korostuminen. Ne taas liittyvät paitsi lähde- ja kohdekielen eroihin myös laajemmin kulttuuristen yhteyksien säilyttämiseen.

Alkutekstin kulttuuristen yhteyksien säilyttämisen ongelmista Nummi kirjoittaa seuraavaa:

Jos korostamme tarpeettomasti jokaista tämän taustan epäolennaista filologista tai kansantieteellistä yksityiskohtaa, teemme kenties hedelmällisen samaistumismahdollisuuden nykylukijalle turhan vaikeaksi. Mutta jos häivyttämme niitä liian rohkeasti, saatamme syyllistyä paitsi kielelliseen ja historialliseen, myös taiteelliseen ja sisällölliseen väärennökseen. (LN 1976.)

Raamatunkäännöstyö näyttäytyy näin tasapainoiluksi kulttuurisen ja kielellisen aineksen välittämisen välillä. Tätä problematiikkaa Nummi valaisee muistioissaan pitkällä esimerkillä Thomas Mannin Joosef-tetralogiasta.²⁰ Hän toteaa, että Mannin teoksessa, toisin kuin Raamatun tekstissä, ”[n]aiivi selittely, itsestäänselvyyksien pohdiskelu on - - kohotettu taiteeksi”. Nummi vertaa Mannin tekstiä Raamatun Genesikseen ja näkee niillä myös yhteistä: ”[V]allitsevien puhetaiposten primitiivipiirteet kuvastavat miljöötä ja taustaa, johon keskeisten henkilöhahmojen yksilölliset ominaisuudet piirtyvät.” (LN 1976.) Näin Nummi käsittelee

²⁰ Nummi lainaa asiaa havainnollistaakseen Mannin teosta *Joosef Egyptissä* (ks. LN 1976; ks. Mann 1948: 9–10).

Raamattua kaunokirjallisuuden näkökulmasta. Kulttuurisen ja kielellisen aineksen välittämissä hän ehdottaa yleisinhimillisen kokemuspohjan lisäksi myös ajallisen välimatkan tuominen erojen huomioimista raamatunkäännösprosessissa. Niitä molempia Nummi pitää olennaisina:

Koko kerronnassa, mutta aivan erityisesti puhutussa sanassa meidän olisi saatava ilmi rinnakkain nämä kaksi asiaa: yleisinhimillinen läheisyys, ja ajallisen, paikallisen ja kulttuurisen välimatkan luomat erot. Jos kumpi tahansa näistä jää lukijalta oivaltamatta, olemme menettäneet sekä runouden ja historian että sanoman. (LN 1976.)

Ensimmäisen poetiikkamuistionsa toisessa osassa (I B) Nummi erittelee tarkemmin auditiiivista ilmaisua eli rytmiä ja sointia. Hän toteaa kuitenkin heti alussa, ettei kykene esittämään aiheesta omaa valmista näkemystään:

En ole lähimainkaan valmis esittämään käsitystäni Raamatun runomittaisten jaksojen metriikasta ja rytmikasta, en liioin itse kielen soinnin ja esitystilanteisiin liittyvän, kielen ulkopuolisen musiikillisen elementin osuudesta siinä kokonaiselämyksessä, mitä VT:n runolliset osat merkitsivät vastaanottajilleen – lukijoilleen? ja kuulijoilleen. (LN 1976.)

Käsityksensä Nummi pohjaa suomalaiseen kieli-, runo- sekä Raamattu-perinteeseen ja tukeutuu Jussi Aron tekemiin heprealaisen tekstin litterointinäytteisiin ja nauhoitteisiin. (LN 1976.)

Nummi esittää käsityksensä kolmen työhypoteesin muodossa. Ensimmäisessä hän toteaa, ettei tekstin esityksellinen ole juuri jäljiteltävissä suomalaisen perinteen keinoin, koska kalevalainen perinne ei ole siihen kylliksi rinnastettavissa eikä muutenkaan resitoivaa esityksellistä ole asettaa sen rinnalle. Toiseksi hän esittää, että heprean rytmistä vastaavuutta suomen kielen runorytmiikan kanssa on mahdollista etsiä ja hahmotella ”vain melko väljissä ja vapaissa puitteissa”. Kolmanneksi Nummi pitää jossakin määrin tavoiteltavana etsiä suomenoksessa alkutekstiä vastaavaa sointia. Suomalaisen raamatturytmiikan liiallisesta vaikutuksesta hän vaatii sanoutumaan irti ja kiinnittämään korosteista huomiota sointiin, jossa yhdistyvät rytmi ja melos.²¹ (LN 1976.)

Nummi pohtii myös kielen yleistä sointia ja käännösajankohdan ”makusuuntaa”, joka hänen mukaansa suhtautuu torjuvasti liialliseen soinnikkuuteen ja joka on pakko ottaa huomioon. Esimerkiksi alkusoinnun ja muiden sointujen vaikutuksesta hän toteaa seuraavaa: ” - sen

²¹ Melos (kreik. *laulu*) tarkoittaa säveltason liikuntaa. Se kuvaa melodiaa laulettavuuden ja ilmaisuvoiman merkityksessä. (OM 1987 s. v. *melos*.)

käyttö voisi jättää vaikutelman, ettei tässä nyt niin tosissaan olla, puhutaan tällaisia runollisia, tai pseudorunollisia, perinteellisiä... Sama vaara seuraa muunkin liian ilmeisen soinnutteen kintereillä.” Nummi huomauttaa myös, että koska sointi joka tapauksessa on kielessä olemassa, sen tietoinen käyttö on myös perusteltua. Sointi voi hänen mukaansa olla yhtä hyvin banaalia, hempeää, karua, terävää tai kulmikasta. (LN 1976.)

Esimerkin soinnin tietoisesta käytöstä Nummi poimii vuoden 1938 kirkkoraamatun Aamoksen kirjan suomennoksesta. Hän viittaa jälleen paljon esimerkkinä käyttämäänsä jakeeseen Aam. 1:2 ja sen säkeisiin *paimenten laitumet lakastuvat, / ja Karmelin laki kuivuu* (alleiviivaukset LN:n). Nummi toteaa, ettei hän ole ”oikein suopeasti katsellut” sen alkusointusarjaa. Epäroiden Nummi suhtautuu myös saman jakeen toiseen alkusointupariin, *jylisee Jerusalemita*, jonka tarkastusjaosto käännösprosessin kestäessä palautti kyseiseen, vuoden 1938 kirkkoraamatun asuun. Hän myöntää vanhan käännöksen olevan ”verrattomasti kevyemmin soinnitettu” kuin oman ensiluonnoksensa kyseisestä alkusointuparista, *jyrisee Jerusalemita*. (LN 1976.)

Yleiseksi raamatunkäännöstyön pohjaksi Nummi ehdottaa vapaata soinnikkuutta, joka hänen mukaansa tulee esiin käännösyksikön ja jaoston versioissa samasta Aamoksen kohdasta: *paimenten laitumet kulottuvat, / Karmelin harjanne kuivuu*. Hän selittää säkeiden sointia yksityiskohtaisesti:

[S]äkeiden alkuosaa hallitsee a-sointi, lopun ’melodiavokaalina’ on u. Niinikään ensisäkeen n ja l jäävät rajumman r-soinnin varjoon. ’Karmelin harjanne’ edustaa kyllä perinteistä soinnikkuutta, mutta mielestäni ei korostu häiritsevästi. Säkeiden loppuverbit (’kulottuvat’ ja ’kuivuu’) muodostavat – hyvin väljässä merkityksessä – eräänlaisen loppusointuparin: molemmissa sama alkutavu ja u-kirjaimen sävyttämä sointi, ja merkitysyhtäläisyys, joka etenee hiukan epämääräisestä ’kulottumisesta’ tiiviiseen ja yksiselitteiseen ’kuivumiseen’. (LN 1976.)

5.2 Rytmii, toisto ja raamatullisuus

Rytmiin vaikuttavia tekijöitä on luonnollisesti paljon. Nummi viittaa jälleen laajemmin modernin lyriikan kehitykseen taustana sille, että myös raamatunkäännöksessä on tullut tarpeelliseksi korostaa puheenomaisuutta ja puhekielisyttä. Puhekielisyteen taas liittyy esimerkiksi

pronominien käyttö, joka puhekielessä korostuu kirjallista ilmaisua enemmän. (Nummi 1991: 229; LN 2002.)

Olellaiseksi nousee ajatus kirjoitetun ja puhutun kielen vuorovaikutuksesta, myös sellaisen kirjoittamisesta näkyviin, ”mitä näennäisesti ei tarvittaisi”. Nummi muistuttaa Raamatun ääneen lukemisen traditiosta, että ”oikein sijoitettu, lisätty tai poistettu pronomini voi tottumattomallekin ääneenlukijalle avata tekstin rytmin ja sisällön”. (Nummi 1991, 299.) Pronominien käytöstä on käyty keskustelua sekä käännöstyön kestäessä että sen jälkeen vastaanotossa ja tutkimuksessa (ks. esim. Räisänen 1985: 78; vrt. LN 2002).

Toisessa poetiikkamuistiossa Nummi esittää näkökohtia raamatullisuudesta, toistosta ja rakenteista. Hän toteaa sanan *raamatullinen* saaneen Aamoksen kirjan käännösyksikössä ”kriittisen, lähes peioratiivisen vivahteen”. Nummi selittää, että kritiikki kohdistuu suomalaisen raamattuperinteen ”ulkonaisten piirteiden pinnalliseen kaiuttamiseen tekstissä”. Ilmiötä hän vertaa omasta äänestään pitävään saarnaajaan, joka ”niin kuin ääneensä ihastunut saarnaamies, juhlavuutta tavoitellen, joskus kaiuttaa kirkon holvistoa”. Raamatullisuudella Nummi viittaa muistioissaan tekstin riisumiseen tarpeettomasta ja kaavamaisesta juhlavuuden säilyttämisestä. Hän ei kiellä juhlavuutta siellä, mihin se alkutekstin mukaan kuuluu, vaan edellyttää nimenomaan turhan juhlavuuden välttämistä: ”[P]yrimme irti halvasta juhlavuuden maneerista, kohti raikasta, ilmeikästä, painokasta tekstin luonteen (usein siis myös juhlavuuden) ilmenemistä.” (LN 1976.)

Hän selvittää käsitystään tarkemmin myös sen kääntöpuolen kautta, joka samasta raamatullisuudesta luopumisella voi pahimmillaan olla: vaarana on ”moderni arkipäiväinen älyllisyys, kuivuus, ilmattomuus” sekä edelleen ”kaiun ja soinnin kuoleminen: kielellisen, emotionaalisen, historiallisen kaiun ja soinnin”. Tätä suuremmaksi varovaisuuden aiheeksi Nummi kuitenkin näkee liiallisen pitäytymisen aiemman kirkkoraamatun konventioissa, jotka kaikille kääntäjille ovat ennestään tutut. Vahvimmillaan hän ilmaisee asian muistioissa näin: ”Irti raamatullisuudesta! on kunnan raamatunkääntäjän tunnus – ainakin tässä työn vaiheessa.” (LN 1976.) Käsitys ilmaisee laajemmin koko komitean yhteisiä pyrkimyksiä (LN 2002). Komitean yhteisenä käsityksenä Nummi nostaa esiin myös sen, ettei raamatutyyliä erillisenä tyylilajina ole olemassa (LN 1976; Raamatun kielestä ks. RKK:n osamietintö 1975: 22).

Nummi siis varoittaa joutumisesta ”pintajuhlavuuden, pintaperinteisyyden uomiin, jotka meistä tuntuvat turvallisilta ja oikeilta ja väistämättömiltä mutta joilla ei ole mitään itseisarvoa seuraavan sukupolven raamatunlukijoille”. Juhlavuuden maneerin murtaminen joutuu suomennoksessa koetukselle hänen mukaansa erityisesti toiston käytössä, jota alkutekstissä on

paljon. Toistoon liittyvästä keskustelusta Nummi nostaa esiin muutamia käännöstyössä eteen tulleita ongelmakohtia. Ensimmäinen esimerkki on tarkastusjaoston versio Aamoksen kirjan toisesta luvusta. (LN 1976.) Siinä ensimmäisen säkeen *huojua*-verbi toistetaan jälkimmäisessä säkeessä. Jae on sittemmin juuri tässä muodossa otettu myös lopulliseen raamatunsuomen-nokseen (Aam. 2:13):

*Sen tähden minä annan maan huojua jalkojenne alla
niin kuin lyhteitä täyteen kuormatut vankkurit huojuvat.*
(Tarkastusjaosto 4.11.1976; Aamos 1977; Raamattu 1992)

Lopullisesta ja tarkastusjaoston versiosta poiketen käännösyksikön versio, kuten Nummi muistioissaan toteaa, kuitenkin ”rakentui toisin” (LN 1976). Tämä erilainen rakenne näkyy myös käännösyksikön eri jäsenten (Veijola, Nummi) ehdotuksissa. Niissä esiintyy esimerkiksi relatiivilause eikä ilmausten *saatan vapisemaan* ja *annan järkkyä* infinitiivimuotoista verbiä toisteta jälkimmäisessä säkeessä finiittimuotoisena (vrt. *huojua – huojuvat*):

*Sen tähden minä saatan maan teidän jalkojenne alla vapisemaan
niin kuin (tekevät) kärryt, jotka ovat täynnä lyhteitä.*
(Timo Veijola)

*Minä panen maan vingahtelemaan teidän allanne
niinkuin lyhteitä täynnä olevat kärryt.*
(Jussi Aro)

- - minä puserran / puristan / prässään / mankeloin / käsittelen / kui-
vaan / silitän / rutistan / ahdistan / painostan / pakotan / painan / si-
nua (/ olen pusertava (/ /) sinua / tulen pusertamaan (/ /) sinua)
niin kuin (pusertavat / painavat (/ /)) työntörattaat (?) / (joka on?)
jotka ovat täynnä pyöriä. / väkipyöriä. / pylpyröitä. / lyhteitä ??
(Lassi Nummi, ”lyhteitä” lisätty käsin muuten konekirjoitetun luon-
noksen loppuun)

*Sen tähden minä annan maan järkkyä jalkojenne alla
niin kuin kärryt jotka on kuormattu täyteen lyhteitä.*
(Käänösyksikkö)

Muistioissa näkyy Nummen myönteinen kanta tarkastusjaoston toisteiseen versioon: ”[K]uva tuntuu olevan vaikeasti koossa pidettävissä ja on toisaalta erityisen painokas, koska juuri sen yhteydessä siirrytään maanjärjestyksen kuvaukseen. Huojuntaa saa siis kernaasti olla toistoksi astikin.” Toisaalta Nummi kuitenkin pohtii, ”vakaannuttaako”, jähmettäkö kyseinen perinteisen raamattutyylin mukainen toisto ehkä alkutekstissä dramaattisena esiintyvää säettä. Hän viittaa myös käännösyksikön eksegeetin ja filologin työhön todetessaan, ettei selityksistä

käy selvästi ilmi, onko alkutekstissä toistoa. (LN 1976.) Käännöstyössä kohdattua toiston ongelmaa pohdin yksityiskohtaisemmin seuraavassa luvussa yhden esimerkkijakeen kautta (ks. lukua 5.3).

Nummi on omissa ehdotuksissaan (Aam. 2:13) selvästi kokeillut kaikkiaan hyvin vaihtelevia verbejä ja nomineja. Hän on niin ikään pohtinut laajemmin vaihtelevia lauserakenteita, joten myös toiston mahdollisuuksia hän näyttää kokeilleen. Erityisasemaan Nummi on ehdotuksissaan nostanut *pusertaa*-verbin. Hän onkin kokeillut ensimmäisen säkeen aktiivin preesensin (*puserran – pusertavat*) kanssa aktiivin liittopreesensia *olen pusertava* sekä futuurista ilmaisua mukailevaa *tulen pusertamaan* -rakennetta. Muistioissaan Nummi pohtii futuurin ilmaisemisen mahdollisuuksia myös toisessa yhteydessä. Hän kaavailee sen kokeilemista esimerkiksi ennustuksissa, ellei muoto ole lähivuosina ”auttamattomasti vanheneva”. (LN 1976.) Hän toivoo selvästi kommentteja ehdotukselleen varsinkin Ikolalta.

Suomen kielessä tuleva tekeminen ilmaistaan yleensä preesensillä eikä futuuri ole alkuun kuulunut suomensukuisten kielten morfologiseen järjestelmään. Preesensin rinnalla muutamamat sanaliitot toimivat futuurisina ilmaisuina. Niistä osa katsotaan kieliopillistuneiksi. Esimerkiksi *olen/olin tekevä(inen)* -tyyppiset rakenteet eivät sovellu arkikieleen, koska ne kirjakielisen alkuperänsä vuoksi välittävät juhlallisen tai ylevän sävyn. (Häkkinen 1994: 281, 285.)²² Samasta huomauttaa myös Terho Itkonen (2002: 76): nykyään *on tekevä* -tyyppi on harvinainen ja sitä esiintyy lähinnä juhlallisessa ja vanhahtavassa tyyliissä.

Olen tekevä -tyyppisen rakenteen käyttö olisi ollut arkaaista tyyliä säilyttämään pyrkineessä kirkkoraamatossa (1938) helpommin perusteltavissa kuin mahdollisimman moniin eri tarkoituksiin sopivaksi tarkoitettu uudessa käännöksessä (1992). Vuoden 1992 Raamatossa *olen tekevä* -rakenne kuitenkin esiintyy esimerkiksi toisessa Samuelin kirjassa (2. Sam. 19:39). Vuoden 1938 kirkkoraamatossa vastaavassa jakeessa puolestaan on käytetty suomen kielessä tavallisempaa preesensia.

²² Kaisa Häkkinen (1994: 281–286) esittelee suomen kirjakielen historiassa käytetyt futuuria ilmaisevat rakenteet. *On tekevä* -tyyppisestä sanaliitosta muotoutunut *olen/olin tekevä(inen)* -rakenne esiintyy jo Agricolan kielessä sekä vuoden 1642 Raamatossa (mt. 284). *On tekevä* -rakennetyypin esiintymistä Agricolan kielessä erittelee tarkemmin Marja Itkonen-Kaila (1997: 62), joka huomauttaa sen ilmeisestä yhteydestä latinan *facturus est* -futuurityyppiin. Agricolan Tulevaa tekemistä osoittavista *tulen tekemään*- ja *olen tekevä* -tyyppisistä rakenteista mainitsee myös Terho Itkonen (2002: 76).

Nummen toinen muistioissaan mainitsema futuuria ilmaiseva rakenne *tulen/tulin tekemään* on suomen kirjakielen sanaliittomuotoisista tyypeistä nuorin.²³ Nykyään *tulen tekemään* -tyyppiä ei kieliopeissa nähdä taivutussysteemin osaksi, vaikka sitä käytetään liittopreesensin rinnalla ajan ilmaisemisessa. Koska se tyyliarvoltaan kuitenkin on neutraali, sen käyttöala on laajempi kuin liittopreesensin. (Häkkinen 1994: 285–286.)

5.3 Toiston ongelma käännöstyössä

Lopulta Nummi huomauttaa vielä suomen ja heprean erilaisesta luonteesta, joka vaikeuttaa sointivaikutelman vertailua. Vertailu on, kuten Nummi toteaa, vaikeaa ja tulkinnanvaraista ja vielä muistioissaan Nummi toivoo asiaa pohdittavaksi edelleen. Aron nauhoitteiden pohjalta tekemänsä tulkinnan mukaan Nummi olettaa varovasti, että suomen *huojua* ja *hujuvat* korostavat toistoa enemmän kuin heprean ilmaisu ^ʿiq̄ʾ. (LN 1976.) Jussi Aro on todennut filologiassa analyysissään, että kyseinen ilmaisu on tuottanut vaikeuksia muillekin kääntäjille. Hän kääntää ilmaisun ^ʿtâ^ʿiq̄ʾ suomen verbillä *kitisevät* ja pohtii ilmaisun kääntämistä erikielisissä raamatunkäännöksissä, joissa toistoa on sekä hyödynnetty että toinen ^ʿiq̄ʾ-esiintymä tulkittu toisin (LN 1976.):

hinṣ ʾânôkî mṣ^ʿiq̄ tahtṣkām
Katso minä panen kitisemään (?) teidän allanne
ka-^ʾāḏār tâ^ʿiq̄ hâ-^{ca}gâlâ ha-m^ʾlṣ^ʾâ lâh ^ʿāmîr
niin kuin kitisevät vankkurit jotka ovat täynnä lyhteitä.
(Jussi Aro)

Verbin toistamiselle voidaan hakea perustaa myös suomalaisesta raamatunkäännöstraditiosta, sillä toisto näkyy muun muassa A. W. Ingmanin suomennoksessa ja vuoden 1938 kirkkoräätämässä:

Katso, minä tahdon teitä niin painaa kuin kuorma on painettu, joka on eloja täynnä.
(Ingman 1859, LN 1976)

²³ *Tulen/tulin tekemään* -tyyppi on yleistynyt kansankielestä kirjakieliseen käyttöön vasta 1800-luvulla. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa sitä vastustettiin svetisisminä, koska sillä on ilmeinen yhteys ruotsin *kommer att* -rakenteeseen. (Häkkinen 1994: 286.)

*Katso, minä ruseinnan teidät alallenne, niinkuin täyteen kuormattu
puimajyrä rusementaa lyhteet.*
(Raamattu 1938)

Nummi ottaa toisen esimerkin Aamoksen kirjan ensimmäisestä luvusta (Aam. 1:3). Käännösyksikön varhaisessa versiossa toisto ei ole tullut kysymykseen. Kun suomennosta on muokattu, on Nummi ollut toiston kannalla, mutta lopulliseen versioon asti toisto ei ole pääntynyt. Muistioissaan Nummi esittää nimenomaan ehdotuksen, jonka itse tarjosi käännösyksikölle:

*Kuin rautainen puimareki,
sen sotaväki on murskannut Gileadin.*
(Käännösyksikkö 14.10.1976)

*Sen sotaväki on murskannut Gileadin
niinkuin rautainen puimareki murskaa.*
(Lassi Nummi)

*Sen sotaväki on murskannut Gileadin
niin kuin rautainen puimareki.*
(Käännösyksikkö 28.10.1976; tarkastusjaosto 4.11.1976)

Nummi selvittää muistioissaan sekä syyt, minkä vuoksi hänen ehdotuksensa hylättiin, että oman ehdotuksensa perusteet ja suhtautumisensa ehdotuksensa saamaan kritiikkiin. Hylkäämisen syinä olivat pelko sortumisesta ”perinnäisen raamattutyylin houkutuksiin” sekä Nummen oletuksen mukaan Timo Veijolan käsitys *murskata*-verbin transitiivisuudesta, sen ehdottomasti tarvitsemasta objektista. Omasta tulkinnastaan Nummi kirjoittaa muun muassa seuraavaa:

LN myönsi, että objektittomana säkeen loppu jää hieman epämääräisesti ilmaan huojumaan, hapuilemaan; mutta korosti toisaalta verbin mukautumiskykyä – tällaisessa tapauksessa se joko muuntautuu intransitiiviseksi (’murskata = harjoittaa murskaamistoimintaa’), tai hakee itselleen lausumattoman objektin: ’niinkuin rautainen puimareki murskaa / sen mitä se ryhtyy murskaamaan’, tms. (Tähän tapaan on tulkittava, vaikkei *murskata*-verbiä toistettaisikaan!) (LN 1976.)

Nummi toteaa ehdotuksensa perusteena olleen sen, että säe *niin kuin rautainen puimareki* oli hänestä tuntunut ”jotenkin kulmikkaalta, rytmiikkaan soveltumattomalta, eikä suostunut varioitaessakaan muuntautumaan plastisempaan muotoon”. Hän ehdottaa itse ensin muotoa *rautaisen puimareen tavoin*, mutta hylkää sen, koska *tavoin* olisi kontekstiin nähden ”teennäinen ja sievistelevä” ja ”reki-sanana taivutusmuodot epämukavia, ensisilmäyksellä jos-

kus jopa käsittämättömiä (’puimare-- puimareen’).²⁴ Nummi viittaa jälleen myös kuuntelemaansa Aron nauhoitteeseen eli alkutekstiin. Sekään ei hänen mukaansa edellytä toistoa: ”[E]n liioin erota sellaisia toiston elementtejä, jotka oikeuttaisivat vahvan suomalaisen verbin toistamisen.” Saman voi todeta Aron sananmukaisesta käännöksestä (LN 1976):

°al dūōām ba-h^arūsōt hab-barzāl ’āt hag-Gil°ād
koska he ovat puineet rautaisilla puimaäkeillä Gileadin.
 (Jussi Aro)

Samana jakeen pohdinnan yhteydessä Nummi esittää muistioissaan vielä leikillissävyisen kysymyksen suomen kielen ja oikeakielisyyden asiantuntijalle, Osmo Ikolalle: ”[O]nko ’niin kuin’ -liittokonjunktion erilleenkirjoitussääntö ehdoton, säädetty perustuslain edellyttämässä säätämisyjärjestyksessä?” (LN 1976.) Nummi siis kyselee *niin kuin* -liittokonjunktion yhteen kirjoittamismahdollisuuksia. Hän perustelee omaa käsitystään konjunktion yhteen kirjoittamisesta selvästi runoilijan työstään käsin ja huomioi samalla erityisen tarkasti merkityksen välittymiseen vaikuttavat tekijät: ”Omissa teksteissäni olen toistuvasti rikkonut sitä vastaan, lähinnä rytmii- ja painotussyistä.” Nummi selvittää myös, kuinka konjunktio erikseen kirjoitettuna vaikuttaa ”suhteettoman painokkaalta ja tähdentävältä”. (LN 1976.)

Nummi erottaa kaikkiaan jopa neljä eripainoista ja erivivahteista konjunktiota, *kuin*, *kuten*, *niinkuin* ja *niin kuin*. Hän myös kokeilee kaikkia niitä Raamatun tekstiin. *Sen sotaväki on murskannut Gileadin kuin rautainen puimareki* korostaa hänen mukaansa sotaväen ja puimareen suoranaista vastaavuutta. Muut versiot, *kuten rautainen puimareki / niin kuin rautainen puimareki / niinkuin rautainen puimareki*, viittaavat hänestä selvemmin toiminnan samankaltaisuuteen, minkä hän olettaa olevan tarkoitus. *Kuten*-sana tekee tekstistä Nummen mielestä kuivakkaan, *niin kuin* -versio taas selittelevän. Yhteen kirjoitettua *niinkuin*-konjunktiota Nummi pitää säkeeseen sopivimpana, mutta lisää tarkentavan huomautuksen ”jos se on käypää suomea”. (LN 1976.) *Niin kuin* -konjunktion kirjoitusasu on sittemmin vain vahvistunut erilleen kirjoitettuna eikä Nummen esitystä voitu ottaa huomioon.

²⁴ Veijola selittää ilmauksen yksinkertaisesti puimiseksi *rautaisilla puimureilla*. Aro käyttää ilmausta *puida puimaäkeellä/puimareellä* ja mainitsee saman kuvan lähes samanaikaisesta esiintymisestä assyrialaisissa piirto-
kirjoituksissa. (LN 1976.) Vuoden 1992 Raamatusta *puimareki: puimareen* esiintyy Aamoksen (Aam. 1:3) ohella myös Jesajan kirjassa (Jes. 28:27): *Eihän mustakuminaa puimareellä puida / eikä puimajyrää kierrätetä kuminain päällä!* Vuoden 1938 Raamatusta sen sijaan käytetään toista puimiseen viittaavaa sanaa *puimaäes: puimaäkeellä: puimaäkeillä: Sillä ei mustaa kuminaa puida puimaäkeellä eikä puimajyrän tela pyöri höystekuminan yli* (Jes. 28:27) ja *Damaskon kolmen rikoksen, neljän rikoksen tähden minun päätökseni on peruuttamaton. Koska he ovat puineet Gileadin rautaisilla puimaäkeillä* (Aam. 1:3). Yläkäsitteenä molemmille voidaan pitää *puimajyrää*, jota siis käyttävät molemmat raamatunsuomenkset (Jes. 28:27). *Nykysuomen sanakirjassa* annetaan esimerkit kaikkien kolmen käytöstä nimenomaan Raamatun kielessä (s.v. *puimajyrä, puimareki, puimaäes*)

6 NUMMEN MUISTIOIDEN KOLMAS OSA: RAAMATUNKÄÄNNÖKSEN POETIIKKAA III

6.1 *Heprealle ja suomelle ominaiset ilmaukset*

Nummen kolmas poetiikan muistio on omistettu heprean ja suomen kuvailmaisun dynamiikalle ja suhteuttamiselle. Siinä Nummi nostaa esiin fraasiutuneen kuvan tulkitsemisen toistuvana käännöstyön ongelmana. Samaan problematiikkaan hän liittää myös suomen kielen ilmaisu- ja sanavalintojen värikkyys- ja emotionaalisuustasojen pohdinnan. Niistä hän esittää useita Aamoksen kirjan käännösprosessin tuottamia esimerkkejä. (LN 1976.)

Ensimmäisenä Nummi kokoaa eräästä ilmauksesta esitettyjä käännösversioita ja kirjoittaa siten auki sen muokkausvaiheet yksittäisiltä kääntäjiltä käännösyksikköön ja jaostoon. Esimerkki on kohdasta Aam. 1:8:

*Minä palautan käteni Ekronin ylle / Ekronia vastaan / Vielä minä
käyn käsiksi Ekroniin - -
(Jussi Aro)*

*Minä ojennan käteni vielä Ekronia(kin) vastaan - -
(Timo Veijola)*

*Minä suuntaan / kohdistan käteni (iskuni? / käteni iskun? / nyrkkini?)
Ekronia vastaan - -
(Lassi Nummi)*

*Minä ojennan käteni myös Ekronia vastaan - -. / Minä ojennan käteni
Ekronia kohti - -
(Käännösyksikkö 14.10.1976, 28.10.1976)*

*Minä suuntaan käteni Ekronia kohti - -
(Tarkastusjaosto 4.11.1976)*

Ehdotuksista moderneimpana ja samalla myös ajan kansainvälisten käännösteorioiden mukaisena Nummi pitää Jussi Aron kokeilemaa ilmausta *käyn käsiksi*. Hän kuitenkin korostaa, että komitea on halunnut ylipäättään ”säilyttää tuntuman alkuperäisen kuvan majesteettisuuteen”. Näin ollen aluksi nähtiin parhaaksi pitäytyä hepreaismissa *Ekronia vastaan*. Ongelman ratkaisi lopulta *Ekronia kohti* -ilmaus, koska se ”vapautti kuvan mielekkääseen suomen kieleen”.

Suuntaan-ilmaisun Nummi taas toteaa muuttavan ”mielenkiintoisella tavalla itse kuvan tul-
kintaa”. (LN 1976.)

Nummen toinen esimerkki kuuluu vähemmän selvästi varsinaisiin kuvailmaisuihin, mutta hän havainnollistaa sen avulla yhtä kielelle ominaista ajattelu- ja ilmaisutapaa. Vuoden 1938 kirkkoraamatussa käytetty postpositiorakenne *Damaskoksen kolmen rikoksen, neljänkin tähden* (Aam. 1:3) on sananmukainen käännös heprealaisesta alkutekstistä. Uuden komitean käsittelyssä se on muuttunut konjunktiolauseeksi *koska Damaskos on tehnyt rikoksen rikoksen jälkeen*. Nummi kuvaa muistioissaan, kuinka hänen oli vaikea ”myöntyä numeraalien häivyttämiseen ilmaisusisällön tieltä, koska suomen kielen puitteissa ei löytynyt luontevaa esitystapaa, joka samalla olisi tehnyt sisällön (rikosten toistumisen, ylenmääräisyyden) selväksi”. (LN 1976.)

Numeraaleista luopumisen selittää Jussi Aron filologinen analyysi: ”Huipentuva lukusarja, joka ei ole tarkoitettu kirjaimellisesti käsitettäväksi (kuten juutalaiset selittäjät, jotka johtivat tästä kohdasta ajatuksen, että kolme rikosta voidaan antaa anteeksi, neljättä ei).” Kyseiseen Aron selitykseen Nummi viittaa muistioissaankin. (LN 1976.)²⁵ Poikkeaminen sananmukaisesta käännöksestä selitetään vastaavasti myös raamatunkäännöskomitean julkaiseman Aamoksen kirjan selityksissä: ”[R]ikoksen rikoksen jälkeen, sananmukaisesti ’Damaskoksen kolmen rikoksen, neljänkin tähden’. Lukusanat eivät tarkoita tässä määrää vaan vääryyden asteittaista lisääntymistä.” (Aamos 1977, 48.)

Vaikka numeraali-ilmauksista luovuttiin, Nummi sai oman vaikutuksensa säkeen muokkautumisessa näkyviin: ”Laihana lohdutuksena sain vaihdetuksi muodon ’rikoksen toisensa jälkeen’ muotoon ’rikoksen rikoksen jälkeen’, joka sisältänee hivenen lähdeilmaisun tähdentävää, painokasta, ehkäpä numeraalistakin sävyä.” Muoto *rikoksen toisensa jälkeen* esiintyy Timo Veijolan käännösehdotuksessa, jota on käsitelty käännösyksikössä. Nummella on ollut säkeestä erilaisia variaatioita (LN 1976):

*Damaskon kolmen synnin / rikoksen (rikkomuksen / rikkeen) tähden,
ja (neljän, /) neljänkin, / neljän rikkomuksen, // jopa vieläpä neljän, /
jopa vieläpä neljän rikkomuksen, // ei, vaan neljän rikkomuksen, // ei,
/ niin, neljän rikkomuksen (tähden).*
(Lassi Nummi)

²⁵ Aro huomauttaa myös englantilaisesta (*for crime after crime*, 1970) ja ruotsalaisesta (*brott på brott har Damaskus hopat*, 1976) raamatunkäännöksestä, joiden mallin mukaiselta uusi suomennos osin näyttää (ks. LN 1976).

Ehdotuksistaan parhaimmaksi Nummi mainitsee muotoilunsa *Damaskoksen kolmen, ei, neljän rikkomuksen tähden* (LN 1976). Siinä korostuu erityisesti rytmi, joka kielto-sanalla ja pilkuttuksella pysäytetään ikään kuin vahventamaan sisältöä. Myös ilmauksen *rikoksen toisensa jälkeen* muuttaminen muotoon *rikoksen rikoksen jälkeen* liittyy säkeen rytmiasuun. Siinä missä ehdotuksessa *kolmen, ei, neljän rikkomuksen tähden* tapahtuu rytmisen pysähtyminen, *rikoksen rikoksen jälkeen* hyödyntää toistoa ja vyöryy sen voimalla eteenpäin. Molemmat vahvistavat sisällön merkitystä, joskin eri keinoin. Säte on sikäli merkittävä, että se toistuu samantapaisena useissa Aamoksen kirjan eri kohdissa, tuomioissa eri kansoille (ks. Aam. 1:3, 6, 9, 11, 13; Aam. 2: 1, 4, 6).

Kolmas esimerkki, johon Nummi suomen ja heprean kuvailmaisun kohdalla muistioissaan puuttuu, liittyy ”äänitehoverbeihin” (LN 1976). Käännöskomitean julkaisemassa Aamoksen kirjan käännösehdotuksessa se on seuraavassa muodossa (Aam. 1:2):

*Herra ärjyy Siionista,
hänen äänensä jylisee Jerusalemissa - -
(Aamos 1977)*

Muistioissaan Nummi kirjaa säkeen erilaiset käännösprosessin aikaiset ehdotukset (LN 1976):

ja antaa äänensä kuulua (Timo Veijola)
hänen äänensä kuuluu (Jussi Aro)
julistaa tiedoksi / kajauttaa julki (Lassi Nummi)
hänen äänensä kuuluu (Käännösyksikkö 14.10.1976)
hänen äänensä kajahtaa (Lassi Nummi)
hänen äänensä kaikuu (Käännösyksikkö 28.10.1976)
hänen äänensä jylisee (Tarkastusjaosto 4.11.1976)

Vaiheista näkyy, kuinka säettä on välillä käsitelty yksikössä. Sen jälkeen sitä on vielä muokattu, kunnes se tarkastusjaoston toimesta on palautettu lähes vuoden 1938 kirkkoraamatun asuun *Herra ärjyy Siionista, hän jylisee Jerusalemissa*. Sellaisena se on päätynyt myös lopulliseen suomennokseen.

Nummi kommentoi komitean lopullista valintaa toteamalla, että se ”voi olla hyvä, kun kerran asianomaisessa heprean verbissä on ukkosvivahte mukana”. Dynaamista ja värikästä verbivalintaa hän perustelee sen mottolauseen luonteisuudella ja edelleen kokonaisdynamikalla. Hän pohtii kuvan kokonaisuutta laajemmin esimerkkinä ”parinvalinnasta”. Toisin sanoen Nummi nostaa huomion kohteeksi sellaisen säeparin, jonka molemmissa osissa on ”tulkinanvaraisia maalauksellisia mahdollisuuksia (houkutuksia)”. Hän pohtii, millainen ilmaus

ärjyä-verbin pariin olisi toiseen säkeeseen otettava, jotta tasapaino säeparissa säilyisi. Vaihtoehtoina hän näkee, että on etsittävä joko miedompaa ilmausta tasapainottamaan kokonaisuutta tai luotettava lukijan kykyihin ymmärtää jopa paremmin ”vauhdikas, arastelematon ilmaisuote”. (LN 1976.)

6.2 Verbinvalinnan ongelma eräissä säepareissa

Nummen poetiikkamuistoidensa lopuksi käsittelemä neljäs esimerkki käsittelee yhtä Aamoksen kirjassa toistuvaa ja sikäli keskeistä säeparia (Aam. 1:4; vrt. Aam. 1:7, 10, 12, 14 ja Aam. 2:2, 5). Siinä on kyse säeparista, jossa keskeiseen asemaan nousevat nimenomaan verbit. Vuoden 1938 kirkkoraamatussa kohta on käännetty seuraavalla tavalla:

Sentähden minä lähetän tulen Hasaelin linnaa vastaan, ja se kuluttaa Benhadadin palatsit.

Uudessa käännöskomiteassa esillä ovat olleet ainakin seuraavat ehdotukset:

*Sen tähden minä lähetän tulen Hasaelin linnaan
ja se tuhoaa Benhadadin palatsin.*
(Timo Veijola)

*ja / niinpä minä lähetän tulen Hasaelin taloon ja se 'syö' (kuluttaa,
tuhoaa) Benhadadin palatsit.*
(Jussi Aro)

*Sen tähden minä sinkoan (lähetän) tulen Hasaelin linnaan
ja se tuhoaa (nielee) Benhadadin palatsin.*
(Käännösyksikkö 14.10.1976)

*Vaan / Sen tähden minä lähetän / paiskaan / syöksen / isken / käsken /
sinkoan Hazaelin taloon / huoneeseen / tulen, joka ahmii / nielee / tu-
hoaa Benhadadin palatsit.*
(Lassi Nummi)

*Sen tähden minä sinkoan tulen Hasaelin linnaan
ja se tuhoaa Benhadadin palatsin.*
(Käännösyksikkö 28.10.1976)

*Sen tähden minä sinkoan tulen Hasaelin linnaan
ja se syö Benhadadin palatsin.*
(Tarkastusjaosto 4.11.1976)

*Sen tähden minä sinkoan tulen Hasaelin linnaan
ja se nielee Benhadadin palatsin.*
(Amos 1977)

Käännösyksikön versioissa on muistiinpanoista päätellen jälkimmäiseen säkeeseen kokeiltu myös ilmauksia *poltan poroksi* tai *poltan tuhaksi* sekä aktiivin ensimmäisen persoonan ohella passiivimuotoa *niin tuhotaan*. Jaoston versioon Nummi on kokeillut ilmausta *liekki syö*. Verratessaan muistioissaan kirkkoraamatun käännöstä uuteen suomennokseen hän toteaa, että ”RK:n nykyvaihe selvästi eroaa KR:sta [= kirkkoraamatusta] vauhdikkaampaan suuntaan; mielestäni edukseen”. (LN 1976.)

Erityisesti Nummi pohtii muistioissaan kuitenkin säeparin verbivalintoja. Ensin hän käsittelee *singota*-verbiä, joka otettiin käännökseen *lähettää*-verbin tilalle juuri Nummen ehdotuksesta. Hän mainitsee, että käännösyksikkö hyväksyi hänen ehdotuksensa, vaikka siellä suhduuttiinkin varauksella niin värikkään sanan kuin *singota* toistumiseen useissa Aamoksen kirjan kohdissa. Muistioissaan Nummi selvittää heprean *šillahtī*-verbin kääntämistä suomen kieleen. Hän pohtii *tulen lähettämisen* harvinaista käyttöä suomen kielessä (olympiatulen lähettäminen) ja toteaa, ettei *lähettäminen* Aamoksen kirjassa riitä ilmaisemaan tuomion langettamista ja Jumalan kiivautta. *Singota*-verbin valintaa Nummi perustelee sekä klassisesta salamoiden sinkoamisesta että arkisesta kiven sinkoamisesta käsin ja huomauttaa vielä, että on olemassa myös ”modernin asetekniikan sinko”. (LN 1976.)

Nummi selvittää koko *singota*-verbiin päätymisensä kehityskulun. Ensin hän on nojautunut *singota*-verbiä ehdottaessaan yksittäisen englanninkielisen käännöksen *send*-verbiin. Silloin hän ei ollut vielä vertaillut käännöksiä, vaan teki ehdotuksensa suomenkielisen asun perusteella. Sitten Nummi teki pohjatyön ja vertailujensa jälkeen kiinnostavia huomioita: ”Kun sitten sain käteeni [Jussi] Aron sananmukaisen käännöksen rinnalla kulkevan litteroinnin eurooppalaiseen kirjaimistoon, ilahduin siitä, että lähde- ja kohdekielen sanojen välillä oli jopa kevyttä äänteellistä yhtäläisyyttä.” (LN 1976.)

Käännösten vertailu osoitti Nummelle seuraavaa: ”[M]elkein kaikki kääntävät kiltisti lähettämistä merkitsevillä tai vastaavilla ’yleisverbeillä’ - - vain kaksi modernia englanninkielistä käännöstä on päätynyt heittämistä merkitseviin verbeihin ’throw’ ja ’hurl’ (lähinnä juuri ’singota’!).” (LN 1976). Muistioiden liitteeksi hän on koonnut tutkimansa vertailuaineiston,

josta käyvät ilmi kohdan Aam. 1:4 säkeiden verbivalinnat (ks. liite 3). Vertailutaulukosta näkyvät saksan, englannin, ranskan, ruotsin, norjan ja suomen muutamien raamatunkäännösten verbivalinnat. Suomen *lähettämistä* ja *sinkoamista* ilmaisevina verbeinä esiintyvät erikielisis- sä käännöksissä seuraavat variantit: saksan *schicken* ja *senden*, ruotsin *sända*, norjan *sende*, englannin *send*, *hurl* ja *throw* sekä ranskan *mettre* (LN 1976, ks. liite 3).

Siinä missä tulen lähettämistä kuvataan erikielisisissä raamatunkäännöksissä varsin yhte- näisillä verbeillä, toisen säkeen *polttaminen*, *tuhoaminen* ja *syöminen* saavat monipuolisempia vastineita. Saksan kielestä esiintyy *verzehren*, englannista *devour*, *eat up*, *consume*, *burn up* ja *burn down*. Muista kielistä mainittakoon *dévorer* (ranska), *förtära*, *härja* (ruotsi), *fortaere* (norja) sekä suomen *pitää kuluttaman*, *on kuluttava*, *tuhota* ja *syödä* (LN 1976, ks. liite 3). Nummi toteaaakin, että käännösten vertailu paljastaa ilmeisen tasapainon hakemisen verbien parivalintojen avulla: verbin valinnassa ”näyttää todella vallitsevan pyrkimys tasapainottaa ’vahvaa’ (kuvallista, emotionaalista, toiminnallista) ilmaisua ’heikolla’ (yleisluontoisella, ylimalkaisella)”. Useimmissa käännösesimerkeissä ensimmäiseen säkeeseen on sijoitettu yleisempiä lähettämistä merkitseviä sanoja, jälkimmäiseen taas on valittu vahvempia syömiseen liittyviä ilmaisuja. (LN 1976.)

Käännökset on näin Nummen oletuksen mukaan tehty varsin sanatarkasti. Yksittäisenä esimerkkinä hän nostaa esiin englanninkieliset käännökset, kuten *New English Biblen* (1970), jossa ensimmäisessä kohdassa käytetään verbiä *eat up* (Aam. 1:4), myöhemmissä on siirrytty verbiin *consume* (Aam. 1:7, 10, 12, 14; Aam. 2:2, 5). Siinä tulen kuluttava vaikutus korostuu ja ”syömisen mielikuva lienee vielä mukana”, toisin kuin uudemmissa käännöksissä, joissa ensimmäisen säkeen *heittämistä* ja *sinkoamista* tasoittaa jälkimmäisen säkeen yleisempi tuhoamista ilmaiseva verbi *burn up* (*The Jerusalem Bible* 1971) tai *burn down* (*Today’s English Version* 1974).²⁶ Myös suomalaisen, ruotsalaisen ja norjalaisen käännöstradition Nummi katsoo noudattaneen samaa linjaa. Poikkeuksena nousee esiin ruotsinnos, joka oli ilmestynyt juuri Aamoksen kirjan suomentamisen aikaan (1976). Siinä ensimmäisessä säkeessä on *sän- da*, mutta jälkimmäisessä aiemman ruotsalaisen käännöksen (1917) syömiseen viittaava *förtä- ra* korvautuu tuhoamista kuvaavalla *härja*-verbillä. Sen Nummi arvelee olevan ”merkityksel- tään melko intensiivinen ja maalauksellinen, mutta [se] ei sisältäne alkukielen syömis- (ah- mimis-, nielemis-) assosiaatiota”. (LN 1976.)

²⁶ Raamatunkäännöskomitean käyttämien erikielisten vertailuaineistojen painovuodet eivät aina ole kyseisten käännösten ensipainoksia. Esimerkiksi käännöksestä *The Revised Standard Version* (RVS) käännösyksiköllä on ollut käytössä vuoden 1952 laitos, kun sen ensipainos on jo vuodelta 1946.

Tuleen liittyvän verbin valintaa Nummi pohtii muistioissaan vieläkin yksityiskohtaisemmin. Hän mainitsee omassa lähteessään esiintyneen verbin *devour*. Se ohjasi häntä etsimään vastineita erityisesti syömiseen liittyvistä ilmauksista. Ehdotuksessaan Nummi muotoili relatiivilauserakenteen *tulen, joka ahmii / nielee / tuhoaa Benhadadin palatsit*. Sitä ei käännösyksikössä hyväksytty merkitysvivahteen ja säerakenteen vuoksi: ”[P]aikkojen ja talojen nimet ovat kuin loppusointuja, ne kuuluvat säkeen loppuun.” Nummen ehdottamiin syömistä kuvaaviin verbeihin suhtauduttiin epäröiden kahdesta syystä. Nämä syyt hän on kirjannut myös muistioihinsa: 1) Alkukielessäkin ilmaisu oli tiettävästi muuttunut kuvasta fraasiksi. 2) *Sinkoan* koettiin voimakkaaksi ja tehosteiseksi toistoilmaukseksi, ja *nielemistä* pidettiin vahvasti kuvallisena, mikä ”paisuttaisi toistuessaan tehon (tai pikemminkin tehon tavoittelun) ylenmääräiseksi”. (LN 1976.)

Vastuun alkukielen kuvan muuttumisesta fraasiksi ja sen vaikutuksesta käännökseen Nummi jättää eksegeetille ja filologille, mutta ilmaisee kuitenkin oman mielipiteensä siitä, kuinka tärkeää on onnistua siirtämään alkukielen kuvasto kohdekieleen: ”[T]yydyn huomautamaan, että puhtaasti kirjallisista syistä siirtäisin mielelläni alkukielen kuvastoa (fraasiksi kulunutakin!) käännökseen milloin se suinkin on luontevasti mahdollista, ja tässä tapauksessa on.” Nummi luottaakin suomalaisen, 1900-luvun lopun lukijan kykyyn ymmärtää Raamatun tekstin ajallinen, paikallinen ja kulttuurinen etäisyys omasta lukemiskontekstistaan:

Uskon, että nykyaikainen raamatunlukija toki tajuaa lukevansa etäiseen aikaan, paikkaan ja kulttuuripiiriin liittyvää tekstiä ja on valmis (jopa halukas!) kohtaamaan, sanoisinko turistin uteliaisuudella, annoksen tämän kulttuuripiirin tapoja ja sanonnallisia erikoisuuksia, kunhan ne tarjotaan punnitussa ja kohtuullisen sulavassa muodossa. (LN 1976.)

Nummi mieltää ilmaisun voimakkuutta ja tehoa säätelevät seikat omaan vastuualueeseensa kuuluviksi, koska ne vaikuttavat tekstin kokonaisilmeeseen. Hän tuleekin perustelleeksi ehdotuksensa erilaisten Aamoksen kirjan sisällöllisten seikkojen pohjalta. Nummi toteaa tunnistavansa ”liioittelun, helppohintaisen tehostelun ja huokean maalauksellisuuden vaarat”, mutta korostaa silti Aamoksen puheen ”hurjaa dynamiikkaa, jota suomen kielessä ilmaistaisiin luonnostaan melko vahvoin sanavalinnoin”. Nummi menee pohdinnoissaan niin pitkälle, että harkitsee understatementin mahdollisuutta, mutta suhtautuu itse varsin varoen ajatukseen, että Aamoksen tekstissä olisi kyse pinnanalaisen latauksesta ja sen tietoisesta vahvistamisesta ”ilmaisun valikoivalla kohtuullisuudella ja viileydellä”. (LN 1976.)

Nummi puntaroi käännösyksikön ehdottaman *tuhoamisen* ja jaoston esittämän *syömis*en eroja. Hän pitää *syömistä* voimakkaampana ilmaisuna ja se saakin käänöksessä yleisverbin paikan. Hän viittaa Aron näkemyksiin, joiden mukaan on kyse enemmänkin *kuluttavasta* kuin *nielevästä* syömisestä. *Nielemistä* Nummi kuitenkin puolustaa kahdesta syystä: se sopisi hänestä paremmin rytmiin ja sillä on suomen kielen verbinä myös muutamia yhteyksiä tuleen liittyvään fraseologiaan. Lähteeksi Nummi mainitsee *Nykysuomen sanakirjan*. (LN 1976.) Ilmeisesti Nummi viittaa esimerkkiin *liekit nielivät ahnaasti seiiniä*, vaikka esimerkeistä myös *uuni nielee tavattomasti puuta* on epäsuoremmin yhteydessä tuleen (NS s. v. *niellä*).

Nummi esittää lopulta vielä kaksi omaa käännösehdotustaan säeparista. Niissä käytetään yleisluontoisempaa *syöä*-verbiä, mutta samalla rakennetaan ”tehokkaampi, leveämpi rytmi” (LN 1976):

*Sen tähden minä sinkoan tulen Hasaelin linnaan,
liekki syö Benhadadin palatsin.*

*Sen tähden minä sinkoan tulen Hasaelin linnaan,
liekit syövät Benhadadin palatsin.*

Nummi toteaa jaoston hyväksyneen muotoilun ”sinkoan tulen - - ja se syö” (LN 1976). Rytmien tehostamiseksi ja leventämiseksi hän näyttää punnitsevan mahdollisuutta muuttaa yksikön kolmas persoona monikon kolmanneksi persoonaksi. Nummi pitää ehdotustaan jossain määrin radikaalina, koska kysyy muistioissaan, ”olisiko liian rohkeaa hieman avartaa subjektia” (LN 1976).

Aamoksen kirjan saman säeparin selvittelyn yhteydessä Nummi esittää myös oman senhetkisen työhypoteesinsa, jonka voi nähdä ulottuvan laajemmallekin hänen raamatunsuomenostyöhönsä: ”[T]yöhypoteesinani on toistaiseksi, että ilmaisut saavat leimahdella jonkin verran yli heprealaisen nimellisarvonsa. ’Parivalinnassa’ uskon kahden vahvan verbin usein tasapainottavan toisensa parhaiten - -.” Vastaava käännösperiaate näkyy niin ikään Nummen toteamuksesta, kun hän esittää toivomukseksi, että käännöstyössä pysyttäisiin tekstin ja suomen kielen ehdoilla nimenomaan vauhdikkaan ja värikkään ilmaisun linjoilla. Nummi toivoo myös, että kuvailmaisuus *kuluttava tuli* säilyisi suomalaisessa raamatullisessa kuvastossa. *Kuluttavan tulen* kielikuvaa hän luonnehtii samassa yhteydessä seuraavasti: ”Se on hieno, henkisine, biologisine ja fysikaalisine rinnastusmahdollisuuksineen mahtavan ulotteikas kuva – ja eikö se liene juuri Raamatun kautta ankkuroitunut tajuntaamme?” (LN 1976.)

Kuluttavaa tulta Nummi käyttää esimerkkinä siitä, kuinka ”toisen kielen ja kulttuuripiirin kuva-ajattelun heijastumat ovat monessa tapauksessa olennaisesti rikastuttaneet – ja yhä rikastuttavat – omaa kieltämme ja kuva-ajatteluamme”. Hän toteaa myös, että ”[m]ahtavana kielen organismien varastona Raamattu voi olla monille niistä välttämätön, säilyttävä kasvupohja”. Sellaisena hän varoittaa tuhoamasta sen sisältämien kuvien juuria. (LN 1976.) – Nummen muistioissaan esiin nostamat näkemykset, pohdinnat ja ratkaisemattomatkin ongelmat on lähinnä poimittu Aamoksen kirjan ensimmäisistä luvuista. Niissä kuitenkin yhdistyvät käännöstyön monet olennaiset ongelmat, joita komiteassa ja yksiköissä on pohdittu alusta alkaen.

7 LOPUKSI

Tutkimuksessani olen eritellyt runoilija Lassi Nummen raamatunkäännöstyötä. Nummi toimi komitean jäsenenä ja samalla toisena suomen kielen edustajana vuosina 1973–1991. Komitean työn tulos eli uusi raamatunsuomennos otettiin käyttöön vuonna 1992. Tästä Nummen kaikkiaan seitsemäntoista vuotta kestäneestä työrupeamasta suomennosprojektissa olen keskittynyt tutkimuksessani lähinnä käännöstyön alkuvaiheeseen. Kiinnostavaksi alkuvaiheen tekee se, että silloin on luonnollisesti päätetty käännöstyön keskeiset suuntalinjat ja käyty perustavat keskustelut käännösperiaatteista.

Tutkimukseni alussa olen nostanut esiin komitean keskeisten linjausten eroja aiempiin suomalaisiin raamatunkäännöksiin verrattuna. Keskeisin ero vuoden 1933/1938 kirkkoraamatun käännöskomitean ja uuden komitean välillä on ollut toisenlainen käännösperiaate: formaalin ja sananmukaisen sijaan on pyritty toteuttamaan dynaamista käännösperiaatetta ja pyritty näin helpottamaan tekstin kokonaisuuden ymmärtämistä. Dynaamisen käännöksen myönteisiin puoliin on viitannut jo ennen uuden käännöstyön aloittamista Esko Rintala (1969). Komiteoiden tavoitteet erosivat myös kielellisesti: kirkkoraamatun kääntäjät tavoittelivat ja säilyttivät arkaaista raamatutyyliä sekä alkukielen rakenteita, kun uudessa komiteassa tarkoitus oli pitäytyä selkeässä suomen yleiskielessä, joka tavoittaisi monenlaisia nykylukijoita.

Erona komiteoiden välillä oli myös suomen kielen edustajien erilainen asema: siinä missä esimerkiksi Juhani Aho ja Otto Manninen toimivat komitean ulkopuolisina kielentarkastajina, Nummi oli alusta alkaen komitean varsinainen jäsen. Nummi ei kuitenkaan kokenut saavansa erillisiä runoilijan vapauksia. Lopullisen käännöksen perusteella tämä näyttää paljolti pitäneen paikkansa esimerkiksi siinä, että vuoden 1992 Raamatussa välimerkkien käyttö on norminmukaista. Tutkimukseni alussa olen viitannut myös Nummen omiin kokemuksiin käännöstyöstään. Esittämäni näkemykset ovat peräisin Nummen artikkeleista sekä hänen haastatteluistaan.

Tutkimukseni alussa olen lyhyesti esitellyt Nummen työnkuvaa käännösprosessin kestäessä. Se muodostuu kaikkiaan kolmiportaiseksi: komiteajäsenyytensä ohella Nummi toimi kolmessa käännösyksikössä ja neljässä tarkastusjaostossa. Aamoksen, Jesajan ja Jobin kirjan käännösyksiköissä hän pääsi suorimmin vaikuttamaan suomennoksen asuun aktiivisessa käännösvaiheessa. Psalmien, Saarnaajan ja Hesekielin kirjan sekä Apostolien tekojen tarkastusjaostoissa hän puolestaan saattoi ottaa osaa yksityiskohtaiseen palautekeskusteluun. Laajin

Nummen vastuualue oli kuitenkin komitea, jonka jäsenenä hän seurasi tiiviisti kaikkien Raamatun kirjojen kääntämisen etenemistä.

Laajemmin raamatunkäännöskomitean työskentelytapaa Nummi on kommentoinut jatkuvaksi ja monitasoiseksi vuorovaikutukseksi (2002). Hän viittaa niin ikään tästä työskentelytavasta seuranneeseen jonkinlaiseen yhteiseen ilmaisuun: ”Vähitellen alkoi kehittyä kollektiivinen tyyli, komitean oma tyyli” (ks. Jaatinen 1992: 20). Samaan aikaan syntyi myös tiivis työtoveruus, ja Nummi koki löytävänsä ”keskustelu- ja väittelykumppanuutta, ennakkoluulottomuutta, huumorintajua, ystävyyttä” (Nummi 1982: 17).

Komitean ensimmäinen käännöstyö oli Aamoksen kirja, jota Nummi käänsi vuosina 1976–1977 yhdessä Jussi Aron ja Timo Veijolan kanssa. Aamoksen kirjan käännöstyön alussa, syksyllä 1976, Nummi myös kirjasi komitealle käsityksiään joistakin raamatunkääntämisestä koskevista ilmiöistä ja laati monipuoliset muistionsa keskeisiksi nousseista käännöstyön ongelmista. Nämä 34-sivuiset muistiot ja niitä edeltäneet kapeammat pyynnöt, toivomukset ja ehdotukset muodostavat työni keskeisen aineiston. Muistioidensa esimerkit Nummi on poiminnut Aamoksen kirjan käännösprosessista, joten se toimii esimerkkiaineistonani. Hän esittelee siis sekä käännösyksikössä esiin nousseita ongelmia, omia näkemyksiään että laajemmin komiteassa pohdittuja ja hyväksytyjä periaatteita. Tutkimusaineistoni on peräisin monimuotoisesta ja laajasta Nummen alkuperäisestä raamatunkäännöstyömateriaalista vuosilta 1976–1977.

Pyyntöjä, toivomuksia ja ehdotuksia -kokonaisuus ennakoi Nummen varsinaisia muistioita. Siinä hän pohtii esimerkiksi proosa- ja runomuotoisten jaksojen erottamista toisistaan ja esittelee lisäksi useita erilaisia Jumalan nimiä ja niiden soveltuvuutta käyttöön. Hän ottaa kantaa muun muassa *Jumala-*, *Herra-*, *Sebaot-* ja *Jahve-*nimiin sekä yleisempiin, *Kaikkivaltias-*, *Korkein-* ja *Ikuinen-*nimityksiin. Näistä *Jumala* on hänen mukaansa korkein, *Herra* sopiva puhuttelunimeksi, *Jahve* liian ristiriitainen ja *Sebaot* lähinnä erityistermi (vrt. LN 1976).

Varhaisissa ehdotuksissaan Nummi esimerkiksi ennakoi raamatunkäännösprosessin kulkua ideoimalla siitä syntyvän aineiston järjestämiseksi lyhenneapparaatin kehittämisestä. Muistioissaan hän palaa aiheeseen yksityiskohtaisemmin ja esittää kattavan lyhennelistan. Laajemmin Nummen käännösmateriaalit osoittavat, että kyseistä lyhennejärjestelmää on sittemmin pitkin matkaa toteutettu. Käytetyistä lyhenteistä käy ilmi esimerkiksi se, missä kokouksessa käännösversiona on käsitelty tai kenen ehdotuksesta kulloinkin on kyse. Nämä lyhenteiden välittämät tiedot on helppo ymmärtää välttämättömiksi myös aineiston tutkimuksessa ja analyysissä.

Olen jakanut Nummen omaa jakoa mukailleen työssäni hänen muistionsa kolmeen osaan. Ensimmäinen niistä keskittyy lyhenteisiin, toinen mekaanisiin kielenilmiöihin ja kolmas poetiikkaan. Ensimmäisessä osassa Nummi pohtii lyhenteiden lisäksi erityisesti kahta kielen ymmärrettävyyteen vaikuttavaa ilmiötä. Ne hän nimeää kaksimerkityksisyydeksi ja oikosuluksi. Muistioiden toinen osa on omistettu esimerkiksi säejakoon liittyvän problematiikan käsittelylle, ja Nummi punnitsee siinä melko yksityiskohtaisesti välimerkkien käyttöä raamatunsuomennoksessa. Suurimman huomion kohteena on pilkun käyttö ja erityisesti sen merkitys säkeenrajalla.

Muistioiden sisältämän pohdinnan sekä Nummen muissa yhteyksissä esittämien näkemysten perusteella voi olettaa, että hänen runoilijataustansa on useissa tapauksissa joko tukenut hänen asennettaan raamatunkäännöstyöhön tai tarjonnut siihen poleemisen lähtökohdan. Nummi on esimerkiksi kohdannut sellaisia kielenkäytön tapoja, jotka poikkeavat hänen runoissaan suosimistaan ratkaisuista. Raamatun kielen erilainen ilmaisu- ja muotoperinne on tällöin vain täytynyt hyväksyä: ”Käytän omassa runoudessani paljon säkeenylitystä, mutta vanhaan traditioon se ei kuulu. Vältimme sitä raamatunkäännöstyössä.” (Ks. Jaatinen 1992: 20; vrt. Nummi 1991: 299). Nummen runouden kielen suhdetta hänen käännöstyössä esittämiinsä ehdotuksiin olisikin mielekästä kartoittaa laajemmin.

Muistioiden kolmas osa muodostuu raamatunkäännöksen poetiikkaa käsittelevistä jaksoista, joita on kaikkiaan kolme. Kahdessa ensimmäisessä poetiikkamuistiossa Nummi pohtii lähinnä sointiin, rytmiin, toistoon ja raamatullisuuteen liittyviä yksityiskohtia. Esimerkiksi rytmi on Nummen mukaan runoilijan näkökulmasta tärkeä merkitysvivahteiden luomisen väline. Näin ollen hän on nähnyt sillä keskeisen sijan myös käännöstyön syntaktisissa ratkaisuissa: ”Rytmi on minulle lyriikan peruselementti. Jännitys metrisen kaavan ja lauserakenteen välillä on ainakin suomenkielessä (sic!) olennainen asia. Runo on siinä.” (Ks. Jaatinen 1992: 20.)

Kolmannessa poetiikkamuistiossa Nummi käsittelee heprean ja suomen eroavaisuuksia sekä edelleen verbinvalintaa koskevia Aamoksen kirjan esimerkkejä. Keskeisenä havaintona on se, että säeparissa verbit tasapainottavat toisiaan, mikä osin mahdollistaa vahvemman verbin valitsemisen. Vahvojen verbien valintaa tuntuisi tukevan esimerkiksi Nummen näkemys Raamatun moninaisuudesta, sen sisältämästä tunnekirjosta, huumorista tai jopa katkerasta ironiasta. Samoin Nummi on nimennyt Raamatusta useita runollisia traditioita: ”Siellä on kukkeaa itämaista barokkia, hienoja eläinvertauksia, huumoria ja ironiaa, luonnonkuvia joiden kautta ihminen puhuu tunteistaan, matkalauluja, vuodennierron kuvausta ja luvattun maan ylis-

tystä - -.” (Ks. Jaatinen 1992: 20.) Raamattu ja sen käännöstyö onkin innoittanut Nummea myös hänen omissa runoissaan. Tutkimuksessani olen viitannut Nummen oman runouden käännöstyöstä saamiin vaikutuksiin. Tämä kaksisuuntainen runoilijan ja kääntäjän työn kosketuspinta ansaitsisi kokonaan oman tutkimuksensa.

Aamoksen kirjan käännöstyöstä kertynyt aineisto eri vaiheineen on sikäli laaja, että siitä on jäänyt tämän tutkimuksen ulkopuolelle mittava määrä materiaalia. Oman erillisen kokonaisuutensa olisivat tarvinneet esimerkiksi Aamoksen kirjan 6. lukua käsittelevät Nummen yksityiskohtaiset kommentit. Ne jäivät käsittelyn ulkopuolelle, koska analyysin kohteiksi valikoituivat muistioden pohjalta nimenomaan Aamoksen kirjan ensimmäisten lukujen kielelliset ratkaisut. Samoin tutkimusta voisi laajentaa Aamoksen kirjan jälkimmäisiin lukuihin muiltakin osin, koska käännösmateriaali sisältää vertailukelpoisen aineiston myös niiden kehityksestä yksittäisten kääntäjien mukailuista aina lopulliseen Raamattuun.

Tässä tutkimuksessa analysoimissani vuoden 1976 muistioissa yhdistyvätkin Nummen omat ja komitean yleisemmät periaatteet: niissä näkyy jo Nummen työnkuvan keskeinen merkitys suomen kielen rajojen kokeilijana, ja samoin ne osoittavat useita raamatunsuomennosprosessin laajempia linjauksia. Muistioissa esitettyjen periaatteiden toteutumista pitkässä raamatunsuomennosprosessissa olisikin kiinnostavaa kartoittaa yksityiskohtaisemmin. Niin ikään Nummen työnkuvan mahdollisia muutoksia ja sen erilaisia puolia, esimerkiksi eri Raamatun kirjoja käännettäessä tai hänen tarkastusjaostossa toimiessaan, olisi syytä selvittää kattavammin.

Laajemman jatkotutkimuksen aihe olisi selvittää Nummen kokonaisvaikutus vuoden 1992 raamatunsuomennoksessa. Tutkimusasetelman tekee mielekkääksi se, että suomen kielen edustajan rooli käännöskomiteassa, joka on tavoitellut nimenomaan ymmärrettävää yleis-kieltä, on epäilemättä merkittävä. Tällöin aineistoa olisi laajennettava Aamoksen kirjasta myös Jesajan ja Jobin kirjoihin, joita Nummi on niin ikään ollut kääntämässä sekä otettava huomioon hänen toimintansa tarkastusjaostoissa. Lisäksi olisi huomioitava monia yksittäisiä ilmiöitä ja käännöskohtia, joihin Nummella on ollut selviä mielipiteitä. Muutamia niistä Nummi viittasi haastattelussa (2002). Koska Nummi on ollut suorimmin mukana vain kolmen Raamatun kirjan kääntämisessä ja neljän tarkastusjaostossa, hänen vaikutustaan voisi selvittää myös verrokkiaineiston avulla. Verrokiksi sopisi tällöin jokin Raamatun kirja, jonka käännöstyötä Nummi on komiteassa seurannut etäämmältä, eikä hänen suoraa vaikutustaan siinä voida siten käännösmateriaalin perusteella osoittaa. Aamoksen kirjan rinnalla voisi tällöin olla esimerkiksi sitä lähimmin vastaava toinen profeettakirja, *Joelin kirja*.

Kaiken kaikkiaan Nummen raamatunkäännöstyön tutkiminen on vasta alussa. Hänen läpi suomennosvaiheiden vuosikymmenten kestänyt innostuneisuutensa työstä ja Raamatun tekstistä heijastuu siinä, miten hän kuvaa kääntäjän kokemustaan jonkinlaisena välittäjänä: ”Minulla oli koko ajan tässä työssä sellainen tunne, että en halua olla minkään asian tulppana. Tunsin, että riippumatta omista sieluntiloistani, epäilyksistäni ja uskoistani pitäisi kyetä asettumaan instrumentiksi tälle tekstile.” (Ks. Räihä 1991: 17). Välittäjänä toimimisen ohella Nummen kokemuksissa tuntuu myös omakohtaisempi työnanti, johon hänen raamatunkäännöstyönsä tutkijankin on helppo samastua: Raamatun kääntämisen Nummi on todennut olleen ”elämäni seikkailu” (Nummi 1982: 16).

LÄHTEET

Aineistolähteet

AAMOS 1977 = Aamoksen kirja. Raamatunkäännöskomitean laatima suomennos. Helsinki: Suomen sisälähetysseura ja Suomen piipiaseura, 1977.

LN = Lassi Nummi.

LN 1976/1977 = Lassi Nummen alkuperäinen raamatunkäännöstyömateriaali vuosilta 1976–1977. [Sisältää valokopioina käännöskomitean vertailuaineistona käyttämät erikielisten raamatunkäännösten Aamoksen kirjan versiot.]

LN 2002 = Lassi Nummen haastattelu 25.1.2002 Helsingissä.

LN 2005 = Lassi Nummen tiedonanto puhelinkeskustelussa 17.10.2005.

NUMMI, LASSI 1979: Sana palaa lähteelle. Raamatunkääntäjän puheenvuoro. Kanava 7 s. 198–202.

— 1982: Raamatun kääntäminen – elämäni seikkailu sanoo kirjailija Lassi Nummi s. 16–19. – Oma markka 10/1982.

— 1989: Kirjailijan näkökulma Raamatun suomennostyöhön. – Maijaliisa Jääskeläinen (toim.), Suomennoskirja – suomalainen kirja. Raamatunkäännösten ja kansankielen merkityksestä kirjallisuudessamme. Jyväskylän yliopiston Kääntäjäprojektin 9. kesäseminaari 1.–2.7.1988 s. 60–64. Jyväskylän yliopisto, Kirjallisuuden laitoksen julkaisuja 40.

— 1991: Jos saisin alkaa alusta. – Teologinen Aikakauskirja 96 s. 297–302.

— 1992a: Runoja Raamatun ääreltä. – Paavo Kortekangas (toim.), Minun raamattuni. Tampereen hiippakunnan vuosikirja XLIII s. 7–19. Tampere: Kirjapaino Hermesmyynti Oy.

RAAMATTU 1992 / RAAMATTU 1938 = PYHÄ RAAMATTU 1993: Vanha testamentti. XI Yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933 käyttöön ottama suomennos. Uusi testamentti. XII Yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 käyttöön ottama suomennos. Vanha ja Uusi testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.

Kirjallisuuslähteet

- HÄKKINEN, KAISA 1994: Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. Helsinki: WSOY.
- HÖKKÄ, TUULA 1999: Modernismi: Uusi alkua. – Pertti Lassila (toim.), Suomen kirjallisuushistoria. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin s. 68–89. Helsinki: SKS.
- IKOLA, OSMO 1968: Suomen kielen käsikirja. Helsinki: Weilin+Göös.
- 1974: Raamattusuomen historia ja futurologia. – Kanava 2 s. 423–426.
- 1993: Uuden raamatunsuomennoksen kielelliset tavoitteet. – Kanava 21 s. 302–305.
- ITKONEN, TERHO 2002: Uusi kielioapas. Tarkistanut ja uudistanut Sari Maamies. Helsinki: Tammi. Ensimmäinen painos.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1976: Juhani Aho ja Otto Manninen raamatunkäännöksen kielentarkastajina. – Parnasso 26 s. 213–225.
- 1997: Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit. Suomi 184. Helsinki: SKS.
- JAATINEN, EILA 1992: Runoilijakääntäjän työn päättyessä Lassi Nummi innostuu yhä Raamatun mahtavasta lyriikasta s. 20–21. – Kotimaa 9.10.1992.
- KAHILA, JUHA 1999: Raamatun sotakokemuksia. Professori Jarmo Kiilusen haastattelu. Hengellinen kuukauslehti 12/1999. Saatavilla www-muodossa:
<URL: <http://www.kaapeli.fi/~herattay/hk/hk1999/kiilunen.html>>.
- KAJANNES, KATRIINA 2003: Intohimo näkemiseen. Lassi Nummen varhaislyriikan kognitiivinen tulkinta. Helsinki: SKS.
- KUNNAS, MARIA-LIISA 1981: Muodon vallankumous. Modernismin tulo suomenkieliseen lyriikkaan 1945–1959. Helsinki: SKS.
- LAITINEN, KAI 1981/1997: Suomen kirjallisuuden historia. Helsinki: Otava.
- LEINO, PENTTI 1982: Kieli, runo ja mitta. Suomen kielen metriikka. Helsinki: SKS.
- MANN, THOMAS 1948: Joosef Egyptissä. [Alkuteos: Joseph in Ägypten]. Suom. Lauri Hirvensalo. Porvoo: WSOY.
- NIDA, EUGENE, A 1964: Toward a science of translating with special reference to principles and procedures involved in Bible translating. Leiden: Brill.
- NUMMI, LASSI 1992b: Portaikko pilvissä. Runoja. Helsinki: Otava.
- 1998: Seitsemän kirjaa. Runot 1978–1995. Helsinki: Otava.
- NS = Nykysuomen sanakirja. 1967/1996. Osa 3. Juva: WSOY. Neljästoista painos.

- OM = Otavan musiikkieto 1987. Toim. Keijo Virtamo. Helsinki: Otava.
- Nieminen 2005 = Pertti Niemisen haastattelu Vantaalla 18.3.2005.
- PUUKKO, A. F. 1946: Suomalainen Raamattumme. Mikael Agricolasta uuteen kirkkoräämattuun. Helsinki: Otava.
- REISS, KATHARINA – VERMEER, HANS, J. 1984: Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- RINTALA, ESKO 1969: Heprean sanat sikseen. Raamatunkäännöstyön vaiheita, vaikeuksia ja menetelmiä. Helsinki: Sisälähetysseura.
- RKK = Raamatunkäännöskomitea.
- RKK 1975: Raamatunkäännöskomitean osamietintö. XXI varsinaisen kirkolliskomitean osamietintö. Helsinki: Kirjaneliö.
- RKK 1989: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen syysistuntokauden 1989 pöytäkirjan liite. Pieksämäki: Sisälähetysseura.
- RKK 1990: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen kevätistuntokauden 1990 pöytäkirjan liite. Pieksämäki: Sisälähetysseura.
- RÄIHÄ, MARJA 1991: Uudesta käännöksestä uusi rikkaus. – Joulukirkko: ruotsinsuomalainen kirkollinen lehti s. 16–17. Ruotsin suomenkielisen seurakuntatyön keskus.
- RÄISÄNEN, HEIKKI 1985: Uusi raamatunsuomennos. – Vir. 89 s. 67–83.
- TOIVANEN, AARNE 1985: Ajankohtainen raamatunsuomennos. Helsinki: Kirjaneliö.
- TYYRI, JOUKO 1954: Nokivalkea. Porvoo: WSOY.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti.

Tutkielmassa käytetty nauhoitettu haastattelumateriaali on toistaiseksi säilytteillä tekijän arkistoissa.

LIITTEET

LIITE 1: Esimerkkisivu Lassi Nummen käsin kirjoitetusta käännösversiosta (Aam. 1:13) (LN 1976).

K. M. N. 76
(Valtteri Suoto (S.M.))

10 73

He rentuvat auki raskaana olevat naiset

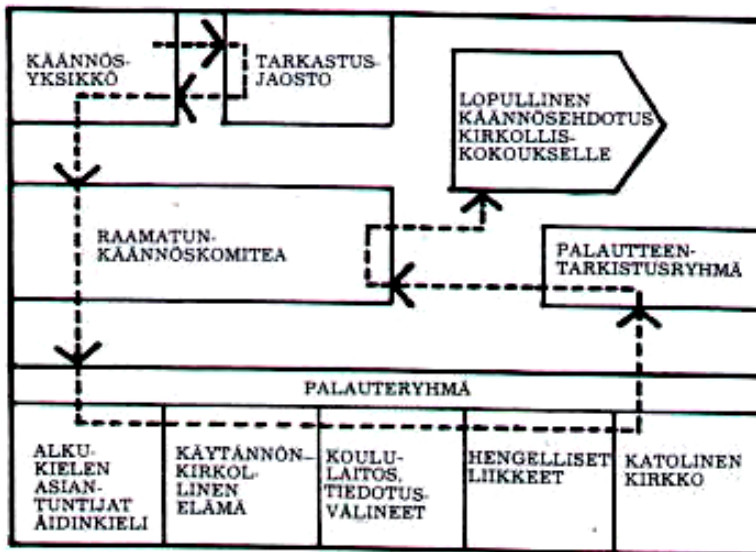
lyövädi naiset
(1/2)

kun halusi (hämmentää) lähettää siinä alueessa
(työntekijä)
laajentaa alueensa siinä
laajentaa alueensa siinä
suosalle

laajentaa alueensa lähettää
siinä siinä

halutessaan (laajentaa) alueensa siinä siinä
lähettää

LIITE 2: Näin uusi suomennos syntyy (Aarne Toivanen 1985: 16).

LIITE 3: Verbien parivalinta muutamissa käännöksissä (LN 1976).

				IN M 8.11.76
				LN / P III / liite
<u>Aamos 1:4 ym. / Verbien 'parivalinta' muutamissa käännöksissä</u>				
Kieli/käänn.	'tulen lähettäminen'			polttaminen, tuhoaminen,
	(<u>šillahti</u> ?)			'syöminen' (<u>'äkelä</u> ?)
<u>saks.</u>				
LuthB	schicken	---		verzehren
(Buber	schicken	---		fressen ??)
Rudölpn(WR)	senden	---		verzehren
<u>engl.</u>				
Scofield/17	send	---		devour
RSV/52	send	---		devour
NEB/70	send	---		eat up - consume
TheJerB/71	hurl	---		burn up
TEV/74	throw	---		burn down
<u>ransk.</u>				
TEB/75	mettre	---		dévoré
<u>skandin.</u>				
Ru/17	sända	---		förtära
No/30	sende	---		fortaere
No/73	sende	---		fortaere
Ru/76	sända	---		härja
<u>suomi</u>				
VKR/1776	'lähetän'	---		'pitä kuluttaman'
AWI/1859	'lähetän'	---		'on kuluttava'
KY/28.10.76	singota	---		tuhota
J / 4.11.76	singota	---		syödä